

1646

839.82

Z-23

1664

ԿՆՈՒՏ ՆԱՄՍՈՒՆ

839.82

Հ-23

ՎԻՔԹՈՐԻԱ

ՖԻԶՄԱՏԻԿԻ ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Տ. Ա. Ն.

Կ. ՊՈԼԻՍ

1928

2003

39.82
2-23

ԿՆՈՒՏ ՀԱՄԱՌԻՆ

ՎԻՔԹՈՐԻԱ

Թարգմանեց Յ. Ա. Է.

Կ. ՊՈԼԻՍ
Վ.ՈՒՆԻՏԻՍԿԱՆԵ ՑՊԵՐԱՆԵՆԵՐ
Մ. ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ
1928

664
12664

ՎԻՔԹՈՐԻԱ

Ա.

Ջաղացպանին ազան կը քալէր երազուն: Տասնըջորս տարեկան խոշոր մանչ մըն էր, արեւէն ու հովէն խառնած, գլխուն մէջ հազարումէկ գաղափարներով:

Երբ մեծնար, լուցկի շինող պիտի ըլլար: Շատ վառնաւոր պիտի ըլլար ասիկա, և աղէկ, մասները ծծուժրոտ պիտի ըլլային և ոչ ոք պիտի համարձակէր իրեն ձեռք երկնցնելու: Ընկերները մեծ յարգանք պիտի ունենային իրեն հանդէպ, իր չարաչուք արհեստին պատճառով:

Անտառին մէջէն քալելով, տկնարկովը թռչուններուն կը հետեւէր: Անոնք բոլորը կը ձանձնար, գիտէր թէ ուր կը գտնուին անոնց բոյները, անոնց ճիչերը կը հասկնար ու կը պատասխանէր զանազան ձայներով: Շատ անգամներ, ջաղացքի տլիւրով շինուած խմորի կտորներ նետած էր անոնց:

8J642-42

Ճամբուն երկայնքի բոլոր ծառերը ընծանի էին իրեն: Դարնան, անոնց հիւթը կը ծծէր և երբեմն այ հօր մը պէս էր անոնց համար, ձիւներէն մօքքելով զանոնք և օգնելով որ կըած ձիւզերը հարձառնան: Ու վերը, լքուած քարահանքին մէջ, ոչ մէկ քար անծանօթ էր իրեն. գիրեր ու նշաններ փարած էր անոնց երեսներուն վրայ. կարգի դրած էր զանոնք ու շարած այնպէս՝ ինչպէս հաւատացեալները քահանայի մը շուրջ: Եղական բաներ տեղի կ'օւնենային այս հին քարահանքին մէջ:

Դէպի ջրակայքը շեղեցաւ: Զ զացքին քարերը կը դառնային. անհուն, խլացուցիչ աղմուկ մը գինքը պաշտօնաց: Անիկ սովորութիւն ունէր այս կողմերը թափառելու, ինքնիրենը խօսելով բարձրաձայն: Վարը, սահանքէն վար, ջուրը ուղիղ կը կախուէր փայլուն լաթի մը պէս որ կարծես փոքր էին չորնալու համար. և փրփուրի իւրաքանչիւր մարգարիտ աղտիկ կեանքի մը պատմութիւնը ունէր: Զրկէին տակ, լճակին մէջ ձկներ կային. յաճախ հոն կ'ըլլար անիկա իր երկար փայտով:

Երբ մեծնար, սուղակ պիտի լլլար: Ահա թէ ի՞նչ պիտի ընէր: Այն ատեն, նաւու մը կամրջակէն ծովուն մէջ պիտի իջնէր, քաջագործութիւններ պիտի ընէր անծանօթ թագաւորութիւններու մէջ ուր անագին, տարօրինակ անտառներ կ'օրօրին: Ամէնէն խորը բուսած զգեակ մը պիտի գտնուէր: Պատուհանէ մը, իշխանուհին նշան պիտի ընէր. «Մոր»:

Այդ վայրկեանին լսեց որ ետեւէն իր անունը կը պրոռային:

— Ետեւէնէ՛ս: Դիւակէն քեզ կը փնտռեն, գնա որ երիտասարդները կ'զգի տանիս մակոյկով:

Վազելով գնաց: Նոր ու մեծ բախտաւորութիւն մը ինկած էր ջաղապանին տղուն վրայ:

Կանաչ գիւղանկարին մէջ, մենաւոր գղեցկը պատի մը երեւոյթը ունէր: Փայտակերտ շէնք մըն էր տարիք, ճերմակ ներկուած, քաւտերուն ու ասնիքին վրայ բազմաթիւ կոնաճեւ պատուհաններով, կ'օր աշառակին վրայ դրօշակը կը ծածանէր ամէն անգամ որ այցելու հիւրեր ունենային: Բնակիչները «գղեցկը» կ'անուանէին զայն: Անկէ անդին, մէկ կողմը կը գտնուէր ծոցը, միւս կողմը մեծ անտառները, և հեռուն կը նշմարուէին գիւղացիներու քանի մը անտկները:

Նահանգէս քարափին վրայ երեւցաւ և մակայկին մէջ առաւ երիտասարդները: Արդէն կը ճանչնար զանոնք. «գղեցկին տիրոջ» աղաքն էին և անոնց քաղաքի ընկերները: Ամէնքն ալ բարձր կօշիկներ հագած էին ջուրին մէջէն քալելու համար: Երբ կ'զգիին եղբրքը հասան, պէտք եղաւ ցամաք տանիլ Վիքթորիան որ փոքրիկ, բաց կօշիկներ միայն հագած էր և, ասկէ զատ, ասոր տարեկան էր դեռ:

— Կ'ուզե՞ս որ տանիմ քեզ, հարցուց Նահանգէս:

— Թոյլ տուէ՛ք, ըսաւ Օթթօ, ասանդհինգ տարեկան երիտասարդ մը որ քաղաքը կը բնակի. և թեւերուն մէջ առաւ զայն:

Նահանգէս նայեցաւ թէ միւսը ինչպէս ջուրին մէջէն բաւական տեղ տարաւ զայն, և լսեց որ Վիքթորիա շնորհակալութիւն կը յայտնէր անոր: Յետոյ Օթթօ ըսաւ, ետին գտանալով.

— Նաւուն քով պահապան կեցիր դուն... Ի՞նչ է անունդ:

— Երևանէս, պատասխանեց Վիքթորիան: Այո՛, նաւը պիտի պահպանէ տնիկա:

Հոն մնաց տնիկա: Միւսները գացին դէպի կղզիին ներսերը, կողմերը ձեռքերնին բռնած՝ հսկիթ ժողվելու համար: Պահ մը մտախոհ կեցաւ ան. շատ պիտի ուզէր տնոնց ընկերանալ: Կը բուէր միայն որ նաւը ցամաք քաշէր: Այնքան ծանր չէր: Ու ժգի՛ն թափով մը նաւակը խրեցուց:

Լսեց երիտասարդները որ խնդալով ու խօսակցելով կը հեռանային: Օ՛ն, տնմիջապէս: Շատ լաւ տալանորդ մը պիտի ըլլար իրենց: Ինք գիտէր թէ ուր կը գտնուէին բոյները. դռնոնք պիտի կարենար տանիլ ժայռերու մէջ պահուած տարօրինակ ծակերու ուր փետրածածկ կաւուցով օրօի թռչուններ իրենց բոյնը կը գնեն: Անգամ մը կնդուս մը տեսած էր հոն:

Նաւակը ջուրին վրայ քշեց և միւս եղբերքը սւղղուեցաւ: Բաւական մը թիւով արելէ վերջ, լսեց որ կը պոռային.

— Ե՛մ դարձիր, հետո՛ւն կեցիր: Թռչունները կը վախցնես:

— Կ'օղէի ձեզի ցոյց աւել միայն թէ ուր է կնդուսը, պատասխանեց ան, սպասողական դէմքով մը: Վայրկեան մը սպասեց...: Յետոյ, պէտք է օձերուն բոյները մխտակ. լուցկի բերած եմ հետս:

Ոչ մէկ պատասխան տուին: Այն տանն նաւը ետ դարձաւ և նկած տեղը վերադարձաւ: Նաւակը ցամաք քաշեց:

Երբ մեծնար, կղզի մը պիտի գնէր Սուլթանէն և այնտեղ մուտքը պիտի արգիլէր: Թնդանթակիր մը պիտի ունենար իր եղբերքները պաշտպանելու համար: «Զերդ Մեծութիւն, պիտի գային ծանուցանել իր

տարուկները, նաւ մը ընկղմելու վրայ է, խարակներուն զարնուած է և մէջը գտնուող երիտասարդները պիտի կորսուին»: — «Թող կորսուին» կը պատասխանէ ինք: — «Զերդ Մեծութիւն, օգնութիւն կը պօռան, դեռ կարելի է զանոնք աղտակ, ճերմակ հագած կին մըն ալ կայ տնոնց մէջ»: Ինք օրօտալից ձայնով մը հրաման կուտայ. «Ազատեցէ՛ք զանոնք»: Դղեակի տիրոջ աղաքը կրկին կը տեսնէ, երկար տարիներ վերջ: Վիքթորիան իր ոտքերը կ'իյնայ, շնորհակալութիւն յայայնելով զինքը ազատած ըլլալուն համար: «Զարմեր, կը պատասխանէ ինք, իմ պարտականութիւնս էր պարզապէս: Ազատօրէն գացէ՛ք ուր որ հաճելի է ձեզի իմ թագաւորութեանս մէջ»: Եւ տնոնց առջեւ կը բանայ դղեակին դռներն ու կերակուր կուտայ տնոնց ոսկիէ պնակներով, ու երեք հարիւր թխամորթ տարուկներ կ'երգեն ու կը պարեն բոլոր գիշերը: Բայց երբ դղեակի տիրոջ աղաքը պիտի մեկնին, Վիքթորիան չի կրնար իրմէն բաժնուիլ. իր ոտքերը կ'իյնայ փռիին մէջ, հեծկալով, որովհետեւ կը սիրէ զինքը: «Թայլ տուէ՛ք որ այստեղ մնամ, մի վաճառէ՛ք, Զերդ Մեծութիւն, ձեր տարուկներէն մէկը ըրէ՛ք զիս...»:

Ինք կը սկսի կղզիին մէջ թափառել, յուզումէն դողահար: Լաւ, պիտի աղտէր դղեակին տիրոջ աղաքը: Ո՛վ գիտէ, թերեւս մոլորած են տնոնք այս վայրկեանին: Գուցէ Վիքթորիան երկու քարերու միջեւ բռնուած է ու չի կրնար ազատիլ: Կը բուէր որ ինք բազուկը տարածէր աղտակու համար զայն: Բայց, երբ վերադարձաւ, աղաքը իրեն նայեցան զարմացած: Նաւակը առանձին թողած էր ուրեմն:

— Բեզ պատասխանատու կը բռնեմ մակոյկին համար, ըսաւ Օթթօ:

— Ես կրնայի ցոյց տալ ձեզի թէ ուր արքայաւորներ կը գտնուի...

Խուժը լուռ մնաց, Վիքթորիա հարցուց.

— Ո՞ւր են, ըսէ՛ :

Բայց քաղաքացի պարոնը մէջ նետուեցաւ իսկոյն և ըսաւ.

— Առոր ժամանակը չէ հիմա :

Եոհաննէս չարունակեց.

— Ես գիտեմ նաեւ թէ ուր կը գտնուին խեցեւորները :

Կրկին լռութիւն :

— Մէջը մարգարիտներ կա՞ն, հարցուց Օթթօ :

— Օ՛հ, եթէ կենա՛ր, բացագանչեց Վիքթորիա :

Եոհաննէս պատասխանեց թէ ոչ, չէր գիտեր : Բայց խեցեւորները հեռուն կը գտնուին, վարը՝ ձերմակ աւազին վրայ. պէտք էր նաւ մը ունենալ և ջուրին տակը սուզիլ առնելու համար զանոնք :

Այս գաղափարը կորսուեցաւ բարձրաձայն քրքիշներու մէջ, և Օթթօ ըսաւ.

— Այո, ճիշդ սուղակի մը կը նմանիս դուն...

Եոհաննէս սկսաւ նեղուիլ :

— Եթէ կ'ուզէք, կրնամ զառիվարին գողաթը բարձրանալ և խոչըր քար մը գլորել ծովին մէջ :

— Ինչո՞ւ համար տաիկա :

— Օ՛հ, ոչ մէկ բանի համար : Կրնայիք գիտել զայն :

Այս առաջարկն ալ չընդունուեցաւ և Եոհաննէս լռեց, տաթահար : Յետոյ սկսաւ ինքնիրեն հաւկիթներ փնտռել, կղզիին միւս ծայրը :

Երբ տմբողջ ընկերութիւնը կրկին հաւաքուեցաւ նաւակին քով, Եոհաննէս բոլորէն աւելի հաւկիթ

հաւաքած էր. խնամքով բռնած էր զանոնք իր գդաւին մէջ :

— Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ այդքան շատ գտած ես դուն, հարցուց քաղաքացի պարոնիկը :

— Բոյներուն տեղը գիտեմ ես, պատասխանեց Եոհաննէս, ամչալով : Դուկիններուդ քով կը դնեմ զանոնք, Վիքթորիա :

— Կեցի՛ր, գոչեց Օթթօ, ինչո՞ւ այդպէս կ'ընես :

Բալորը անոր նայեցան : Օթթօ գդակը ցոյց տուաւ մատով և ըսաւ.

— Ո՞վ կ'երաշխաւորէ թէ մաքուր է այդ գդակը :

Եոհաննէս բան մը չըսաւ : Իր երջանկութիւնը թռած էր յանկարծ : Սկսաւ առաջանալ դէպի կղզիին ներսերը, հաւկիթները տաած :

— Ի՞նչ եղաւ. ո՞ւր կ'երթայ, ըսաւ Օթթօ անհամբերութեամբ :

— Ո՞ւր կ'երթաս, Եոհաննէս, պոռաց Վիքթորիա, ետեւէն վազելով :

Անիկա կեցաւ ու պատասխանեց ցած ձայնով.

— Հաւկիթները բոյներուն մէջ գնելու կ'երթամ :

Անոնք իրարու երես նայեցան :

— Կէս օրէ վերջ ալ քարահանք պիտի երթամ :

Վիքթորիա չպատասխանեց :

— Դեզի ցոյց տամ քարանձաւը :

— Օ՛հ, շատ կը վախնամ ես, ըսաւ Վիքթորիա : Ինծի ըսած ես թէ շատ մօտ է այնտեղ...

Այն ատեն, հակառակ իր մեծ տխրութեան, Եոհաննէս ըսաւ, քաջութեան ժպիտով մը.

— Այո, բայց քանի որ հեռոք պիտի ըլլամ ես...

Իր բոլոր օրերը անցուցած էր կրանիթի քարա-

հանքին մէջ խաղալով: Գիւղացիները տեսած էին զինքը որ առանձին կը խօսէր ու կ'աշխատէր այնտեղ, բարձունքին վրայ: Երբեմն ալ քահանայի խաղ կը խաղար, պատարագ ընելով:

Այդ վայրը լքուած էր երկար առնէ ի վեր: Մամուռը պատերը ծածկած էր հիմա, նախկին պեղումներուն և պայթիւններուն հետքերը սրբելով: Խորհրդաւոր անձաւին մէջ, ջաղացականին աղան ամէն բան կարգաւորած ու շարած էր իր բոլոր արուեստովը. իր թաքստոցը դարձուցեր էր զայն և ինքն էր պետը աւագակներուն ամէնէն յանդուգներուն որ եղած ըլլան աշխարհի մէջ:

Արծաթէ զանգակիկ մը կը շարժէ: Գնդակի չափ մարդ մը, թղուկ մը ներս կը մտնէ ցաւաւեւելով. իր զլխարկը զարգարուած է աղամանդէ զարդանիչով մը: Ասիկա ծառան է որ մինչեւ գետին կը խոնարհի: Եռաննէս կ'ըսէ անոր զօրաւոր ձայնով մը. «Երբ իշխանուհի Վիքթորիան գայ, նե՛րս մտցուր»: Թղուկը դարձեալ խոնարհութիւն կ'ընէ մինչեւ գետին ու կ'աներեւութանայ: Եռաննէս, երազուն, մեղկօրէն կ'երկննայ կազուկ բազմոցին վրայ... Այստեղ պիտի նստեցնէ զայն և հազուադիւրս ուտելիքներ պիտի հրամայէ արծաթէ ու ոսկիէ պնակներով: Բացվառ կրակ մը պիտի փայլի պատերուն վրայ, և քարանձաւին խորը, այծենիէ ոսկեպատ սրահակին ետեւ պիտի գտնուէր անոր անկողինը, ժամներկու ասպետներու պաշտպանութեան տակ:

Եռաննէս ոտքի կ'ելլէ, քարայրէն դուրս կը օահի մազլցելով, ականջ կուտայ: Վարը, կածանին վրայ, աներեւելու խշտուք մը և չորցած ստերու ձարձառիւն մը կը լսէ:

— Վիքթորիա, կը կանչէ:

— Համմէ', կը պատասխանուի:

Կը յառաջանայ զայն դիմաւորելու:

— Չեմ համարձակիր, կ'ըսէ ան:

Ուսերը անփութօրէն օրօրելով, Եռաննէս կը պատասխանէ.

— Ես գոչի: Հիմա հոնկէ կուգամ:

Երբ քարայրէն ներս կը մտնեն, նստարանի նման քար մը ցոյց կուտայ անոր և կ'ըսէ.

— Այս քարին վրայ մեծ վհուկը նստած էր:

— Օ՛հ, տաանկ բան մի խօսիր, չեմ ուզեր դիտնալ: Չե՞ս վախնար դուն:

— Ոչ:

— Ինձի ըսած ես թէ մէկ աչք ունի անիկա. բայց չէ՞ որ դեւերը միայն մէկ աչքով կ'ըլլան:

Եռաննէս կը վարանի:

— Երկու աչք ունէր անիկա, բայց մէկ հաւով միայն կը տեսնէ: Ինքը բոլոր ինձի:

— Օ՛, դեռ ի՞նչ. օ՛խ, չէ՛, մի՛ ըսեր:

— Ինձի հարցուց թէ կ'ուզէի՞ իր ծառայութեան մէջ մտնել:

— Ա՛, կը յուսամ որ չես ընդունած: Տէ՛ր Աստուած:

— Չէ չըօի: Այսինքն բոլորովին չ'երթեցի:

— Խե՛նդ ես դուն: Կ'ուզես որ լեռան մէջ բան տարկե՞ն քեզ:

— Ինչ կ'ըլլայ որ: Նոյնքան գէշ է նաեւ երկրի վրայ:

Լռութիւն:

— Բանի այդ քաղաքացի աղաքը հոս են, դուն անոնց հետ կ'երթաս միայն, ըսաւ Եռաննէս:

կրկին լռութիւն:

Յետոյ անիկա աւելցուց.

— Բայց և այնպէս անոնց ամէնքէն աւելի ուժով եմ ես քեզ գրկելու և ցամաք տանելու համար: Քեզի մէկ ժամ գրկած տանելու ոյժ պիտի ունենամ: Նայէ՛:

Թեւերուն մէջ առաւ զայն և վեր բարձրացուց: Վիքթորիա թեւերը անոր վզին փաթեց.

— Ուժ ունի՞մ եղեր. տեսա՞ր:

— Այո, բայց Օթթոն ալ ուժով է: Մեծերուն հետ կօխ ըրած է անիկա:

— Մեծերուն հետ, հարցուց Եհաննէս ամբաստանաբար:

— Այո, քաղաքին մէջ:

Լռութիւն: Եհաննէս խորհեցաւ:

— Աղէ՛կ, ատանկ թող ըլլայ: Ատոր վրայ չեօթինք ու: Ես գիտեմ թէ ինչ պիտի ընեմ:

— Ի՞նչ պիտի ընես:

— Վհուկին քով ծառայութեան պիտի մտնեմ:

— Բայց թե՛նդ ես դուն, կ'ըսեմ քեզի, կը գոչէ Վիքթորիա:

— Ի՛նչ կ'ուզէ ան ըլլայ. պիտի ընեմ:

Վիքթորիա լուծում մը կը փնտռէ:

— Թերեւս ալ չպիտի գայ անիկա:

— Պիտի գայ:

— Հօ՞ս, կը հարցնէ Վիքթորիա անմիջապէս:

— Այո:

Վիքթորիա օտքի կ'ելլէ և քարայրի բացուածքին կը մօտենայ:

— Եկուր երթանք:

— Անպարելու պէտք չկայ, կ'ըսէ Եհաննէս,

որ ինքն ալ գոյնը նետած է: Գիշերը, կէս գիշերին պիտի գայ անիկա:

Վիքթորիա, հանգստացած, կ'ուզէ նստիլ դարձեալ: Բայց Եհաննէս չի կրնար յաղթել այն օտարին որ իր մէջն ալ ծնած է: Հիմա, քարայրը շտապաւոր կ'երեւայ իրեն, ու կ'ըսէ.

— Եթէ կ'ուզես անպատճառ դուրս ելլել, քոր մը ունիմ որուն վրայ քու անունդ փորագրած եմ: Քեզի ցոյց տամ:

Քարայրէն դուրս կը մագլցին անոնք ու քարը կը գտնեն: Վիքթորիա հպարտ և երջանիկ կը զգայ զայն տեսնելով: Եհաննէս, յուզուած և լալու պատրաստ, կ'ըսէ անոր.

— Ամէն անգամ որ անոր նայիս, պէտք է որ զիս յիշես, երբ ես հեռուն գտնուիմ:

— Այո, կը պատասխանէ Վիքթորիա: Նօրէն պիտի վերադառնաս, անանկ չէ՞:

— Ա՛խ, ո՛վ գիտէ... Կարծեմ թէ ալ չպիտի գամ:

Անոնք ճամբայ ելան դէպի տուն: Եհաննէս կը զգայ որ աչքերը կը թրջին:

— Ցտեսութիւն, կ'ըսէ անոր Վիքթորիա:

— Դեռ կրնամ քիչ մըն ալ ընկերանալ քեզի:

Օ՛հ, ինչպէս ալ կրնայ այսպէս բաժնուիլ իրմէ: Այս բանը զինքը կը դառնացնէ և բարկութեամբ կը լեցնէ իր վիրաւորուած հոգին: Կը կենայ յանկարծ և արդար զայրոյթով մը կը գոչէ.

— Բան մը պիտի ըսեմ քեզի, Վիքթորիա. այն թէ՛ ինձմէ աւելի ոչ ոք այնքան ազնիւ կրնայ ըլլալ քեզի հանդէպ: Ասիկա ըսած ըլլամ քեզի:

— Բայց Օթթոն ալ ազնիւ է, կ'առարկէ անիկա:

— Աղէ՛կ, թող ատանկ ըլլայ: Անիկա առ:
Քանի մը քայլ կ'առաջանան անխօսուկ:
— Ես չառ աղուոր կեանք մը պիտի անցնեմ,
մի վախար. որովհետեւ դեռ չեմ գիտեր թէ
վնուկը ինչ վարձք պիտի տայ ինծի:
— Ի՞նչ պիտի տայ:
— Թագաւորութեան կէսը:
— Իրա՞ւ, առիկա՞ պիտի տայ քեզի:
— Յետոյ ալ իշխանուհին պիտի առնեմ:
Վիքթորիա կը կենայ:
— Իրա՞ւ կ'ըսես:
— Այո, ինքը ըսաւ ինծի:
Լաուրիւն:
— Ինչպէ՞ս է արդեօք իշխանուհին... կը յարէ
Վիքթորիա, մտախօհ դէմքով մը:
— Օ՛հ, երկրի բոլոր կիներէն աւելի գեղեցիկ է
անիկա: Մենք գիտենք արդէն:
Վիքթորիա զգաց որ կը յուզուէր:
— Ուրեմն, կ'աւզես անիկա:
— Այո, ի վերջոյ պիտի առնեմ զայն:
Բայց, անանկով որ Վիքթորիա իրապէս յուզ-
ուած էր, աւելցուց.
— Բայց և այնպէս, կրնայ ըլլալ որ օր մը վե-
րագառնամ: Երթամ մէյ մը աշխարհի շրջանը ընեմ:
— Բայց հետդ մի բերեր իշխանուհին, կ'ըսէ
Վիքթորիա: Ի՞նչ պէտք ունիս հետդ բերելու:
— Այո, կրնամ բոլորովին մինակ վերադառնալ:
— Խօսք կուտա՞ս:
— Օ՛հ, կրնամ խօսք տալ. բայց քեզի ի՞նչ կ'ըլ-
լայ որ. ես գիտեմ որ տարբերութիւն չունի քեզի
համար:

— Օ՛հ, Եոհաննէս... Վստահ եմ որ անիկա
ինծի չափ չսիրեր քեզ:

Այս բառերուն վրայ անոր մատղայ սիրաբ արե-
փեց: Գիտնին տակ պիտի կորսուէր անիկա երջան-
կութենէն և ամօթէն: Զհամարձակիւ անոր երեսը
նայելու, գլուխը անդին կը դարձնէ: Յետոյ, փոք-
րիկ ոտ մը քաղելով, կեղեւը կը կրծէ և կը «կօփ»
հարուածներ տալ ձեռքին: Վերջապէս, յուզումէն կը
սկսի սուլել:

— Պէտք է որ վերագառնամ այլեւս, կ'ըսէ:

— Մնաց բարով, կը պատասխանէ Վիքթորիա,
ձեռքը երկարելով:

Բ.

Ջաղացպանին աղան մեկնեցաւ: Երկար ատեն
բացակայ եղաւ, դպրոց գնաց և շատ բաներ սորվե-
ցաւ: Քաղաքը հեռու է և ճամբորդութիւնը եռու:
Ջաղացպանը խնայողութեան համար թարիներով
այնտեղ թողուց իր աղան, ամառ թէ ձմեռ: Այս բո-
լոր ժամանակի բնթացքին, կ'ուսանէր անիկա:

Եւ ահա, մեծ և ուժեղ երիտասարդ մը եղած է
ան: Նուրբ աղուամազ մը կը ծածկէր իր վերին
շրթունքը. տասներութէն քսան թարեկան էր հիմա:

Գարնան երեկոյ մը, շողենաւէն դուրս ելաւ ան:
Դղեակին դրօշակը պարզած էին ի պատիւ իրենց տղուն
որ նոյնպէս արձակուրդը անցնելու կուգար. քարափին
վրայ կառք մը կը օպատէր անոր: Եոհաննէս բարե-
ւեց դղեակի տէրն ու տիրուհին և Վիքթորիան: Որ-
քան մեծցեր ու վայելչացեր էր Վիքթորիան: Իրեն
նայեցաւ ան, բայց չպատասխանեց իր բարեւին:

Կրկին զլխարկը հանեց և լսեց որ անիկա եղբօրը կը հարցնէր.

— Ո՞վ է այն բարեւ տուողը, Տիթլէֆ:

— Եոհաննէսն է, Եոհաննէս Մօլլէրը, կը պատասխանէ եղբայրը:

Ակնաբի մըն ալ ձգեց անոր վրայ, բայց անիկա անգամ մըն ալ բարեւելու նեղութիւնը յանձն չառաւ, և կռօքը մեկնեցաւ:

Եոհաննէս իր տունը գնաց:

Տէր Աստուած, որքան սիրուն էր ուրեմն տունը, տալօրինակ և յոյժան պզտիկ: Դուռէն չէր կրնար անցնիլ առանց զլուխը ծռելու: Ծնողքը զինքն ընդունեցին թեւերը բացած, համբուրեց զինքը, և իր վերադարձը տօնեցին զինի հրամցնելով իրեն: Տեսնելով իր հայրն ու մայրը, բոլորովին ալեխառն և այնքան ազնիւ, խոր յուզումով մը բռնուեցաւ: Ամէն բան այնքան ընթանի էր իրեն, այնքան սիրուն, սրտատուչ...

Նոյն իրկունն իսկ, ամէն կողմ ուղի տակ առաւ, գնաց տեսնելու Զաղացքը, քարահանքը և ջրակայքը: Խանդաղաթանքով մտիկ ըրաւ իր հին բարեկամները՝ Թոշունները, որ սկսեք էին արդէն իրենց բոյները շինել ծառերուն մէջ: Գնաց տեսնելու նաեւ անառիկ մէջի հսկայ մրջնանոցը. մրջնանները մեկնած էին. քիչ մը փորեց, — կեանք չի կար այնտեղ: Թափառելու միջոցին նկատեց որ դղեակին անտառը գէշ հարուածներ ստացած էր:

— Ի՞նչպէս գտար բոլորը. նախկին սարեակներուդ հանդիպեցա՞ր, հարցուց հայրը կատակելով:

— Ոչ ամէն բան: Անտառը նոսրացեր է:

— Անտառը դղեակին տիրոջն է, պատասխանեց

հայրը: Մեր գործը չէ ծառերը համբել: Ամէն մարդ կրնայ դրամի պէտք ունենալ. դղեակին տէրը չառ պէտք ունի անկէ:

Օրերը եկան ու անցան. դեղեցիկ և անուշ օրեր, միայնութեան հրաշալի ժամեր, լեցուն մանկական անուշ յիշատակներով: Հողը, երկինքը, օդն ու լեռները հազար յիշատակներ կ'արթնցնէին:

Դղեակը տանող ճամբէն կ'առաջանար: Աստուծոյ, պիծակ մը խայթեր էր զինքը և շրթունքը ուռած էր: Անթէ այս պահուս մէկուն հանդիպիմ, կը խորհէր, առանց կենալու պիտի անցնիմ: Մարդու չհանդիպեցաւ: Դղեակի պարտէզին մէջ կին մը նըշմարեց. անցնելու ատեն խորունկ բարեւ մը տուաւ անոր: Դղեակի տիրուհին էր: Անցեալին նման, դղեակը տեսնելուն սիրտը արոփեց: Իր մէջ մնացեր էր այն յարգանքը զոր միշտ ներշնչած էր բազմաթիւ պատուհաններով խոշոր շէնքը, ինչպէս նաեւ ծանօթ ու լուրջ անձնաւորութիւնը դղեակին տիրոջ:

Ծոցեցաւ և քարափին ճամբան բռնեց: Եւ ահա յանկարծ տեսաւ Տիթլէֆն ու Վիքթորիան որ իր կողմը կուգային: Եոհաննէս գէշ օգոտեցաւ, թերեւս պիտի կարծէին հիմա որ իրենց կը հետեւէր: Յետոյ, այս ուռած շրթունքով...: Քայլերը դանդաղեցնելով, վարանքի մէջ թէ պէտք է որ ճամբան շարունակէր, չառ հետուէն բարեւեց զանոնք և զլխարկը ձեռքը պահեց անոնց ըովէն անցնելու ատեն: Դանդաղորէն կը քալէին անոնք և երկուքն ալ իր բարեւ առին: Վիքթորիա լաւ մը իրեն նայեցաւ. քէմքը թեթեւօրէն այլալեցաւ:

Եոհաննէս մինչեւ քարափ շարունակեց իր պայտ-

65-584

առ. խոսված մը մասած էր մէջը, քայլերը ջղայնութեամբ տեսնուած էին: Տէր Աստուած, ի՞նչ գեղեցիկ էր անիկա, Վիքթորիան, և այնքան մեծցած, շատ մեծցած և ամէն առնէն աւելի գեղեցիկ: Անոր, երկու յօնքերը իրարու կը միանային գրեթէ, թափէն կրկու նուրբ գիծերու պէս: Աչքերը աւելի մթնած, խոր կապոյտ էին հիմա:

Վերադարձին, գղեակէն հեռու, անառիկ մէջ օձապտոյտ ճամբայ մը բռնեց: Թող չըսեն թէ գղեակի տիրոջ աղօցը հեռաքերուն վրայէն կը քալէ: Բլուրի մը վրայ հասնելուն, քոր մը գտաւ ու նստաւ: Թռչունները վայրի ու սիրտխանդ երաժշտութիւն մը ձգած էին, իրար կը կանչէին, գիրար կը փնտռէին, կը թռչտէին կողակցին խոտի շրջեր առած: Օդը լեցուած էր աղբի, ծիլերու, բացուած պտուկներու և փառք փայտի անուշ բուրու մով մը:

Վիքթորիայի ճամբուն վրայ ինկած էր. միւս կողմէն ուղղակի իրեն կուգար անիկա:

Սրտնեղած, անզօր բարկութենէ մը բռնուած, կը մօղթէր որ հեռուն ըլլար, շատ հեռուն: Յայտնի էր որ այս անգամ պիտի խորհէր անիկա թէ իրեն հետեւած էր: Պէ՞տք է որ բարեւէր դարձեալ: Մանաւանդ, պիծակի այս խայթուածքով...:

Բայց երբ մօտեցաւ անիկա, օտար ելաւ ու գլխարկը հանեց: Անիկա գլուխը ծռեց ժպտելով:

— Բարի լոյս, գիւղ եկաք վերջապէս, ըսաւ: Բարի եկաք:

Իր չրթները դողդղացին կարծես, բայց չուռով գտաւ իր հանդարտութիւնը:

— Տարօրինակ է քիչ մը, ըսաւ Նոհաննէս. չէի գիտեր թէ այս կողմէն կուգաք դուն:

— Այո, պէտք չէ որ գիտցած ըլլայիք. քահանայ, ճոյքով մը այս կողմերը եկայ:

Ա՛, եղբակի՛ խօսած էր հետը:

— Ո՞րքան առնէ պիտի մնաք հոս:

— Մինչեւ օրձակուրդի վերջը. պատասխանեց ան դժուարութեամբ: Քիչ մը առաջ այնքան հեռու կը թուէր իրմէ. ինչո՞ւ ուրեմն կը խօսէր իրեն հետ:

— Տիթլէֆ ըսաւ թէ շատ լաւ կ'աշխատիք եղեր, Նոհաննէս: Շատ փայլուն անցուցեր էք քննութիւնները. և ըսաւ նաեւ թէ բանաստեղծութիւններ կը գրէք, — իրա՞ն է:

Անիկա յօգուած ձայնով մը պատասխանեց.

— Օ՛, այո: Ամէն մարդ բանաստեղծութիւն կ'ընէ:

Խորհեցաւ. «Շուտով պիտի երթո՞յ, քանի որ ալ բան մը չըսեր»:

— Շատ դարձանալի չէ՞, պիծակ մը խայթեց զիս այսօր, — և իր բերանը ցոյց տուաւ: Անոր համար է որ այսպէս եմ:

— Ապացոյց՝ որ երկար առնէ բացակայ եղած էք: Մեր կողմի պիծակները ալ չեն ճանչնար ձեզ:

Կրնար իրեն հոգը չըլլալ թէ դէմքը պիծակի մը խայթուածքէն սւրուած էր կամ ոչ: Լաւ...: Այնպեղ կեցած էր անիկա, ուսին վրայ օրօրելով իր կարմիր հովանոցը որուն կոթը սօսի գունդով մը զարդարուած էր, և ուրիշ ոչ մէկ բան կարծես կարեւորութիւն ունէր անոր համար: Բայց և այնպէս, օրիորդը շատ անգամներ գիջած էր որ զինքը գրկելով տանէր:

— Այլեւս չեմ ճանչնար պիծակները, պատասխանեց ան: Առնեալ ինծի բարեկամ էին անոնք:

Բայց անիկա իր խօսքերուն խորունկ իմաստը

չհասկցաւ. չպատասխանեց: Ա՛խ, այնքա՛ն խորունկ իմաստ մը ունէին անոնք:

— Այլեւս ոչ մէկ բան կը ճանչնամ այստեղ: Ոչ իսկ անտառը, այնքան կտրուած է անիկա:

Վիթթորիայի գէմքը պահիկ մը կը կծկուի:

— Ուրեմն պիտի չկրնա՞ք այլեւս բանաստեղծութիւններ գրել այստեղ, ըսաւ ան: Եթէ հատ մը գրէի՛ք ինծի համար: Ի՛նչ կ'ըսեմ, սակայն, — այնքան ալ չեմ սպասեր...

Անիկա գետինը կը նայէր, անխօս ու զայրացած: Կը ծաղրէր զինքը, շատ ազնուօրէն, գոռոզ խօսքեր կ'ըսէր իրեն, անոնց արդիւնքը դիտելով իր վրայ: Ներողութիւն. իր ժամանակը թուղթ մրոտելով չէ որ անցուցած է միայն. կարդացած է նաեւ, ուրիշներէն շատ աւելի:

— Կը տեսնուինք դարձեալ. ցտեսութիւն:

Դիւխարկը հանեց և բան մը չըսաւ: Եթէ միայն գիտնար անիկա թէ բոլոր բանաստեղծութիւնները գրած էր իրեն համար, իրե՛ն համար միայն. նոյնիսկ դիշերուան վրայ գրած բանաստեղծութիւնը և այն որ հողերու ոգիին վրայ գրած էր: Անիկա այդ բանը երբեք պիտի չգիտնայ:

Կիրակի, Տիթլէֆ եկաւ զինքը կղզի տանելու: «Նորէն թի քաշել պիտի տան ինծի», խորհեցաւ ճամբան: Բարափին վրայ, Կիրակիի քանի մը անգործներ կը սլքաային: Ասկէ դատ, ամէն ինչ հանգարտ էր և տաք արեւ մը կը փայլէր երկինքին մէջ: Յանկարծ, երաժշտութեան աղմուկ մը բարձրացաւ, կարծես ջուրին մէջէն: Թղթառար շողենաւն էր որ կղզեակներուն մէջէն կը հասնէր: Լայն շրջա-

նակ մը գծելով ջուրին վրայ, անիկա եկաւ կանգնուել քարափին քով: Նաւուն մէջ նուագախումբ մը կար:

Եռանունէս մակոյկը քակեց և թիակները ձեռք առաւ: Արտակարգ քաղցրութեան մը զգայնութիւնով կ'օրօրուէր. այս պայծառ օրուան շքեղութիւնն ու շողենաւին երաժշտութիւնը ծաղիկներէ և ռսկի թելերէ քօղ մը կը հիւսէին աչքերուն գէմ:

Ինչո՞ւ Տիթլէֆ չէր հեռուեր իրեն: Բարափին վրայ անշա՛տ կեցած, ճամբորդներն ու նաւը կը դիտէր ան, ու կարծես բնաւ չէր խորհեր երթալ: Եռանունէս խորհեցաւ. «Թիակները բռնած այստեղ չեմ կենարես. դուրս ելլեմ»: Եւ ցամաք դարձաւ:

Այն ատեն, յանկարծ, աչքերուն առջեւէն ճերմակ բան մը անցաւ զոր հագիւ նշմարեց, և ճողվաւն մը լսեց: Շողենաւէն և քարափէն յուսառիատ ճիչ մը կը բարձրանայ, բազմաթիւ բերաններէ: Աչքեր ու բազմաթիւ ձեռքեր ցոյց կուտան այն տեղը ուր ճերմակ բանը անհետացեր էր: Երաժշտութիւնը ընդհանուած էր:

Մէկ վայրկեանի մէջ այնտեղ էր Եռանունէս: Բնագղորէն շարժեցաւ ան, տառնց մտածելու, առանց վարանելու: Ձևեց մայրը որ վերէն կ'աղաղակէր. «Աղջի՛կս, աղջի՛կս»: Ոչ ոք տեսաւ այլեւս: Նաւաւէն նետուեցաւ պարզապէս և սուղուեցաւ:

Վայրկեան մը աներեւոյթ եղաւ ան. պահ մը ջուրը կը պղպջաբ այնտեղ ուր նետուած էր անիկա, և հասկցուեցաւ որ կ'ախառէր:

Նաւուն վրայ, ողբ ու կոծերը կը շարունակուէին:

Ջուրին երեսը եկաւ ան, բաւական հեռուն

քանի մը գրկաչափ անդին արկածին պատահած տեղէն: Պօռացիին իրեն, ջգայնոտ ու զայրագին շարժումներով ուղղութիւնը ցրյց տուին. «Ո՛հ, ա՛յտեղ է, ա՛յտ կողմէն»:

Կրկին սուղուեցաւ:

Սպասումը եղբերական էր: Նաւուն կամրջակին վրայ, մարդ մը և եին մը ձեռքերն ին կը գալարէին, անդադար ճչալով:

Ուրիշ մարդ մը նետուեցաւ շոգենաւէն: Երկրորդ նաւապետն էր որ, թիկնօցն ու կօշիկները հանելէ վերջ, ազատման գործին կը մասնակցէր: Կատարեալ ճշգրտեամբ մխրճեցաւ հոն ուր փոքրիկ աղջիկը ինկեր էր, և բոլորն ալ իրենց յայտը գրին անոր վրայ:

Զուրին երեսը յանկարծ տեսնուեցաւ Եոհաննէսին գլուխը: Առաջուրնէ աւելի հեռուն էր հիմա, քանի մը գրկաչափ աւելի անդին: Գլխարկը կորսընցուցած էր, և արեւին տակ իր գլուխը կը փայլէր փոկի մը գլուխին պէս: Անտեսանելի բանի մը հետ կը կռուէր կարծես. մէկ ձեռքով կը լողար դժուարութեամբ: Յետոյ, խոշոր ծրար մը տաւ աղանձութուն մէջ...: Զօհն էր: Անակնկալ ուրախութեան բացագանչութիւններ թնդացին շոգենաւին ու քարափին վրայ: Երկրորդ նաւապետին գլուխը, ջուրէն դուրս ելլելով, այս նոր ծափահարութիւններուն կողմը դարձաւ:

Վերջապէս, Եոհաննէս հասաւ իր մօկոյկին որ հոսանքէն քշուած էր: Աղջնակը մէջը դրաւ ու ինքն ալ մտաւ: Տեսնուեցաւ որ փոքրիկին վրայ ծանցաւ ան և հազուադէպ պատռեց. յետոյ, թիակները փակելով, բոլոր ուժով թիավարեց դէպի շոգենաւը:

Երբ զօհը հոն հանեցին, ամէն կողմէ ծափահարու թիւններ թնդացին:

— Ուրկէ՞ խելք ըրիր այդքան հեռուն փնտռելու, հարցուցին իրեն:

Ան պատասխանեց.

— Յատակը կը ճանչնամ: Յետոյ, հոսանք կայ. գիտէի:

Պարոն մը բաղմութիւնը ճեղքեց մինչև նաւուն եղերքը. մեռելի պէս ժգոյն է ան, արցունքի կաթիլներ կախուած են թարթիչներէն. բռնի ժպիտով մը կը գոչէ վար ծաւլով.

— Վե՛ր եկէ՛ք վայրկեան մը: Կ'ուզէի շնորհակալութիւն յայտնել ձեզի: Այնքան երախտապարտ եմ ձեզի: Մէ՛կ վայրկեան մը միայն:

Եւ մարդը աճապարանքով կը հեռանայ դարձեալ: Նաւուն եզերքը տեղ մը բացին: Եոհաննէս վեր ելաւ:

Երկար չմնաց, անունն ու հասցէն տուաւ: Կին մը համբուրած էր այս ջրաթաթաւ երիտասարդը. ժգոյն և խօժոռ պարոնը ժամացոյց մը սահեցուցած էր անոր ձեռքին մէջ: Եոհաննէս խցիկ մը մտաւ ուր երկու մարդիկ կը ջանային ծովամօյն աղջիկը սթափեցնելու: «Խելքը գլուխը կուգայ, ըսին անոնք, սիրտը կը զարնէ ահա»: Նայեցաւ աղջկան որ պառկած էր իր կարճ չրջագետտով. հագուածը բոլորովին պատռուած էր կռնակին վրայ: Յետոյ, մէկը գլխարկ մը դրաւ իր գլուխը և դուրս հանեցին:

Լաւ չէր գիտեր թէ ինչպէս ցամաք ելաւ և մօկոյկը եզերք քաշեց: Լսեց որ կեցցէները կը գոռային դեռ և նուագախումբը զուարթօրէն կը նուագէր, երբ շոգենաւը հեռացաւ մուխի ամպի մը մէջ: Հեշ-

առի զուարթութեան օարսուն մը կ'անցնէր իր բաւար էութեան մէջէն. կը ժպտէր, շրթունքները շարժելով:

— Ուրեմն, պոռոյա չպիտի ընենք այսօր, բաւ Տիթլէֆ, դժգոհութեամբ:

Վիքթորիա հոն էր, մօտեցաւ.

— Բայց, խեղճ ես դուն, բաւ անմիջապէս. Պէտք է որ առն երթայ ան, հաջուածները փոխելու:

Ա՛խ, ինչ գէ՛պք, իր տասներիններորդ տարիքին մէջ:

Նահանգնէս հեռացաւ մեծ քայլերով: Ականջներուն մէջ երաժշտութեան ու խաղաղութեան ծափահարութիւններուն արձագանգը դեռ կը հնչէր: Զօրաւոր, յաղում մը զինքը առաջ կը քշէր միշտ: Տունէն անցնելով, բանեց անառի ճամբան որ դէպի քարահանքը կը բարձրանար: Արեւոտ անկիւն մը փնտռեց այնտեղ: Շոգիի ամպ մը կ'ելլէր իր զգեստներէն. Ֆնտութենէն չէր կրնար հանդարտ նստիլ, հոս ու հոն կը թափառէր: Ինչքան ղեղուն էր երջանկուսութեամբ: Իր տարող չափինը կարծես կը հալէր երախտագիտութենէն. ծունկի եկաւ: Ներկայ էր անիկա, լսած էր կեցցէները: «Գաթէք փոխուեցէք» ըսած էր:

Նստաւ, և ուրախութենէն քանի մը անգամ խնդաց: Բայց այո, անիկա տեսած էր իր գործը, այն զիւցազնակոն գործը. իրեն նայած էր հպարտութեամբ երբ կը վերադառնար ծովամոյնը բռնած ակօաներուն մէջ: Վիքթորիա, Վիքթօրիա: Ա՛խ, եթէ գիտնար թէ ինչպէս իրեն կը պատկանէր, անպատմելիօրէն, իր կեանքի բոլոր վայրկեաններուն:

Պատրաստ էր իր ծառան ըլլալու, իր գերին, ուսերովը աւելլու իր ճամբան, իր երկու պզտիկ կօշիկները համբուրելու: Պատրաստ էր իր կառքին լնուելու, փայտ դնելու իր վառարանին մէջ՝ ցուրտ օդի տուն, ոսկիէ փայտ պիտի դնէր հոն, Վիքթորիա:

Դուրսը դարձուց, բայց մէկը չտեսաւ: Մինակ էր: Եւ թանկագին ժամացոյցը թիք-թաք կ'ընէր իր ափին մէջ, կը բանէր:

Շնորհակալութիւն, ո՛հ, շնորհակալութիւն այս աղուոր օրուան համար: Զեռքովը փայփայեց կախուած ճիւղերն ու քարերուն մամուլները: Վիքթորիան չէր ժպտած իրեն. — Թո՛ղ ըլլայ. տառնկ սովորութիւն չունէր անիկա, այդ էր պատճառը: Թեթեւ կարմրութիւն մը անոր այտերը կը փայլեցնէր: Պիտի ընդունէ՞ր արդեօք իր ժամացոյցը, եթէ իրեն նուիրած ըլլար:

Արեւը կը խոնարհէր, ջերմութիւնը ակարացած էր: Զգաց որ թրջուած էր: Սկսաւ գէպի տուն վազել:

Դղեակին մէջ հանդէս կար: Հրաւիրեալները եկած էին քաղաքէն. ամառային հանդէս մը՝ պարերով ու նուագներով: Դրօշակը շաբաթ մը տարող զիշեր ցերեկ ծածանեցաւ աշտարակին վրայ:

Խառը քաղելու տեսնն էր. բայց, ձիերը զուարճասէր հրաւիրեալներուն յառկարուած ըլլալուն, կարուած խառը կը սպասէր: Դեռ ընդարձակ մարդապահներ կային որ չէին հօճուած. գործաւորները իբր կառապան և մակուկավար կը գործածուէին, ու խառը իր տեղին մէջ կը չորնար:

Իսկ երաժշտութիւնը միշտ կը շարունակուէր դեղին զահլիճին մէջ...

Ծերունի ջաղացականը ջաղացքը կեցուց և դուռը քանալով փակեց այդ օրերուն: Գիշերները պայծառ էին ու տաք, և երիտասարդներն ալ կրնային շատ քմահաճոյքներ ունենալ: Ատենօք այնքան փորձանքներ եկած էր զխուռն, երբ քաղաքացիները խուսմանով կուգային զուարճանալու իր ցորենի պարկերուն հետ: Սենեկապետը, օր մը իր հարուստի ձեռքով մըջնանոց մը չէ՞ր բերած ջաղացքը, տաշտի մը մէջ դրած: Հիմա, սենեկապետը հասուն տարիքի մէջ էր, բայց իր տղան, Օթթոն, զղեակ կուզար և կը զուարճանար տարօրինակ խաղերով: Շատ բան կարելի էր յուսալ անկէ....:

Դռփուկներ և քրքիջներ թնդացին անտառին մէջ: Երիտասարդներ էին օրօնք, զղեակի կայառուն ձիերուն վրայ թառած, անտառին մէջ կը զուարճանային, Զիաւորները ջաղացականին տունին առջեւ հասան. իրենց խարաղանին կօթերով դուռը ծեծեցին և ուղեցին որ ներս մտնեն: Դուռը շատ ցած էր, բայց և այնպէս կ'ուղէին ձիերով ներս մտնել:

— Բարի լոյս, բարի լոյս, կը պոռային: Այցելութեան եկած ենք ձեզի:

Ջաղացականը խոնարհութեամբ ժպտեցաւ ի պատասխան այս քմահաճոյքին:

Յետոյ, երիտասարդները վաղ ցափեցին, ձիերը կապեցին և ջաղացքը բանեցուցին:

— Քարերը պարտաւր կը դառնան, պոռաց ջաղացականը: Ջաղացքը պիտի տւերէք:

Ոչ ոք լսեց, այնքան խլացուցիչ էր աղմուկը:

Քարահանքին կողմը դառնալով, ջաղացականը իր բոլոր ուժովը կանչեց.

— Եռանդնէ՛ս:

Եռանդնէս վազեց:

— Պարապ ջաղացքը բացին, գոչեց հայրը, երիտասարդները մատնանիչ ընելով:

Եռանդնէս դռնդուրէն դէպի խուսման տաշտացաւ: Գոյնը նետած էր, քունքի երակները ուռած էին: Ճանչցաւ Օթթոն, սենեկապետին աղան որ զինուորական վարժարանի համադգեստը հագած էր: Ուրիշ երկու երիտասարդներ ալ կային: Անոնցմէ մէկը ժպտելով զլեռն շարժում մը ըրաւ, խնդիրը կարգադրելու յոյսով:

Եռանդնէս, տաշտի ձայն մը հանելու, առանց վարանելու, ուղղակի Օթթոյի կողմը գնաց: Նոյն վայրկեանին, երկու ձիաւոր կիներ դուրս ելան անտառէն, իրարու ետեւէ: Մէկը Վիքթորիան էր, կանաչ հագուստով, զղեակին օպիտակ նոյրգին վրայ հեծած: Թամբին վրայէն անոնց երկուքին նայեցաւ անիկա, հարցական ակնարկով մը:

Այն տան, Եռանդնէս իր ուղղութիւնը փոխեց, շեղեցաւ, թուրքին քով գնաց և ջուրին անցքը գոցեց. աղմուկը հեզհեռէ նուազեցաւ, ջաղացքը կանգ առաւ:

Օթթօ պոռաց.

— Բայց ո՛չ, թող որ դառնայ: Ինչո՞ւ տղպէս ըրիր. ձգէ որ ջաղացքը դառնայ կ'ըսեմ ձեզի:

— Դո՞ւն էիր ջաղացքը բանեցնողը, հարցուց Վիքթորիա:

— Այո, պատասխանեց ան խնդալով: Ինչո՞ւ կը կեցնէ, ինչո՞ւ պիտի չբանին:

— Որովհետեւ պարապ են, պատասխանեց Եռանդնէս շնչապառ, անոր նայելով: Քարերը պարտաւր կը դառնային, կը հասկնամք:

— Կ'իմանա՞ս, պարապ էին, կրկնեց Վիքթորիա:

— Ինչէ՞ն գիտնամ ես, պատասխանեց Օթթօ, խնդալով: Ինչո՞ւ պարապ մնացեր են, ցորեն չի կա՞յ ներսը:

— Հեծնե՛նք, միջամեց իր բնկերներէն մէկը, վերջացնելու համար:

Ձիերուն վրայ նետուեցան: Մեկնելէ առաջ, անոնցմէ մէկը ներողութիւն խնդրեց Եոհաննէսէն:

Վիքթորիա ետեւը մնաց: Գիշ մը առջանալէ վերջ, սանձը դարձուց ու ետ եկաւ:

— Կը խնդրեմ որ հօրերնէդ ներողութիւն խնդրէք մեր կողմէն, ըսաւ:

— Աւելի պատշաճ պիտի բլլար որ պարոն զինուորական ուսանողը ինքը անձամբ խնդրէր, պատասխանեց Եոհաննէս:

— Այո, այդպէս է, բայց վերջապէս...: Հազար տեսակ բաներ ունի գլխուն մէջ...: Որքան տան է որ ձեզ չեմ տեսեր, Եոհաննէս...:

Անիկա աչքերը վեր բարձրացուց ու ականջ դրաւ, կարծելով թէ սխալ լած էր: Մոռցած էր ուրեմն Կիրակին, իր փառքի օրը:

— Ձեզ քարափին վրայ տեսայ, Կիրակի, պատահա՞նք:

— Ա՛յ, այո, իրաւ, ըսաւ ան իսկոյն: Ի՛նչ բախտաւորութիւն որ կրցիք երկրորդ նաւապետին օգնել, աղջիկը ազատելու համար: Գտաք զայն, տանակ չէ՞:

Կտրուկ ու պօղ շնչով մը պատասխանեց սանիկա.

— Այո՛, գտանք:

— Կամ թէ, շարունակեց ան նոր գաղտփօր լ'ը

ուսնենալու պէս, թէ միայն դուք էիք որ...: Ինչ որ է: Կր խնդրեմ որ ներողութիւն խնդրէք ձեր հօր. մէն: Մնաք բարով:

Գուխը ձեռք ժպտելով, սանձը քաշեց և ձին վազցուց:

Երբ Վիքթորիա աչքէ հեռացաւ, Եոհաննէս անոր հետեւեցաւ վրդովուած: Անտառին մէջ առանձին գտաւ զայն, որ ոտքի կեցած ու ծռի մը կոթնած կը հեծկլտար:

Ձիէն ինկած էր. վիրաւորուած էր արգեօք:

Անոր մօտեցաւ ու հօրցուց.

— Արկած մը պատահեցաւ ձեզի:

Վիքթորիա քայլ մը մօտեցաւ անոր, բազուկները թարածած ու բացփռ աչքերով: Յետոյ, կեցաւ յանկարծ, թեւերը վաթ ձգեց ու պատասխանեց.

— Ոչ, բան մը չէ եղած: Վաթ իջայ թողլով որ նժոյգը անոնցմէ առաջ անցնի...: Այդպէս մի նաշիք ինծի, Եոհաննէս: Հոն, ջրակայքին քով ինծի կը նայէիք. ի՞նչ կ'ուզէք ինձմէ:

Անիկա դժուարութեամբ թօթովեց.

— Ինչ կ'ուզե՞մ, չեմ հասկնար...

— Որքան զօրաւոր էք, ըսաւ, յանկարծ ձեռքը անոր ձեռքին վրայ դնելով: Որքան ուժեղ է ձեռքերնիդ: Ու յետոյ այնքան թուի էք դուք, կաղինի գոյնով...

Եոհաննէս շարժում մը րրաւ, ուղեց բռնել անոր ձեռքը: Այն ատեն, անիկա իր շրջազգեստը հաւաքելով ըսաւ.

— Ոչ, բան մը չէ պատահած: Ուղեցի միայն քուելով վերադառնալ: Մնաք բարով:

Գ.

Նոհաննէս քաղաք վերադարձաւ: Օրեր, տարիներ անցան, երկար ու դործօն ժամանակ մը, աշխատութեան, երազներու և ուսումնասիրութեան օրեր: Իր ճամբան շինած էր ան, յաջողած էր բանաստեղծութիւն մը գրել Նոթէրի վրայ, «Յուդայի աղջկան» որ թագուհի եղաւ Պարսիկներուն», գործ մը որ ապագրուեցաւ և վճարուեցաւ: Ուրիշ բանաստեղծութիւն մը, «Սիրոյ Լաբիրինտոսը», վէնթ վաճակունդին կողմէ պատմուած, իր անունը հռչակեց:

Այո՛, ի՞նչ էր սէրը: Ծով մը որ կը մրմնջէ վարդերուն մէջ...: Օ՛հ, դեղին փոփոքրփայլուն թիւն մը որ արեւնին մէջէն կ'անցնէ: Սէրը ջերմիկ երաժշտութիւն մըն էր, կախարդութիւն մը, որ բարախել կուտայ նոյն իսկ ծերունիներու սիրտերուն: Անիկա նման էր մարգարտածաղիկին որ լայնաբաժակ կը բացուի գիշերը հասնելուն, և նման հարսանուկին՝ զոր թեթեւ հով մը կը փակէ և որ կը մեռնի երբ իրեն հպին:

Այսպէս էր սէրը:

Անիկա կը քանդէ մարդը, կը բարձրացնէ՝ կրկին կործանելու համար: Այսօր զիս կ'ողեւորէ, վաղը՝ քեզ, յաջորդ գիշերն ալ ուրիշ մը. այնքան յեղեղուկ է անիկա: Բայց անիկա կրնայ նաև այրել մշտավառ բոցի մը պէս, մինչեւ գերագոյն վայրկեանը. այնքան յաւիտենական է ան: Ի՞նչ է, ուրեմն, սէրը:

Օ՛հ, սէրը ամառնային գիշեր մըն է, աստեղազարդ երկինքով և խնկաւէտ գետինով: Ինչօ՛ւ, սաւայն, պատճառ կ'ըլլայ ան որ պարմանինքը հետե-

ւին ծածուկ արահետներու, և ինչօ՛ւ իր ոտքի մատներուն վրայ կը բարձրացնէ ծերունին իր մենաւոր սենեակին մէջ: Ա՛հ, սէրը մարդոց սիրտը կը վերածէ սուսկի դաշտերու, հարուստ ու անպատկառ պարտէզի մը ուր սուսկեր կը բուսնին խորհրդաւոր ու լրբնի:

Պատճառ չըլլա՞ր որ վաճականը գիշերը սպրդի փակ պարտէզներու մէջ, աչքերը յառած քնացող կիներու պատուհաններուն: Մօլեգնութեամբ չի՞ լեցնէր մենաստանին կոյսը, ու չի՞ յիմարցնէր իշխանուհին: Անիկա մինչեւ սալայառակը կը խոնարհեցնէ թագաւորին գլուխը, որպէս զի անոր մօզերը գետինը աւելնէ. մինչեւ ինքը անպատկառ խօսքեր կը մրմնջէ, ու կը քրքջայ լեզու հանելով:

Այսպէս է անա, սէրը:

Ո՛հ, ո՛հ, անիկա գեռ բուրբոկին ուրիշ բան ալ է, աշխարհի վրայ ոչ մէկ բանի կը նմանի ան: Երկիր իջած է ան գարնան գիշեր մը, երբ պարմանի մը երկու աչքեր է անոտ, երկու աչքեր: Պարմանին անոնց նայած է, անոնց մէջ մխրճելով իր աչքերը: Բերան մը համբուրած է ան, և սրտին մէջ խաչածեւող երկու ճառագայթներ՝ արեւ մը եղած են, աստուղի մը դէմ յողարձակ: Երկու բազուկներու մէջ ինկած է ան, և այլևս ոչինչ անոտ ու լսած է բովանդակ աշխարհի մէջ:

Սէրը Աստուծոյ առաջին խօսքն է, առաջին դափարը, որ անցեր է անոր ուղեղին մէջէն: Երբ անիկա ըսաւ. «Եղիցի՛ լոյս», սէրը ծնաւ: Եւ ինչ որ աստեղծած է ան, բարի է ու ոչ մէկ բան պիտի ուղէր փոխել: Ու սէրը եղաւ աշխարհի սկիզբը, աշխարհի տէրը:

Ու բոլոր այս ճամբաները լեցուն են ծաղիկներով
ու արիւնով, ծաղիկներով ու արիւնով:

Սեպտեմբերի օր մը:

Այս քաջուած փողոցը իր օովորական ճամելա-
վայրն էր. իր սենեակին պէս կը ճամէր այնտեղ,
որովհետեւ ոչ ոքի կը հանդիպէր: Մայթը եղբորդ
պարտէզին ծառերը կտրմիր ու զեղին տերեւներ ու-
նէին:

Ինչո՞ւ այստեղ կը պատէր Վիքթորիան: Ինչպէ՞ս
եղած է որ զինքը այս կողմերն է բերեր իր ճամ-
բան: Չէր սխալեր, նոյն ինքն էր. թերեւս նաեւ
ան էր որ երէկ իրկուն կ'անցնէր անկէ, երբ ինք
գուրսը կը դիպէր իր պատուհանէն:

Սիրտը ուժգին տրփեց: Դիպէր թէ Վիքթորիա
քաղաքը կը գտնուէր, լսած էր: Բայց անիկա կը
յաճախէր այն վայրերը ուր ջրագացպանին լողան չէր
երթար բնաւ: Նոյնպէս Տիթլէֆն ալ չէր տեսներ
ինք:

Ճիգ մը ընելով, անոր առջեւ գնաց: Չէ՞ր ճանչ-
նար զինքը: Լուրջ ու մաախոհ էր քալէր անիկա,
խորխառաւոր, գլուխը բարձր բռնած:

Բարեւեց:

— Բարի լոյս, պատասխանեց ան, չառ կա-
մացուկ:

Կենալու ձեւ չորաւ անիկա, ու նոհաննէս ան-
ցաւ, անխօսուկ: Ջրաց որ սրունքները չէին հպա-
տակեր իրեն: Փոքրիկ փողոցին ծայրը, կէս չրջան
մը ըրաւ, ինչպէս իր օովորութիւնն էր: «Աչքերս
գեանին պիտի գամեմ ու պիտի չբարձրացնեմ բնաւ»,
խորհեցաւ: Տաօը քայլ առաջանալէ վերջ միայն
գլուխը վերցուց:

Վիքթորիա կանգ առած էր ցուցափեղկի մը քով:

Պէ՞տք էր որ օմսեղուկի պէս քովի փողոցը փախ-
չէր: Ինչո՞ւ կեցեր էր այդ տեղ: Ցուցափեղկը խեղ-
ճուկ բան մըն էր, կրպակի մը պզտիկ ցուցադրու-
թիւնը ուր կը նշմարուէին վարդագոյն օճառներու
խաչածեւ շորք մը, գաւաթի մը մէջ լեցուած ձաւարու
ծախու հանուած հին նամակագրոյմներ:

Ճամբան դառնալէ առաջ տաօը քայլ ալ առաջա-
նա՞ր արդեօք:

Այն ամեն Վիքթորիա իրեն նայեցաւ և իսկոյն
իր կողմը եկաւ, արագ քայլերով յանդուգն որոշում
մը առածի պէս: Ջրայնոտ ժպիտով մը ըսաւ, առանց
դժուարութեան.

— Բարի լոյս: Ի՛նչ ազուր որ հանգիպում:

Տէր Առաւել՝, օրրաբ օրքան ուժգին կը զար-
նէր. չէր զարնէր ան, կը թրթռա՞ր: Ուզեց բաներ
մը ըսել, բայց չյաջողեցաւ. չրթունքները շարժեցան
միայն: Անուշահոտութիւն մը ծաւալեցաւ Վիքթո-
րիայի հագուածներէն, անոր գեղին չրջագետտէն,
ու թերեւս ալ բերանէն էր: Այդ պահուն, անոր
գիժագիծերը չըմբռնեց. բայց ճանչցաւ անոր ուսե-
րուն բարակ գիծը, անոր երկար ու նուրբ ձեռքը՝
հովանոցի կոթին վրայ: Աջ ձեռքն էր ասիկա. մա-
տանի մը ունէր: Առաջին վայրկեանին ուշադրու-
թիւն չըրաւ. չխորհեցաւ և դժբախտութեան ոչ մէկ
նախազգացում ունեցաւ: Անոր ձեռքը գեղեցիկ էր,
արտակարգօրէն գեղեցիկ:

— Շաբաթ մըն է որ քաղաքը կը գտնուիմ, չա-
րունակեց ան, բայց ձեզ չտեսայ: Անգամ մը միայն,
փողոցին մէջ, մէկը ըսաւ թէ դուք էիք անիկա:
Այնքան մեծցեր էք:

Եռանդնէս Թոթովեց.

— Գիտէի որ այստեղ էիք: Երկար պիտի մնա՞ք:

— Օ՛հ, քանի մը որ միայն: Շուտով կը վերադառնամ:

— Շնորհակալ եմ դիպումներն որ ձեր քայլերը այս կողմերն է ուղղեր, Թոյլ առնով որ բարեւ մը ըսեմ ձեզի:

Պահիկ մը լուս մնացին:

— Ասկէ զառ, կարծեմ ճամբաս կորսնցուցի, յորեք Վիքթորիա: Սենեկապետին տունը կը մնամ, որ ճամբէն պէտք է երթամ:

— Եթէ Թոյլ կուտաք, ձեզի կրնամ ընկերանալ: Սկսան քալել:

— Օթթոն տո՛ւնն է, հարցուց աննպատակ կերպով:

Վիքթորիա կարուկ կերպով պատասխանեց.

— Այո, տունն է:

Քանի մը մարդիկ, դռնակ մը շուրջը դուրս ելան խոշոր տունէ մը և մայթը գոցեցին: Վիքթորիա, դէպի ձախ քաշուելով, ամբողջ մարմնով սեղմուեցաւ իր ընկերոջ:

— Ներողութիւն, ըսաւ:

Այս հպումէն, հնչաւորի տարուռ մը ունեցաւ անիկա. անոր շունչը իր գէմքը շոյած էր:

— Կը տեսնեմ որ մատանի մը դրած էք, ըսաւ ժպտելով, անտարբեր դէմքով մը: Պէ՛տք է շնորհաւորել ձեզ:

Ի՛նչ պիտի ըսէր արդեօք: Առանց երեսը նայելու, շունչը բռնած, անոր պատասխանին ոպասեց:

— Հապա դո՛ւք. մատանի շունի՞ք դուք: Ա՛հ, ո՛չ: Մէկը ըսած էր տակայն, թէ...: Այս միջոցին այնքան ձեր վրայ կը խօսին թերթերուն մէջ:

— Գրած քանի մը բաժանեցուցիւններու համար: Անտարակոյս դուք չէք կարգացած զանաք:

— Ամբողջը գիրք մը չէ՞: Կարծեմ...:

— Այո, փոքրիկ գիրք մըն ալ դրած եմ:

Վիքթորիա կը քալէր առանց շտապելու, հակառակ որ պէտք է սենեկապետին տունը երթար: Հրապարակ մը հասնելուն, նստարանի մը վրայ նստաւ: Եռանդնէս օտքի կեցաւ անոր քով:

Յանկարծ, ձեռքը անոր երկարեց ու ըսաւ.

— Դուք ալ նստեցէք:

Ու ձեռքը թող չտուաւ, մինչեւ որ իր քով նստաւ անիկա: Եռանդնէս փորձեց ուրախ և անտարբեր չեղտ մը անել. ժպտաց, աչքերը գետինը ձգած, ու խորհելով. «Վայրկեանը պիտի դա՞ր արդեօք»:

— Ա՛հ, իրաւ, նշանուեր էք ու չէք ուղեր ինծի ըսել: Ինծի՝ որ ձեր դրացին էի այ՛նչդ:

Վիքթորիա վարանեցաւ:

— Այդ մասին չխօսինք այսօր:

Եռանդնէս իսկոյն լրջացաւ և ցած ձայնով ըսաւ.

— Այո՛, կը հասկնամ:

Հոսութիւն:

— Բնականաբար, սկիզբէն գիտէի որ անօգուտ էր... Այո, ես չպիտի ըլլայի որ... Ես որ ջաղացէի... Այո, ես չպիտի ըլլայի որ... Բնականապէս մը տղան եմ միայն, և դուք...: Բնականաբար, այդպէս է: Ու չեմ հասկնար նաեւ թէ ինչպէս բար, այդպէս է: Ու չեմ հասկնար նաեւ թէ ինչպէս քով, ու խօսիլ ձեզի...: Պէտք է որ օտքի կենայի ձեր առջեւ, կամ աւելի հեռուն, գետինը՝ ծունկի վրայ: Այս բանը միայն պատշաճ պիտի ըլլար: Բայց, կարծես թէ ես...: Ու այն բոլոր տարիները ուր

բացակայ եղայ ես, անոնք ալ բանի մը համար են: Հիմա, պիտի ըսուի թէ շատ առաջ կ'երթամ: Գիտեմ որ աղօյ մը չեմ օյլել, և գիտեմ նաեւ որ դուք չէք կրնար բանալ նեւել զիս, եթէ ամիկա հաճելի ըլլար ձեզի: Ահա թէ ինչու կը համարձակիմ խօսիլ այսպէս: Մի բարկանաք, սակայն. պիտի լռեմ:

— Ոչ, խօսեցէք: Ոոսեցէք. ըսէք ինչ որ կ'ուզէք:

— Այո՞: Ինչ որ կ'ուզե՞մ: Ուրեմն ձեր մասանին չի՞ կրնար արգիլել զիս:

— Ոչ, պատասխանեց ան, կամացուկ: Ոչ, մասանիս չ'արգիլեր ձեզ:

— Ինչպէ՞ս: Ուրեմն, ի՞նչ, Տէ՛ր Աստուած, սխալե՞ծ էի, Վիքթորիա:

Ողջի ելաւ իօկոյն և ժողով ծոցեցաւ անոր գէմքը քննելու համար:

— Ըսել կ'ուզեմ թէ նշանակութիւն մը չունի՞ այս մատանին:

— Նստեցէք, խնդրեմ:

Անիկա նստաւ դարձեալ:

— Ա՛խ, եթէ գիտնայիք թէ որքա՛ն կը խորհէի ձեր վրայ: Աստուած իմ, ուրիշ պզտիկ խորհուրդ մը կա՞ր սրտիս մէջ: Բոլոր անոնց մէջ զոր կը տեսնէի, բոլոր անոնցմէ զորս կը ճանչնայի. դուք միակն էիք աշխարհի մէջ: Կ'երթայի, ինքնիրեն կը կնեւով անգագար. — Վիքթորիան է ամէնէն դեղեցիկը, ամէնէն սքանչելին, ու ես կը ճանչնամ զայն... Օրիորդ Վիքթորիան, կը խորհէի միշտ: Ծառ լաւ գիտէի թէ ամէնէն աւելի ես հեռու եմ ձեզմէ. բայց գիտէի որ կ'աք դուք: Ա՛խ, այո՛, պզտիկ բան մը չէր ասիկա ինծի համար: Գիտէի որ

դուք կ'ապրիք այնտեղ, ու թերեւս երբեմն կը պատահէր ձեզի որ յիշէիք... Օ՛հ, լաւ գիտեմ, իմ վրայ չէիք խորհեր դուք: Ամէն գիշեր, սակայն, ասթոիս վրայ նստած, ես կը խորհէի որ օր մը պիտի յիշէիք վերջապէս: Կը տեսնէք, օրիորդ Վիքթորիա, հարձեռ երկինքէն կը բացուէին աչքերուս առջեւ: Բանաստեղծութիւններ կը գրէի ձեզի, բոլոր ունեցածովս ծաղիկներ կը գնէի ձեզի համար, անհեղափար կը տանէի զանոնք. ու թողարներու մէջ կը գնէի: Բոլոր բանաստեղծութիւններս գրուած են ձեր յիշատակին. ուրիշ ներշնչումներով գրուածները քիչ են: Եւ ոչ ոք գիտէ զանոնք: Բայց դուք չէք կորցացած անշուշտ հրատարակուածները... Մեծ գրքի մը սկսած եմ հիմա... Աստուած, որքան երախտապարտ եմ ձեզի. գրուեցիք զիս ամբողջութեամբ. պայտ եմ ձեզի. գրուեցիք զիս ամբողջութեամբ: Ամէն օր, և գիտայդ է իմ բոլոր ուրախութիւնս: Եւ գիտեմ չեմ իմ բոլոր ուրախութիւնս: Անհեղափար կը նայիմ: Սենեակս մօքքող սպասուհին չի տեսներ զայն. չառ պզտիկ գրած եմ, միայն ինծի պահելու համար: Եւ կ'ուրախանամ անկէ... Վիքթորիա անդին դարձաւ, շրջազգեստին ծալքը վերցուց և թուղթ մը հանեց:

— Ահաւասիկ, ըսաւ, խորունկ հառաչանքով մը. որ կուրծքը ուռեցուց: Կարեցի ու պահեցի: Կրնամ օր թէ ամէն իրկուն կը կարգամ զայն: Երբ ըսել թէ ամէն իրկուն կը կարգամ զայն, հայրիկը առաջին անգամ ինծի ցոյց տուաւ զայն. պատուհանին քով գացի տեսնելու համար: «Ո՛ւր է, պատուհանին քով գացի տեսնելու համար: Գիտեմ էի, չեմ գտներ» ըսի, լրագրիքը դարձնելով, Գիտեմ էի, սակայն, ու կը կարգայի արդէն: Ու այնքա՛ն երջանիկ էի:

Թուղթը իր բոլոր ունէր: Բացաւ ու ցոյց տուաւ
անոր առաջին բանաստեղծութիւններէն մէկը. փոք-
րիկ քառեակ մը՝ ապիտակ ժողովի հեծարութիւնն ունիւր-
աւած: Մտադաշ սրտի մը միամիտ ու եռանդուն խոս-
տովանութիւնն էր, անդուսպ յայտնէր որ աղերէն կը
ցայտէին, հրավառ «ստղերու պէս»:

— Այո, ըսաւ ան. ես գրեցի ասիկա, բաւական
առաջ: Գիշեր մըն էր երբ բարձրներու տերեւները
պատուհանիս ուղեւ կը սոսափէին: Օ՛, իրա՛ւ,
կուրծքերնուդ վրա՞յ կը պահէք զայն: Շնորհակալ
եմ որ պահեր էք . . . :

Ձայնը մեղմ ու լուրջ չեղտ մը տաւ, երբ յուզ-
ուած, բացադանչեց.

— Դուք եկաք, ու ահա նստած էք իմ քով:
Ձեր բազուկը կը զգամ իմինիս դէմ, ջերմութիւն մը
կը ծորի ձեզմէ ու ինծի կը թափանցէ: Քանի՛ անգամ-
ներ, առանձին, համակուած եմ ձեր յիշատակով. . . :
Տուներ ձեզ վերջին անգամ տեսնելու, գեղեցիկ էիք,
բայց այսօր աւելի գեղեցիկ էք: Ասոնք ձեր «չքերն»
են, ձեր յօնքերը, ձեր ժպիտը— ինչ գիտնամ, բայց
ահա բոլորը, բոլորը որ դուք էք:

Վիքթորիա կը ժպտէր անոր նայելով, աչքերը
կիսախուփ:

— Շնորհակալ եմ, ո՛հ, շնորհակալ եմ, ըսաւ ան:

— Ինծի շնորհակալ մի ըլլաք, Վիքթորիա:

Իր բովանդակ էութիւնը դէպի զայն կը ձգտէր,
անդուսպ ցանկութեամբ մը՝ բաներ ըսելու անոր,
դեռ չառ բաներ. . . : Իր խոստովանութիւնները խեղ-
դուեցան շփոթ բաց գանչութիւններու մէջ: Խելա-
գարի պէս եղած էր:

— Ա՛խ, Վիքթորիա՛, եթէ քիչ մը սիրէիք

զիս. . . . Ձեմ գիտեր, բայց ըսէ ինծի, եթէ նոյն իսկ
հակառակն ալ ըլլայ: Ըսէ՛, կ'աղաչեմ: Ո՛հ, քեզի
պիտի խոստանայի մեծ բաներ ընել, գրեթէ չստուած
բաներ: Ձէ՛ք կ'առկածիք թէ ինչ կրնայի ընել. եր-
բեմն, կ'երազեմ զայն և տհաճին գործերու մէջ թաղ-
ուած կը զգամ զիս. . . : Շատ անգամներ, բաժակը կը
յօրդի: Գիշերներ կ'ըլլան որ, տեսիլներէ արբշիւ, կը
ցատկըտեմ սենեակիս մէջ: Քովի սենեակին մէջ
մարդ մը կը պառկի. չի կրնար քնանալ և պառը կը
զարնէ: Առտուն կ'անուխ, սենեակս կուգայ բարկա-
ցած: Հոգս չեմ ըներ, օակայն, կը խնդամ վրան.
որովհետեւ այն ատեն այնքան խորեւծ կ'ըլլամ ձեր
վրայ որ ինծի կը թուի թէ նստած էք իմ քով:
Պատուհանը կ'երթամ ու կ'երգեմ. լուսնալ կը սկսի.
դուրսը, բարձրները կը սոսափեն սիւզին տակ:
«Գիշեր բարի», կ'ըսեմ արշալոյսին. ու ձեզի է
որ կ'ուզեմ ասիկա: «Հիմա կը քնանայ անիկա» կը
խորհիմ. «բարի գիշեր, թող Աստուած պահպանէ
զայն»: Յետոյ կը պառկիմ: Այսպէս, իրարու կը յա-
ջորդեն գիշերները: Բայց երբեք այնքան գեղեցիկ
չէի կործած ձեզ. պիտի յիշեմ ձեզ այսպէս,— ինչ-
պէս որ էք հիմա, երբ մեկնած ըլլաք դուք: Կ'ուզեմ
որ ոչ մէկ բան մտնամ. . . »:

— Շուտով հոն չպիտի՞ գաք, ձեր տունը:

— Ոչ, միջոցներ չունիմ: Շիտակը, այո, պի-
տի գամ: Կ'ուզեմ մեկնիլ չուտով: Միջոցներ չունիմ,
բայց ամէն բան պիտի ընեմ, ինչ որ կը փափաքեիք
դուք. . . : Երբ պարտեզին մէջ ըլլալուսիք, իրիկուն-
ները երբ դուրս ելլէք երբեմն, թերեւս կ'արեւմ
տեսնել ձեզ այն ատեն, ու թերեւս, կ'արեւմ ձեզ
բարեւել, անտես չէ՞: Բայց, եթէ քիչ մը կը սիրէք

դիտ, բռնեք...: Ո՛հ, այո, ասուէք ինծի այս ուրա-
խութիւնը...: Գրեմէ՞ք, արմաւենի մը կայ որ մէկ
անգամ միայն կը ծաղկի իր ամբողջ կեանքին մէջ,
բայց և այնպէս եօթանասուներորդ տարիքին կը
հասնի ան. հնդկական արմաւենին: Հիմա, այդ ես
եմ որ կը ծաղկիմ...: Այո, դրամ պիտի ճարեմ ու
գիւղ պիտի երթամ: Պիտի իրականացնեմ ինչ որ
գրած եմ, բոլորը՝ ինչ որ վերջացած է: Շուտով պի-
տի ծախեմ, վաղն իսկ, մեծ գիրք մը օրուէն վրայ
կ'աշխատիմ, և լաւ գին մը պիտի տան անոր: Ու-
րեմն, կ'ուզէ՞ք որ գամ:

— Այո:

— Շնորհակալ եմ, օ՛հ, շնորհակալ եմ: Ներե-
ցէք ինծի, եթէ շատ ոգեւորուած եմ յայտով. այն-
քան լաւ է հաւատալ արտակարգ կարելիութիւննե-
րուն: Կեանքիս ամէնէն երջանիկ օրն է այսօր...

Դիտարկը հանեց ու քովը դրաւ:

Վիքթորիա գլուխը անդին դարձուց. տեսաւ որ
կին մը կ'իջնէր փողոցէն, աւելի հեռուն՝ ուրիշ կին
մը որ կողով մը կը տանէր: Ձեռքը ժամացոյցին տա-
րու, մասնագումար:

— Պէ՞տք է որ մեկնիք արդէն, ըսաւ Եռան-
նէս: Բան մը ըսէք մեկնելէ առաջ, թողէք որ լսեմ
ձեր...: Կը սիրեմ ձեզ ու կը խոստովանիմ ասիկա:
Ձեր պատասխանէն կախում ունի ինչ որ ես... Պա-
տասխանեցէք, կ'ուզէ՞ք:

Վիքթորիա լուռ մնաց:

Եռաննէս գլուխը կախեց:

— Ոչ, մի՛ ըսէք, պաղատեցաւ:

— Այստեղ պիտի չըսեմ, հոն, գիւղը պիտի ըսեմ,
պատասխանեց Վիքթորիա:

Սկսան քայիլ:

— Կ'ըսեն թէ պիտի ամուսնանաք այն աղջկան
հետ զոր ազատած էք. ի՞նչ է անունը:

— Քամիլլան բոհլ կ'ուզէք:

— Քամիլլա Սէյէր, Կ'ըսեն թէ պիտի ամուսնա-
նաք անոր հետ:

— Ա՛հ, ինչո՞ւ կը հարցնէք ինծի ասիկա: Դեռ
չափ փոքր է ան: Իրենց տունը եղած եմ յաճախ,
ձերինին պէս դղեակ մը ունին, չափ մեծ ու ճոխ:
Դեռ պզտիկ աղջնակ մըն է անիկա:

— Տասներհինգ տարեկան է: Երբեմն հան-
դիպած եմ իրեն, ու շատ աղուոր գտած եմ: Որքա՞ն
օրուէն է:

— Անոր հետ պիտի չամուսնանամ ես, ըսաւ
Եռաննէս:

— Ա՛, իրա՞ն:

Եռաննէս անոր նայեցաւ, դէմքը կնձռոտած:

— Ինչո՞ւ, քակայն. այդ բաները կ'ըսէք ինծի:
Ինչո՞ւ ուրիշ մը մասին կը խօսիք:

Վիքթորիա քայլերը փութացուց տանց պատաս-
խանելու: Սենեկապետին տունին առջեւ, անոր ձեռ-
քը բռնեց, մեծ բակին մէջ տարաւ դայն, ու սառ-
դուզէն բարձրացուց:

— Ես պէ՞տք չէ որ ներս մտնեմ, ըսաւ Եռան.
նէս զարմացած:

Վիքթորիա զանգակը քաշեց ու անոր կողմը
դարձաւ. կուրծքը ուժգին կ'ելլեւէջէր:

— Կը սիրեմ ձեզ, ըսաւ: Կը հասկնա՞ք. ձեզ է
որ կը սիրեմ ես:

Ու յանկարծ, քանի մը աստիճան վար իջեցնե-
լով, գրկեց զայն ու համբուրեց: Բալոր մարմնով կը
սարսափ անոր կուրծքին վրայ:

— Ձե՛զ է որ կը սիրեմ ես, ըսաւ:

Վերը, դուռը բացուեցաւ: Աճապարանքով բաժ-
նուեցաւ անկէ և վեր բարձրացաւ, վազելով:

Դ.

Գիշերը կ'առաջանայ, երկինքը կը սկսի ձերմկիւ.
Սեպտեմբերի կապտաւուն ու սարսուռն առաւօտ մը:

Հովը մեղմիկ կը շնչէ պարտէզի բարախներուն
մէջ: Պատուհան մը կը բացուի և մարդ մը դուրս կը
կախուի բան մը երգելով: Շապիկով է, կը նայի
ամբողջ աշխարհին. կը նայի երիտասարդ մերկ խե-
լագարի մը պէս որ, այս գիշեր, թունաւորուած է
երջանկութեամբ:

Իսկոյն ներս կը քաշուի պատուհանէն, դռան
կողմը կը նայի: Մէկը դուռը կը դարնէ. «Մտէ՛ք»,
կը պոռայ: Մարդ մը կ'երեւայ:

— Բարի լոյս, կ'ըսէ իր այցելուին:

Բաւական տարիքոտ մէկն է այս վերջինը: Տոգու-
նած է և խիստ զայրացած. լամբար մը բռնած
է, օրովհետեւ չէ լուսցած դեռ:

— Անգամ մըն ալ կը խնդրեմ, պարոն Մուլէր,
պարոն Նոհաննէս Մուլէր. ըսէք, ըլլալի՞ք բան է
ասիկա, կը թոթովէ մարդը, յայտնապէս վրդովուած:

— Ոչ, կը պատասխանէ Նոհաննէս, իրաւունք
ունիք: Բան մը գրեցի, ու շատ գիւրդին եկաւ ինծի
ասիկա. ահա, տեսէք բոլոր գրածներս: Ներշնչուած
էի այս գիշեր: Հիմա, լմնցուցի արդէն. պատուհանը
բացի ու երգեցի:

— Սաստիկ կը պոռայիք, ըսաւ մարդը: Կեան-
քիս մէջ այսքան ուժով երգել չեմ լսած, կը հաս-
կնա՞ք: Ու դեռ կէս գիշերուան մէջ եսք...:

Նոհաննէս թերթերը խառնեց սեղանին վրայ
և, փոփ թուղթ վերցնելով, գոչեց.

— Նայեցէ՛ք: Ձեզի կ'ըսեմ թէ երբեք այսքան
ներշնչուած չեմ եղած: Կայծակի մը պէս էր: Անգամ
մը, տեսած եմ կայծակ մը, որ հեռագրութիւն վրա-
յէն կը սողար. կրակէ հոտանք մըն էր կործեալ:
ձիւղ տալպէս բան մըն էր որ այս գիշեր հոսեցաւ
իմ մէջ: Ի՞նչ ընէի: Կը խորհիմ որ չպիտի բարկանա-
յիք ինծի երբ գիտնայիք: Այնտեղ նստած, կը լսէ՞ք,
կը գրէի առանց չարժեւոր: Ձեզ կը խորհէի ու տեղէս
չէի շարժեր: Մէկ ալ վայրկեան մը կը հասնի ուր չեմ
խորհիր այլեւս. կարծես պիտի պոյթէի: Թերեւս
այդ վայրկեանին է որ ոտքի ելած եմ. թերեւս ան-
գամ մըն ալ ոտքի ելայ գիշերուայ միջոցին, և սենեո-
սին մէջ ձեմեցի ամէն ուղղութեամբ: Այնքա՛ն եր-
ջանիկ էի:

— Ատիկա այնքան մեծ բան մը չէ գիշերուան
մէջ, ըսաւ դժգոհ մարդը: Բացարձակապէս ներելի
չէ, սակայն, պատուհանը բանալ այս ժամուն ու
այդպէս պոռալով:

— Է՛, այո՛. ներելի չէ: Բայց չէ՞ որ ձեզի բա-
ցատրեցի: Մտիկ ըրէք. անմասն գիշեր մը անցուցած
եմ: Երէկ, բան մը պատահեցաւ ինծի. փողոցէն
կ'անցնիմ ու ահա կը հանդիպիմ իմ երջանկու-
թեանս... Ա՛խ, մտիկ ըրէք... Ես հանդիպեցայ իմ
աստղիս ու երջանկութեանս: Կ'իմանա՞ք... Յետոյ,
գիւս կը համբուրէ անիկա: Անոր բերանը այնքան
կարմիր էր. ու ես կը սիրեմ զայն, կը համբուրէ
զիս... Ես կը գինովնամ: Պատահա՞ծ է որ ձեր չըր-
դիս... Ես կը գինովնամ: Պատահա՞ծ է որ ձեր չըր-
թունքները այնքան դողողան որ չկարենաք խօսիլ:
Ես չէի կրնար խօսիլ, սիրաս կը ցնցէր ամբողջ մար-
մինս: Տուն վազեցի ու քնացայ. այս եթոռին վրայ
նստած, կը քնանայի: Երբ իրկուն եղաւ, արթնցայ:

Հոգիս կ'օրորուէր երանութեամբ, սկսայ գրել: Ի՞նչ գրեցի. ահա՛: Գրուուած էի Թարգմանիչի ու հոյակապ զաղափոքներով, երկինքները բացուած էին, ամբասնած ամբաստան օր մըն էր կ'օրոնս հոգիս համար... Հրեշտակ մը գինի կը լեցնէր ինծի, խմեցի, շատ թունդ էր գինին, ու ետեւումէ բաժակէ մը կը խմէի: Փամբրուն հնչիւնը կ'իմանայի՞. կը տեսնէի՞ լա՛ւրարին մօրիւր: Աստուած տար որ կարենայիք հասկընալ: Ա՛՛՛՛ն բան վերապրեցայ. փողոց վերադարձայ իմ սիրականիս հետ ու բոլորը ետեւին կը դառնային զայն տեսնելով...: Պարտէզ մասնք մենք, թագաւորին հանդիպեցանք, մինչեւ գետին խոնարհելով բարեկեցի ու թագաւորը ետին դարձաւ զայն տեսնելուն, իմ սիրականս տեսնելուն. այնքան մեծ է ան ու գեղեցիկ: Կրկին անցանք մենք քաղաքէն. ու բոլոր զարոցականները դարձան նայելու համար անոր, որովհետեւ անիկա երիտասարդ է ու պայծառ զգեստ մըն է հագած է: Կարմիր քարերով ասեղի մը առջեւ հասանք ու ներս մտանք: Սանգուղին վրայ անոր կ'ընկերանայի ես, և ուղեցի օր ծնրադրեմ իր առջեւ: Այն ատեն, բազուկներուն մէջ առաւ զիս ու համբոյր մը տուաւ ինծի: Ասիկա երէկ իրկուն պատահեցաւ, — երէ՛կ իրկուն: Եթէ կը հարցնէք թէ ինչ գրեցի, պիտի ըսեմ որ անմասն երգ մըն է ան, ուրախութեան և երջանկութեան: Ինծի կը թուէր որ կը տեսնեմ ուրախութիւնս, մերկ, իմ առջեւ երկնցած, ինծի երկարելով իր երկար վիզը, զիս սեղմել ուղեւորով:

— Ե՛, ալ կը բաւէ բարբառնալները, կ'ըսէ մօրդը, համբերութիւնը սպասած: Վերջին անգամ կ'աղագրարեմ ձեզի:

Ետեւանէս կեցուց զայն:

— Սպասեցէք վայրկեան մը: Երեւակայեցէք օր ձեր դէմքին վրայէն արեւու ճառագայթի մը անցնիլը տեսայ: Ես տեսայ զայն, երբ անդին կը դառնայիք դուք. լամբարն էր որ արեւի բիծ մը կը դնէր ձեր ճակտին վրայ: Այնքան զայրացած չէիք դուք այլեւս, տեսայ ես: Պատուհանը բացի ես, այո, շատ բաժով երգեցի: Բոլոր մօրդոց ուրախ եղբայրն էի ես: Եւ բնի կը պատահի այսպէս: Դատողութիւնը կը մեռնի: Պէտք է որ խորհէի թէ քնացած էիք դուք...:

— Ամբողջ քաղաքը կը քնանայ դեռ:

— Այո, կանուխ է դեռ: Նուէր մը պիտի տամ ձեզի: Կ'ընդունի՞ք ստիկա: Արծաթէ է, ինծի տուած են: Ասիկա նուէրն է փոքր աղջկան մը զոր օր մը ազատեցի: Քսան սիկարէթ կ'առնէ մէջը: Չէ՞ք ու գեր ընդունիլ...: Ա՛, չէք ձխեր...: Բայց և այն. պէս պէտք է ունենաք այդ սովորութիւնը: Առաւուն պէս պէտք է ունենաք այդ սովորութիւն խնդրելու համար: Պիտի ուզէի որ բան մը ընեմ, ձեր ներք դուրսիւնը խնդրելու համար:

— Գիշեր բարի:

— Գիշեր բարի: Պիտի պառկեմ այլեւս. կը խոստանամ: Ալ ոչ մէկ աղմուկ պիտի լսէք սենեակէս: Եւ սկիւզ վերջ աւելի ուշագիւր պիտի լլլամ:

Մօրդը մեկնեցաւ:

Ետեւանէս դուռը բացաւ կրկին և աւելցուց.

— Իրաւ կ'ըսեմ. պիտի մեկնիմ ես: Ալ անձան. գիտա պիտի չընեմ ձեզ. վաղը կը մեկնիմ: Մոռցայ ձեզի ըսելու:

Ձեկնեցաւ, սակայն: Ձանազան գործեր արգելք

եղան. գնումներ ունէր, այցելութիւններ: Մինչեւ իրկուն, գինովի պէս թափառեցաւ:

Ի վերջոյ, սենեկապետին ժամ զանգակը հնչեցուց: Օրիորդ Վիքթորիան հոգն էր:

Օրիորդ Վիքթորիան դուրս ելած էր: Բացառութեան համար գիւղէն էին իրենք, կ'ուզէր պարզապէս բարեւել զայն, որպիսութիւնը հարցնել: Ծնողքին լուր մը պիտի ղրկէր անոր հետ: Լաւ:

Փողոցն էր դարձեալ: Բաղադրին մէջ, ըստ բախտի կը թափառէր, անոր հանդիպելու յոյսը ունենալով միշտ: Այսպէս քանից ամբողջ օրը, և իրկուն եղած էր, երբ թափառողին առջեւ նշմարեց զայն: Հեռուէն խոնարհութիւն ըրաւ ժպտելով: Վիքթորիա իր բարեւը առաւ: Մօտենալու վրայ էր, բայց այն առանձին միայն տեսաւ որ առանձին չէր անիկա: Սենեկապետին տղան, Օթթօն անոր կ'ընկերանար, տեղակալի համագործակցութիւն:

Գլուխը կախ, կարծես թէ պահուրդով ուզէր, դէմքը կտրմամբ, Վիքթորիա թափառողին մօտ առաւ պարանքով:

Եռանդնէս, մաքուր, խորհեցաւ թէ ներքնապէս անիկա թերեւս կ'ուզէր տեսնել զինքը, և թէ աչքով նշան մը պիտի ընէր...: Տօմասկ մը գնեց ու ներս գնաց:

Սրահը կը ճանչնար ու գիտէր թէ սենեկապետը իր սեփական օթեակը ունէր, բոլոր հարստաներուն պէս: Ահա, արդարեւ, տեսաւ Վիքթորիան որ շքեղօրէն նստած իր շուրջը կը դիտէր: Ոչ մէկ առանձին, սակայն, անոր աչքերը կռնդ չառին իրեններուն վրայ:

Միջնորդին, նրբանցքը գնաց, օթեակէն անոր դուրս ելլելուն սպասելով:

Կրկին խոնարհութիւն ըրաւ: Վիքթորիա վեր վերցուց աչքերը և, ակներեւ զարմանքով, գլխու շարժումով մը պաշտօնական անոր բարեւին:

— Այս կողմը եկէք, գաւաթ մը ջուր տանելու համար, ըսաւ Օթթօ, ձեռքովը սպասադարանին ուղղութիւնը ցոյց տալով:

Եռանդնէս անոնց հետեւէն նայեցաւ: Անգոյն մշուշ մը աչքերը կը քօլարկէր. անհանգիստ կը զգար այս բոլոր մարդոց միջեւ, որոնք զինքը կը հրէին ու կ'արմկահարէին: Մեքենաբար ներողութիւն կը խնդրէր, իր տեղը մնալով միշտ:

Երբ Վիքթորիա վերադարձաւ, ծանր խոնարհութիւն մը ըրաւ դարձեալ, րեւելով:

— Ներողութիւն, Օրիորդ...:

— Եռանդնէսն է, ըսաւ ան, ներկայացնելու ձեւով: Կը յիշէ՞ք զինքը:

Օթթօ բարեւեց և աչքերը կծկեց դիտելու համար զայն:

— Հաւանաբար կ'ուզէր տեղեկութիւններ ստանալ ձեր ծնողքի մասին: Շիտակը, չեմ գիտեր, բայց կ'արծեմ թէ լաւ են: Շատ լաւ: Ձեզմէ բարեւ պիտի տանիմ իրենց:

— Շնորհակալ եմ, ւերան շուտով պիտի մեկնի՞

Օրիորդը:

— Այս օրերուն, կը խորհիմ: Ձեր բարեւները պիտի տանիմ ջաղացպանին, ապահով եղէք:

Գլխով բարեւեց ու գնաց:

Եռանդնէս, գետինը գամած, անոր հետեւէն նայեցաւ: Յետոյ, արթուն դուրս ելաւ թափառողին, ու փողոցները թափառեցաւ, ժամանակը սպաննելու համար:

Թափոնները կը գոցուէին: Ժամը առանին գնաց
սպասելու սենեկապետի տունին առջեւ: Հիմա պիտի
գոր աւն, ինք պիտի բանար կտուքին դուռը,
գլխաւորը հանէր ու մինչեւ գետին պիտի ծռէր...:

Կէս ժամէն եկաւ Վիքթորիա:

Կրնա՞ր այն տեղ մնալ, դռան մօտ: Անպարտա-
քով հեռացաւ փողոցին մէջ, առանց ետեւը նայե-
լու: Լսեց բակին դռան բացուիլը. կառքին թաւա-
լումը, յետոյ դուռը գացուեցաւ աղմուկով: Այն առան
եւ գործաւ:

Ամբողջ ժամ մը տունին առջեւ ճեմեց, տնոյ-
մուկ ու տնայաժառանգ: Սպասեց: Յանկարծ, գուռը
բացուեցաւ և Վիքթորիա երեւաց, առանց գլխաւորի,
շալ մը ձգած ուսերուն վրայ: Ժպտաց, կիսավախ
զէմքով մը ու հարցուց.

— Ուրեմն, այս տեղ կը շրջագայի՞ք, ձեր խոր-
հուրդներուն մէջ թողուած:

— Ձեմ ի որհիր, կը շրջագայիմ միայն:

— Ձեր ճեմելը տեսայ պատուհանէն, և ուզե-
ցի...: Շուտով ներս պէտք է երթամ:

— Շնորհակալ եմ որ եկաք, Վիքթորիա: Այն-
քան յուսահատած էի քիչ մը առաջ. հիմա, անցած
է ալ, ներքեցէք որ Թափոնին մէջ բարեւ տուի
ձեզի: Պէտք է խոստովանիմ որ ներողութիւն խնդ-
րելու համար եկայ այս տեղ: Կ'ուզէի որ տեսնեմ
ձեզ ու հասկնամ թէ ինչ կը նշանակէր առիկա...
Թէ ինչ ըսել կ'ուզէք:

— Այո, ըսաւ Վիքթորիա. առջի օր ըսի արդէն
ձեզի. հասկցած ըլլալու էք:

— Այս բոլորը տեսակներէն են դեռ ինծի հա-
մար...:

— Ալ չխօսինք այդ մասին, Եռանդէս: Դուք
գիտէք թէ ինչ կը խորհիմ ես. ըսի արդէն, պէտք
եղածէն շատ աւելին ըսած եմ, ու հիմա, վիշտ կը
պատճառեմ ձեզի...: Կը սիրեմ ձեզ, սուտ չըսի
ձեզի առջի օր, անկեղծ եմ նստել այս վայրկեանին:
Բայց, շատ բաներ կը գտնեն մեզ իրարմէ: Շատ կը
սիրեմ ձեզ, Եւրիշտէն աւելի ձեզի հետ կ'ու-
զեմ խօսիլ, բայց...: Օ՛հ, չեմ համարձակիր աւելի
երկար մնալ այստեղ. պատուհաններէն կրնան մեզ
տեսնել: Եռանդէս, պատճառներ կան զոր չէք գի-
տեր դուք...: Գիշեր ցերեկ այս բանին վրայ խոր-
հած եմ, ու հաստատ եմ անցեալ իրկուայ խօսքիս
վրայ: Բայց անկարելի պիտի ըլլայ ասիկա:

— Ո՞ր բանը անկարելի պիտի ըլլայ:

— Բոլորը...: Բոլորը: Լսէ, Եռանդէս, մի
ստիպէք զիս որ հպարտ ըլլամ երկուքիդ համար ալ:

— Թող այդպէս ըլլայ, լա՛ւ: Պիտի չստիպեմ
ձեզ, Բայց խաբեցիք զիս երէկ: Փողոցին մէջ ինծի
հանդիպեցաք, լաւ տրամադրութեան մէջ էիք, ու
յետոյ...:

Վիքթորիա ետին դարձաւ ու ներս երթալ օւղեց:

— Գէշ բա՛ն մը ըրի, հարցուց Եռանդէս, արժ-
գոյն ու ալիքով զէմքով: Կ'ուզեմ ըսել թէ ի՞նչ
բանով կորսնցուցի ձեր...: Ի՞նչ թերութիւն գործեցի
այս երկու օրուան մէջ:

— Ոչ, ատիկա չէ պատճառը: Միայն թէ, խոր-
հեցայ ես: Հապա դո՞ւք...: Գիտէք որ սկիզբէն
ի վեր անիրականալի էր այս բանը: Սէր տեսիմ ձեզի
հանդէպ, շատ կը դժուարեմ ձեզ...:

— Եւ կը յարդէք, եզրակացուց Եռանդէս,
ժպտելով:

Ոչ, չէր ձանձնար զայն: Տիկինը, քովի փողոցէն ելած էր. քայլերը կը փութացնէ. հովանոց չունի հակառակ տեղատարափին: Եռանդն է տեսնելն կը հասնի, կը նայի անոր ու կ'անցնի: Որքան երիտաւորդ ու բարեձեւ է ան: Տիկինը կը թրջի, հարուխ պիտի ըլլայ, ու ինք չհամարձակիր անոր մօտենալու: Ու Եռանդն կը գոցէ իր հովանոցը որպէսզի անիկա առանձին չթրջուի:

Երբ իր սենեակը կը հասնի, կէս գիշերը անցած է արդէն: Նամակ մը դուռած է սեղանին վրայ. հրաւիրաւոր մըն է: Սէյէր ընտանիքը կը խնդրէին որ իրենց տունը երթար վաղ իրկուն: Ծառօթներ պիտի տեսնէր հոն, և ուրիշներու կարգին... Գուշակեցէք՝ օ՜վ.—Վեքթորին:

Աթոռին վրայ կը մտափէ: Երկու կամ երեք ժամ վերջ, կ'արթննայ, ցուրտէն փառացած: Կիսաքուն, ցուրտէն սարսափով, ցերեկուայ բոլոր պատահարներէն յոգնաբեկ, սեղանին առջեւ կ'անցնի պատասխանելու այս հրաւերին, զոր ընդունելու միտք չունէր:

Պատասխանը կը գրէ ու գուրս կ'ելլէ նամակառուիւր ձգելու: Կը յիշէ յանկարծ որ Վեքթորին ալ հրաւիրուած էր: Ա՛հ, այդ մօտին բան մը չէր ըսած իրեն, թերեւս վախճալով որ կ'երթար. կ'ուզէր իր մէջն հեռու փախչիլ, այս անձանոթ անձերուն մօտ:

Նամակը կը պատռէ և ուրիշ մը կը գրէ. շնորհակալութիւն կը յայտնէ և հրաւերը կ'ընդունի: Սուր բարկութիւն մը իր ձեռքը կը զոգացնէ: Ինչ՞ու պիտի չերթար: Ինչո՞ւ պիտի պահուէր: Հո՛գը:

Յուզումը կը յորդի և ուրախ զայրոյթով մը կը համակուի: Ձեռքի մէկ հարուածով, բռն մը թուղթ

կը թռցնէ պատէն կախուած օրացոյցէն, ժամանակը մէկ շաբաթ առաջ տանելու համար: Գոհունակուածն զգայութիւն մը կ'ունենայ երեւակայութեամբ. կ'ուզէ վայելել այս պահը, ծխամորճը վառած, աթոռին վրայ նստիլ ու ճաշակել պայն: Ծխամորճը չի քաշեր. ի գուր զմեկի մը, թել մը կը փնտռէ զայն մաքրելու համար, ու յանկարծ, բռն թափով մը, պատի ժամացոյցին սլաքը կը փրցնէ ու ծխամորճին մէջ կը խաթէ: Այս բռն ընթացքը հաճելի կ'ըլլայ իրեն, ներքնապէս կը խնդայ. ուրիշ բաներ կը փնտռէ քանդելու համար...

Ժամանակը կ'անցնի: Վերջապէս անկողին վրայ կը նետուի թոց հագուստներով, ու կը քնանայ:

Օրը բաւական առաջացած էր արդէն. երբ արթնցաւ: Անձրեւը անդադար կը տեղարկէր փողոցները աւելլով: Գլուխը լեցուն էր հազարումէկ բաներով. երազի ծուէններ խառնափնթոր կերպով կը խառնուէին երէկուայ պատահարներուն. տենդ չունէր այլեւս, չղայնութիւնը հանդարտած էր և թարմութեան զգայութիւնով մը կը լեցուէր: Իրեն այնպէս կը թեան զգայութիւնով մը կը լեցուէր: Թափառած էր խեղդիչ անթուէր թէ բոլոր գիշերը թափառած էր խեղդիչ անթուէր մը մէջ ու հիմա կը գտնուէր լիճի մը ստուերոտ փերուն վրայ:

Դուռը զարկին. ցրուիչը նամակ մը կը բերէր: Բացաւ, նայեցաւ, կարդաց և դժուարութիւն ունենալով հասկնալու: Վեքթորին, երկառով մը կ'իջարկէր թէ կը փափաքէր զինքը տեսնել Սէյէրին: Իրեն պիտի բռնուէր տունը. ըսելու մօտեցեր էր, իրեն պիտի բացարէր իր ընթացքը, խնդրելով որ ալ չխորհէր իր վրայ և խելահաս մարդու մը պէս նայէր խնդրին:

Ներողութիւն կը խնդրէր նաեւ անշնորհք պղտրիկ
թուղթին համար...

Եռանդնէս դուրս ելլաւ, ճաշեց, ասուն վերադարձաւ
ու վերջապէս մերժում մը գրեց Պ. Սէյէրի: Չէր
կրնար գալ. թող թոյլ տային իրեն ուրիշ օր մը եր-
թալու իրենց, յաջորդ իրկուներ, օրինակի համար:

Այս նամակը զրկեց մարդու մը ձեռքով:

Ե.

Աշունը եկաւ: Վիքթորիա զղեակ վերադարձած
էր և փօքրիկ փողոցը առաջուան պէս կը ընտնար իր
տուներուն և լուսթեան միջեւ: Եռանդնէսի սենեակը
լուստուօր կ'ըլլար ամբողջ գիշերը. լամպարը իրկուներ
ները կը վառէր ասաղերուն հետ և կը մարէր լոյսը
բացուելուն: Կառապի կերպով կ'աշխատէր իր մեծ
գրքին վրայ:

Եւրաթներ, ամիսներ անցան: Առանձին կը բնա-
կէր և ոչ մէկ ընկերութիւն կը փնտռէր. Սէյէրնե-
րուն ալ չէր երթար այլեւս: Երեւակայութիւնը յա-
ճախ իրեն հետ կը խաղար, իր գործին խառնել կուտար
այն տեսակ էջեր զոր կը ստիպուէր յետոյ ջնջելու
և նետելու: Այս բանը չափ ունէր թողութիւնը: Գիշերուայ
լուսթեան մէջ փոքր աղմուկ մը, փողո-
ցին մէջ կառքի մը թաւալումը բաւական կ'ըլլար օր
միտքը ճնջուէր ու թելը կորսնցնէր:

Ուշադրութիւն, փողոցին մէջ ճամբայ տուէք
այս կառքին:

Ինչո՞ւ: Ինչո՞ւ սակայն զգուշանալ այս կառքէն:
Թաւալելով կ'երթայ ան, ու թերեւս փողոցը անցած
է այս վայրկեանին: Ո՞վ գիտէ, թերեւս առանց վե-

րարկուի մարդ մը կայ հոն, առանց գլխարկի. առաջ
ծառ է ու գլուխը կ'երկարէ. կրնայ ըլլալ որ կո-
խտուի ան, անդամանելի կերպով չարարուի,
սպաննուի: Մարդը մեռնիլ կ'ուզէ, իր գիտնալիք
բանն է: Այլեւս չի կոճկեր շապիկը, առտունները ալ
չի ներկեր կոշիկները, վրան գլուխը թափթփած է,
նիհար կուրծքը մերկ է. պիտի մեռնի...: Մարդ մը
հոգեվարք էր, նամակ մը գրեց բարեկամին, պղտրիկ
խնդրանք մը: Մարդը մեռաւ, այս նամակը թողով:
Թուականը դուռած էր և ասորագրուած, գլխագիրնե-
րով ու փօքր աստերով դուռած. բայց և այնպէս
զայն գրողը մէկ ժամէն պիտի մեռնէր: Ի՞նչ տարօ-
րինակ է: Նոյնիսկ իր անունին տակի գիծը քաշած
է: Եւ ժամ մը վերջ, մեռած էր ան...:

... Ուրիշ մարդ մըն ալ կար որ պառկած մնա-
ցեր էր, մինակ, գաճով ծնփուած կապոյա սենեակի
մը մէջ. Ու գեա ի՞նչ: Ոչինչ: Այս ընդարձակ աշ-
խարհին մէջ, ասիկա ան է որ պիտի մեռնի հիմա:
Այս մտածումը կը գրաւէ զինքը. այդ մտօին կը
խորհի մինչեւ իր սպառումը: Կը տեսնէ օր իրկուն է,
պատի ժամացոյցը ութը ցոյց կուտայ, և չի կրնար
լմբանել թէ չի դարներ ան: Ժամացոյցը չի դարներ:
Վրայէն կ'երեւայ որ ժամը ութն է և քանի մը
վայրկեան անցած. ժամացոյցը իր թիւ-թաւը կը
չարունակէ, բայց չի դարներ: Խեղճ մարդ, ուղիղը
խառնուրդներ է արդէն, ու չէ նկատած որ ժամա-
ցոյցը հնչեց...: Պառնէ կախուած մօրը նկարը կը
ծակծկէ, — ինչի՞ պէտք էր ասկէ վերջ այդ պառկե-
րը, ինչո՞ւ թողուլ զայն, երբ ինքը պիտի մեռնի:
Աչքերը կ'ուղղուին սեղանին ու կանգ կ'առնեն ծաղ-
կամանին վրայ. ձեռքը կ'երկարէ և կամացուկ, խոր-

հելով, իրեն կը քաշէ խոշոր աճանը ու գետին կը
ձգէ. աճանը կը կոտորի: Ինչո՞ւ այնտեղ պիտի մնա-
ան: Պատուհանէն դուրս կը նետէ իր օտթէ ծխա-
մորճը: Ինչ պիտի ընէր ասկէ վերջ: Այնքան յայտնի
կերպով կը զգար որ անիկա պէտք չունէր այնտեղ
մնալու առանց իրեն: Շաբաթ մը վերջ, մարդը մե-
աւած էր...

Եռօնէնէս օտքի կ'ելլէ ու կը ձեւէ սենեակին
մէջ: Գոլի սենեակը պառկողը կ'արթննայ, ալ չի
խորդար, հառաչանքի պէս ձայն մը կը հանէ, խուր
մալառք մը: Եռօնէնէս օտքի ծայրերուն վրայ կո-
խելով, սեղանին կը մօտենայ ու կը նստի: Բարախ-
ներուն միջեւ հովին հեծեծանքը զինքը կը սառեցնէ:
Այս տերեւաղուրդի հին բարախները արտում ուրուա-
կաններու երեւոյթը ունին: Անոնց ճիւղերը կը
ձռնչեն ու կը ճարճաթին պտտի երկայնքին, ու այս-
աղմուկը անոր կը յիշեցնէ փայտէ մեքենայի մը
ձայնը, ճոխչը կամակի մը որ կը բանի ու կը բանի:

Աչքերը թուղթին վրայ կը ձգէ ու կրկին կը
կարդայ: Ե՛, երեւակայութիւնը նորէն խառնակուե-
ր: Ինչ գործ ունի հոն մահը և կառքը որ կ'անցնի:
Պարտէզի մը վրայ է որ կը գրէ ինք, գղեթկին փար-
թամ ու դալարագեղ պարտէզը, իր տունին մօտ:
Այս է որ կը նկարագրէ: Հիմա մեաւած է այս պար-
տէզը, ձիւնին տակ թաղուած, բայց և այնպէս տոբ-
վրայ է որ կը գրէ, և հոն ձիւն չի կայ այլևս:
Ձմեռը անցած է, գարունն է իր տնուշ հոտերով և
զգուտ գեփիւններով: Իրկուն է. վարը, խաղաղ ու
խորունկ ջուրը, կապարէ լիճի մը կը նմանի: Եզերքի
եղրեւանները, պտուկներով ու կանաչ տերեւներով
ծածկուած, օդը կը խնկեն իրենց. բոյրերով: Օդը

այնքան հաճաքում է որ քաղաղին երգը կը լսուի
ծովախորշին դիմացի եղերքէն: Պարտէզի կաճաններէն
մէկուն մէջ կեցած է Վիքթորիան, Բոանձին, ճեր-
մակներ հագած, իր քսան գարուններով: Ամէնէն
բարձր վարդենիներէն ալ վեր, անոր ակնարկը, ջու-
րէն տնդին, ուղղուած է դէպի անտառները, դէպի
լեռները որոնք կը քնանան հեռաւորութեան մէջ:
Անիկա կը նմանի սպիտակ հոգիի մը որ կը յածի
դալար պարտէզին մէջ: Ոտնաձայն մը կը լսուի
ճամբուն վրայ. մինչեւ կանաչածածկ տաղաւորը
կ'առաջանայ, արմուկները պտտի կը կրթնցնէ, կը
ծռի ու կը նայի: Ճամբուն վրայէն, մարդը իր գըլ-
խարկը կը հանէ և կը բարեւէ մինչեւ գետին ծա-
լով: Վիքթորիա գլխու շարժումով մը կը պատաս-
խանէ: Մարդը իրագործու նայուածք մը կը պատցնէ
ճամբուն վրայ. ոչ ոք կը լրտեսէ: Դանի մը քայլով
կը հասնի պտտին տակ: Այն ատեն, Վիքթորիա
կ'ընկրկի գոչելով. «Ո՛չ, ո՛չ». և զարմանքին մէջ, կը
բարձրացնէ նաեւ ձեռքը: «Վիքթորիա, կ'ըսէ մարդը,
ճշմարիտ է, յաւիտենապէս ճշմարիտ ինչ որ կ'ըսէիք
ինծի. ես պիտի չկրնայի երեւակայել զայն, քրովհե-
տեւ անկարելի է»: «Այո, կը պատասխանէ ան. բայց
տեւ անկարելի է»: Մարդը բոլորովին մօտեցած է
ի՞նչ կ'ուզէ ինձմէ»: Մարդը բոլորովին մօտեցած է
անոր, միայն պառը կը դառնէ զիրենք: «Ինչ որ
կ'ուզեմ, կ'ըսէ ան, կը տեսնէք ահա. կ'ուզեմ միայն
որ այստեղ մնամ, մէկ վայրկեան: Վերջին անգամն է
որ այստեղ մնամ, մէկ վայրկեան: Երբեք քովեր-
առիկա: Կը փափաքեմ որ ձեր մօտ ըլլամ, քովեր-
առիկ ըլլամ միայն»: Վիքթորիա չի խօսիր: Վայր-
կեանը կ'անցնի: «Գիշեր բարի» կ'ըսէ մարդը, մին-
չեւ գետին խոնարհելով: «Գիշեր բարի» կը պատաս-

խանէ վերթորիա: Ու մարդը կ'երթայ առանց գլուխը
հան զարձնելու....:

Մահը, ինչ ընեմ ես մահը: Թուղթը կը ճարթկէ ու
վառարանը կը նեւեմ: Ուրիշներ ալ կան այնանոց,
այրուելու պատրաստ: Խառնակ ու բորբոքուն երե-
ւակայութեան մը դիպումովան խաղերը կը ներ-
կայացնեն այդ բոլոր թուղթերը: Ու անիկա կը սկսի
գրել ճամբուն վրայի մարդուն պատմութիւնը, թա-
փառական իշխանին՝ որ հեռացաւ բարեւելով, երբ իր
ժամը անցաւ....: Մանկամարդ աղջիկը առանձին
ֆնաց պարտէզին մէջ: Ճերմակներ հագած էր ան, և
իր քսան գորուններուն մէջ էր: Ձէր ուզեր զայն.
բայց անիկա եղած էր այն պատին քով որուն ետեւ
ինքը կ'ապրէր: Իր մօտը եղած էր անիկա:

Շքեթներ, միտներ անցան նորէն. գարունը
եկաւ: Ձիւնն ու սօժը անհետացեր էին և աղաթուած
ջուրերուն մրմունջը լեցուեր էր միջոցին մէջ: Ծի-
ծեռնակներն ալ վերադարձան. քաղաքէն անդին
անառք կ'արթննար եռուզեռով. մմէն տեսակ կեն-
դանիներ կը խայտային, ու թռչունները կը խօսէին
անձանթ լեզուներով: Անուշ ու թարմ բոյր մը կը
բարձրանար հողէն ու մթնոլորտին մէջ կը օրօր-
ուէր:

Նահանգէսի աշխատութիւնը տեւած էր ամբողջ
ձմեռը: Յանկերդ մը նման բարտիներուն՝ որոնց չոր-
ցած ճիւղերը գիշեր ցերեկ հնչեր էին պատին դէմ:
Նկած էր դարունը. վերջացեր էին ալ փոթորիկները
ու կամակերն ճռինջը դադարած էր վերջապէս:

Պատուհանը կը բանայ ու դուրս կը նայի. ա-
ռանք ու չէ, բայց լուռ է փողոցը, Աստղերը կը

փայլին անամպ երկինքի մը վրայ. վաղուան օդը
առը ու պայծառ պիտի ըլլայ: Գաղաքին խուլ ժխորը
կը խառնուի հեռուի յաւիտենական մրմունջին: Յան-
կարծ, վայրաշարժի մը սուլիչը լուսթիւնը կը
բզբէ. գիշերուայ կառախումբը կը հասնի: Գիշե-
րային լուսթեան մէջ կը հնչէ անիկա, միայնակ
աղաղակ մը երգին պէս: Աշխատութեան պահն է
առիկա: Սուլիչի այս ձայնը աղաղակաբար եղած էր
իրեն, ամբողջ ձմրան միջոցին:

Պատուհանը կը գոցէ ու կը նստի սեղանին առ-
ջեւ: Մէկ կողմ կը նեւեմ կարգացած գրքերը, թուղ-
թերը կը հանէ ու գրիչը կը վերցնէ:

Իր մեծ երկը աւարտած է գրեթէ. կը ֆնայ միայն
վերջին գլուխը որ մեկնող նաւու մը սուլիչի ճիչին
պէս բան մը պիտի ըլլայ, և մտքին մէջ պատրաստ է
որդէն.

Իշխան մը նստած է պանդոկի մը մէջ, ճամբուն
եղերքը. ճամբորդ մըն է որ հեռու տեղեր պիտի եր-
թայ: Տարիները ճերմակ ցաներ են անոր մօրուքին
և մազերուն մէջ. բայց բարձրահասակ է ան, կո-
րովի կ'երեւայ դեռ և երեւցածին չափ ծեր ալ չէ: Իր
կառքը դուրսը կը օպտէ, ձիերը կը հանգստանան,
կառապանը զուարթ արամադրութեան մէջ է: Գոհ է
ան, որովհետեւ անձանթը գիւնի և օւտելիք տուած
է իրեն: Իշխանը երբ իր տնունը կ'արձանագրէ,
պանդոկապետը կը ճաշնայ զայն, կը խոնարհի անոր
առջեւ և մեծ պատիւով կը վարուի: «Հիմա ո՞վ կը
բնակի դղեակին մէջ», կը հարցնէ իշխանը: Պանդո-
կապետը կը պատասխանէ. «Պարոն հարիւրապետը,
որ շատ հարուստ է: Տիկինը շատ բարի է բոլորին
հանդէպ»: «Բոլորի՞ն հանդէպ», կը հարցնէ իշխանը

Խօսքեր չեն ասոնք, ծերունիներ են, խուճա մը
ծերունիներ որ կը պարեն. հիմա կը տեսնէ զանոնք:
Ինչո՞ւ կը պարեն, և ինչո՞ւ դէմքերնին անդգայ է
պարելու միջոցին: Պաղ չունչ մը կ'ելլէ ծերունիներու
այս չըջանալէն. չեն տեսներ զինքը, կոյր են և
երբ ինքը կը պոռայ՝ չեն լսեր, որովհետեւ մեռած
են...: Դէպի արեւելք կը քալէ, դէպի արեւը, ու
լեռան մը առջեւ կը հասնի: Չայն մը կ'ըսէ իրեն.
«Առջեւդ բարձրացող լեռը իմ ոտքս է, ես կապուած
կը մնամ աշխարհի ծայրին, եկո՛ւր քառտէ զիս»: Եւ
անիկա ճամբայ կ'իյնայ դէպի աշխարհի ծայրը: Կա-
մուրջի մը քով, մարդ մը դարձնի մտած է, սառուե-
րներ կը ժողվէ ան. այս մարդը մշկերէի կը նմանի:
Չարհուրանքէն քոր կը կտրի տեսելով այս մարդը
որ կ'ուզէ իր սառուերը տանել...: Կը թքնէ անոր
վրայ ու կոռւփով կը սպառնայ. բայց մարդը անշարժ
կը մնայ, իրեն սպասելով: «Ե՛տ դարձիր» կը պոռայ
ձայն մը իր ետեւէն: Կը տեսնէ զլուխ մը որ ճամ-
բուն վրայ կը գլորի, ուղղւթիւն մը ցոյց տալով
իրեն. անոր կը հետեւի: Օրերով ու գիշերներով,
զլուխը կը գլորի և ինք անոր կը հետեւի: Ծովեզերք
հասնելուն, աւազին մէջ կը սահի և կը պահուածի
այնտեղ: Ինք ծովը կը ստէ, կը խորասուզուի:
Հսկայական դռան մը առջեւ կը հանդիպի խոշոր
ձուկի մը որ կը հաչէ, որ բաշ մը ունի վզին չուրջ
և իրեն դէմ կը հաչէ չուկի մը պէս: Ձուկին ետեւ
ոտքի կեցած է վիթթորիան: Ձեռքերը իրեն կ'եր-
կարէ ան, մերկ ու ծիծաղկոտ՝ իրեն կը նայի ան և
փոթորիկ մը կը փչէ անոր մազերուն մէջ: Այն ստան
կը կանչէ զայն, ինքն իսկ կը լսէ իր ճիչը — ու
կ'արթննայ:

Եռանդնէս ոտքի կ'ելլէ և պատուհանը կ'երթայ:
Գրեթէ լուացած է. պատէն կախուած փաթրիկ հայե-
լիին մէջ կը տեսնէ որ քունքերը կարմրած են:
Լամբաբը կը մարէ և, առատայ գոյշ լոյսին մէջ,
անգամ մըն ալ կը կարդայ իր ձեռագրին վերջին
էջը: Յետոյ կը պոռկի:

Նոյն օրը, կէս օրէ վերջ, Եռանդնէս սենեակին
վարձքը վճարած, ձեռագիրը յանձնած ու քաղաքէն
հեռացած էր: Արտասահման մեկնած էր, ոչ ոք գիտէր
թէ ուր:

2.

Իր մեծ երկը հրառարակուած էր, թագաւորու-
թիւն մը, փաթրիկ աշխարհ մը որ կը սարսափ
ապաւորութիւններով, ձայներով ու տեսիլներով:
Ծախուեցաւ անիկա, կարգացին ու մէկ կողմ գրին:
Քանի մը ամիսներ անցան և աշնան՝ Եռանդնէս նոր
գիրք մը հրապարակ հանեց: Ո՞վ էր տալիս: Մէկ
անգամէն, իր անունը ամէն բերնի մէջ էր, հոչակը
իրեն հետ կը քալէր. այս նոր գիրքը գրուած էր
հայրենիքի պատահարներէն հեռու, վճիռ էր և ուժեղ
ու ընտիր գիրնի պէս կ'եփէր:

Սիբիլի ընթերցող, ահա Կոմս աը Տիտէրիքն ու
Իզելինը: Գրուած՝ գեղեցիկ օրերու մէջ, թեթեւ
վիշտերու օրերուն մէջ, երբ գիրքին է տակալ ամէն
բանի: Գրուած՝ լուազոյն կամքով, Կոմս աը Տիտէս
րիքը զոր Աստուած պատմեց սէրով...

Եռանդնէս օտար երկիր կը գտնուէր, ոչ ոք գի-
տեր թէ ուր: Ու տարի մըն ալ անցաւ մինչեւ որ
յայտնի եղաւ:

— Ինծի կուգայ որ դուք կը դարձնեն, կ'ըսէ իրկուսն մը ծերուկ ջաղացպանը իր կնոջ:

Երկուքն ալ լուռ եկանջ կը դնեն:

— Ոչ, բան չկայ, կ'ըսէ կինը իր կարգին. ժամը առան է, գիշեր կ'ըլլայ արդէն:

Բազմաթիւ վայրկեաններ կ'անցնին:

Այն ատեն կը լսուին զօրաւոր ու վճռական հարուածներ, յանդուգն մէկը կը դարձնէր կարծես: Ջաղացպանը կ'երթայ լանալու: Դիտելի օրիորդն է:

— Մի վախճաք, ես եմ, կ'ըսէ ան, անհամարձակ ժպտելով:

Ներս կը մտնէ, աթոռ մը կը հրամցնեն, բայց չի նստիր: Գլխուսն վրայ շուրջ միայն նետած է և ոտքը թեթեւ կօշիկներ անցուցած՝ հակառակ որ եղանակը անձրեւոտ է դնու:

— Եկայ ձեզի յայտնելու պարզապէս թէ դարնան գիւղ պիտի գայ... տեղակալը, նշանածս: Եւ կրնայ ըլլալ որ այս կողմերը որսի ելլէ: Կ'ուզէի ըսել ձեզի այս բանը որպէսզի յանկարծակիի չի գաք:

Ջաղացպանն ու կինը զղեւկի օրիորդին նայեցան, զարմացած: Մինչեւ հիմա ոչ մէկ ատեն լուր տուած էին իրենց երբ զղեւկի հիւրերը որսի գացեր էին անտունը կամ գոլտերուն մէջ: Խոնարհաբար շնորհակալութիւն յայտնեցին... Շատ բարի էր օրիորդը:

Վիքթորիա երթալու կը պատրաստուի:

— Ուրիշ ըսելիք չունէի: Խորհեցայ որ գէշ չէր ըլլար այս բանը ըսել ձեզի նման ծերունիներուն:

Ջաղացպանը պատասխանեց.

— Ինչո՞ւ օրիորդը այս ձանձրոյթը տուի է: Օրիորդին ոտքերը թրջեր են ևս թեթեւ կօշիկներով...

— Այս կողմերը կը պտտէի: Ասկէ դու, ճամբաները չոր են, բոլոր կարուկ շնչած մը: Գիշեր բարի:

— Գիշեր բարի:

Դռան նիւթը կը վերցնէ և, սեմին վրայ, ետին կը դառնայ:

— Իրաւ, — լուր ունի՞ք Եռանդնէսէն:

— Ոչ, ոչ մէկ լուր: Շնորհակալ ենք որ կը հարցնէք:

— Այս կողմերը պիտի չգամ, խորհեցայ որ լուրեր կ'ունենայիք...

— Ոչ, անցեալ գարունէն ի վեր նամակ չենք տաւ: Կ'ըսեն թէ Եռանդնէսը օտար երկիր գացած է:

— Այո, արտասահման կը գտնուի: Լաւ է: Ինքը գրած է իր գիրքերէն մէկուն մէջ թէ չառ հանգիստ օրեր կ'ապրի: Լաւ ըլլալու է:

— Աստուած գիտէ...: Իրեն կը սպասենք, բայց չի գրեր մեզի, ոչ ոքի կը գրէ: Իրեն կը սպասենք միայն:

— Իր գտնուած տեղէն հաճօք կը զգայ անշուշտ, քանի որ վիշտ չունի: Իր գիտնալիք բանն է վերջապէս: Կ'ուզէի հարցնել միայն թէ դարնան պիտի գայ: Գիշեր բարի:

— Գիշեր բարի:

Ջաղացպանն ու կինը անոր կը հետեւին մինչեւ գուռը: Ետեւէն կը նային երբ անիկա գլուխը վեր բռնած զղեւկ կը վերադառնայ, իր փոքրիկ կօշիկներով անցնելով թաց ճամբուն ջրակոյտերուն վրայէն:

Երկու կամ երեք օր վերջ, նամակ մը եկաւ Եռանդնէսէն: Մէկ ամիսէն պիտի վերադառնար, երբ սկսած ուրիշ գիրք մը աւարտէր: Մինչեւ այն ատեն

շատ լաւ եղած էր. նոր գիրքը շուտով կ'աւարտէր. ուղեղին մէջ կը վրառային մեծիւ գաղափարներ...

Ջաղացականը գղեակ գնաց: Ճամբուն վրայ թաշ կրնակ մը գտաւ որ Վիքթորիայի օկզընատառը ունէր: Անցեալ իրկուն կորսնցուցած ըլլալու է:

Օրիորդը վերն էր, բայց սպասուհի մը պատասխանաւորութիւն յայտնեց պատասխանը բերելու, — ի՞նչ պիտի ընէր:

Ջաղացականը մերժեց, ըսելով թէ կը սպասէր: Ի վերջոյ, օրիորդը եկաւ:

— Ըսին թէ հետո խօսիլ կը փափաքիք, ըսաւ, գահլիճին դուռը կռնակի վրայ բանալով:

Ջաղացականը ներս մտաւ, թաշկինակը յանձնեց ու ըսաւ.

— Եոհաննէսէն նամակ տարիք:

Ուրախութեան ճառագայթ մը անցաւ Վիքթորիայի գէմքին վրայ, թէև շատ կարճ տեւեց ասիկա: Յետոյ, անիկա պատասխանեց.

— Արդարեւ, իմօ է թաշկինակը, շատ շնորհակալ եմ:

— Այլ շուտով կուգայ. շարունակեց Ջաղացականը ծած ձայնով:

Վիքթորիա հպարտ գիրք մը առաւ:

— Աւելի՛ բարձր խօսեցէք, Ջաղացական: Ո՞վ պիտի գայ ըսիք:

— Եոհաննէսը:

— Եոհաննէսը, հա՛, է, վերջը...

— Ոչ, այսինքն...: Խորհեցանք որ պէտք էր ըսել ձեզի: Կնոջս հետ խօսեցանք, անիկա ալ այդպէս կը խորհէր: Առջի օր կը հարցնէիք թէ դարձան պիտի գո՞յ: Այո, պիտի գայ:

— Ուրախ ըլլալու էք ուրեմն, ըսաւ գղեակին օրիորդը: Ե՞րբ կուգայ:

— Մէկ ամիսէն:

— Ա՛...: Ուրիշ բան ունի՞ք ինձի ըսելու:

— Ոչ, խորհեցանք միայն թէ, քանի որ կը հարցնէիք...: Ոչ, ուրիշ բան չունիմ: Ափեկա պիտի ըսէի միայն:

Ջաղացականը կրկին իջեցուցած էր ձայնը:

Վիքթորիա մինչեւ դուռը տաքնորդեց զայն: Բակին մէջ իր հօրը հանդիպեցան. անաւարբեր շնչով ըսաւ անոր, բարձրաձայն.

— Ջաղացականը կ'ըսէ թէ Եոհաննէսը պիտի գայ: Կը յիշէք անշուշտ Եոհաննէսը:

Ջաղացականը մեկնեցաւ գղեակէն, երգում ընելով որ անգամ մըն ալ պիտի չխաբուէր կնոջմէն: Բնաւ մօիկ պիտի չընէր զայն երբ ըսէր թէ զաղանի բաները կը հասկնայ: Պիտի երթար հասկնէր անոր այս բանը:

է.

Լճակին քովի այս գեղուղէշ ծառը առին մը խորհած էր կարելի, ձկնորսի եղէգ ընելու համար։ Հիմա որ շատ տարիներ անցեր են, ծառը իր բազուկէն աւելի հաստ եղած է։ Անոր նայեցաւ, զարմանքով համակուած, ու անցաւ։

Գետափին երկայնքը, պտերներու թափանց թաւուտը կանաչ էր դեռ. տերեւածուփ անտառ մըն էր ամբողջ, որուն խորր արջառները արահետներ էին բացեր, արածելու միջոցին։ Ինչպէս մօնկու-թեան օրերուն կ'ընէր, բուն թափով ճամբայ մը բացաւ թաւուտքին մէջ ու թաղուեցաւ բարձր տուն-կերուն միջեւ. ձեռքերով կը լողար կանաչ ծովուն վրայ և ոտքերով կը խարխափէր կոխելու տեղ փնտռելով։ Միջատներ ու սողուններ սարսափաւոր կը փախչէին առջեւէն ու քովերէն։

Վերը, կրանիթի քարահանքին մէջ, կը գտնէր ծաղկած ուղտափուշեր, հարսնուկներ, մանիշակներ։ Ափով քաղեց անոնցմէ, հոգէն խլելով, և անոնց ըն-տանի բոյրը հին օրերու յիշատակը արթնցուց իր մէջ։ Տեսաւ կապտորակ լեռները հեռաւոր հորիզոնին վրայ ու լսեց կկուն օր իր յանկերգը կը հըն չեցնէր...

Նստաւ. մտախոհ մնաց վայրկեան մը, յետոյ սկստաւ երգ մը մօլտալ. կածանին վրայէն ոտնաձայն մը լսեց։

Իրկուն էր. արեւը մօրը մտած էր, բայց ջերմութիւնը դեռ կը թրթռար օդին մէջ, անսահման խաղաղութեամբ մը թաթաւելով լեռները, ծառ-

ու անտառը։ Կին մը դէպի քարահանքը կը բարձրա-նար. Վիքթորիան էր. կողով մը ունէր։

Եռանդնէս ոտքի ելաւ, բարեւոյց ու խորհեցաւ հեռանալ։

— Չէի ուզեր ձեզ խանգարել, բայց Վիքթորիա, եկայ նայելու թէ ծաղիկներ կ'ունայ կողմերը։

Եռանդնէս չպատասխանեց։ Պիտի կարենաւ ըսել թէ իր պարտեզին մէջ աշխարհի բոլոր ծաղիկները ունէր ինք...

— Ծաղիկի համար կողով մը բերած եմ, շարունակեց ան, բայց թերեւս չկրնամ գտնել։ Սեղանը զար-գորելու համար ծաղիկի պէտք ունինք, օրով հետեւ հանդէս մը պիտի ունենանք։

— Ահաւասիկ հարսնուկներ և մանիշակներ, ըսաւ Եռանդնէս. Աւելի վերերը գայլուկներ կային առին մը, բայց հիմա ծաղիկները թափած ըլլալու են։

— Անցեալ անգամէն աւելի տոգոյն էք, ըսաւ Վիքթորիա. երկու տարիէն աւելի կ'ընէ... Ըսին թէ հեռունքը գացեր էիք։ Ձեր գիրքերը կարդացի։

Եռանդնէս ոչ մէկ պատասխան տուաւ։ Խորհեցաւ մեկնիլ. «մնաք բարով, Օրիորդ» ըսել, ու հեռանալ։ Գետի մը քայլ միայն դառնաւ էին իր արմէնքէն. Վիքթորիա կածանին մէջտեղ կեցած էր, գեղարմէն. Վիքթորիա կածանին մէջտեղ կեցած էր, գեղարմէն. Վիքթորիա կածանին մէջտեղ կեցած էր, գեղարմէն. Վիքթորիա կածանին մէջտեղ կեցած էր, գեղարմէն։

Արտակարգօրէն գեղեցիկ էր ան։ — Ձեր ճամբան փակեր եմ, մրմնջեց Եռանդնէս. վար իջնելով. ինքզինքը կը զսպէր յուզումը չմտա-նելու համար։

Դէմ առ դէմ էին հիմա։ Վիքթորիա ոչ մէկ շար-ժում ըրաւ ճամբայ բանալու։ Ակնարկները իրարու

Ժամ մը անցաւ: Անտառին ու դաշտերուն բոյ-
րերը զինքը կը պարուրէին, թափանցելով իր կուրծ-
քին ու սրտին մէջ...: Նստաւ, հողին վրայ պառ-
կեցաւ դարձեալ, ձեռքերը ծոծրակին տակ խաչածե-
ւած, մօիկ ընելով կնուին ձայնը որ դիմացի եզեր-
քէն կուգար: Իր շուրջը, օդը լեցուն էր թռչուններու
երգերով:

Նորէն զայն ապրած էր ուրեմն այս վայրկեա-
նին: Երբ, իր գեղին հագուստին ու արիւնի գոյն-
գլխարկին մէջ, անիկա իրեն կուգար քարա-
հանքին մէջէն, թափառիկ թիթեռնիկ մըն էր
կարծես որ քորէ քոր թռտելով, եկեր կեցեր էր իր
դէմ: «Ձէի ուզեր ձեզ խանգարել», ըսած էր ժպե-
տով. անոր ժպիտը կարմիր էր, դէմքը ամբողջ լու-
սավառ էր ու աստղեր կը ցանէր: Պարտնոցին վրայ
կապոյտ նրբին երակները կ'երեւային, և աչքերուն
տակի քոնի մը կարմիր բիծերը աաքունկ երանդ մը
կուտային իրեն: Իր քրան տարիներուն մէջ էր
անիկա:

Անակնկալ մը: Ի՞նչ էր արդեօք իր ծրագիրը:
Թերեւս ցոյց պիտի տար իր գրքերը. իր աչքերուն
տոջեւ դնէր այս երկու կամ երեք հատորները ու
հաճոյքը տար իրեն թէ բոլորն ալ գնած էր ու հաւա-
ռածները զատած: Հրամեցէ՛ք, շատ փոքրիկ պառ-
ուտսիրութիւն մը և անուշ մխիթարանք մը ձեզի:
Մի՛ արհամարհէք իմ խոնարհ ուրախութիւնս:

Ուժգին թափով մը քաքի ցաղկեց... Վիքթորիա
կը վերագոռնար. կողովը պարապ էր:

— Մաղիկ չգա՞ք, հարցուց Եոհաննէս ան-
փութօրէն:

— Ո՛չ, միտքս փոխեցի: Այլեւս չի՛նտեսցի, վերը
նստած էի:

Եոհաննէս ըսաւ.

— Երբ ես կը խորհիմ, մի կարծէք բնաւ թէ
դուք գէշութիւն ըրած էք ինձի: Բա՛ն մըն ալ չու-
նիք դարձանելու ոչ ալ մխիթարելու:

— Ա՛խ, իրա՞ւ, ըսաւ Վիքթորիա. չփոթած:
Ա՛, ոչ...: Կը կարծէի որ այն անգամուն...: Ձէի
ուզեր որ քէն պահէիք ինձի դէմ, այն եղած բանին
համար:

— Ոչ, քէն չեմ պահած ձեզի դէմ:

Վիքթորիա վայրկեան մըն ալ խորհեցաւ: Եւ
յանկարծ, իր հպարտ երեւոյթը առնելով.

— Շատ լաւ, ըսաւ: Իրաւ է որ այդպէս խոր-
հելու էի: Այո պատմութիւնը այնքան չէ տպաւորած
ձեզի, Այո, լաւ, ալ չխօսի՞ք այդ մասին:

— Ոչ, ալ չխօսինք այդ մասին: Իմ տպաւորու-
թիւններս կարեւորութիւն չունին ձեզի համար այ-
սօր՝ ինչպէս միշտ:

— Յետսութիւն:

— Յետսութիւն:

Երկուքն ալ հեռացան իրենց ճամբով: Եոհաննէս
կանգ առաւ, դուրսը դարձուց ու անոր ետեւէն նա-
յեցաւ: Ձեռքերը քարածեց, գորովօք խօսքեր մըմն-
ջելով. «Քէն չեմ պահեր ձեզի դէմ, ոչ, ո՛հ, ոչ: Կը
սիրեմ ձեզ ամէլեւին, կը սիրեմ...»:

— Վիքթորիա՛, գոչեց:

Վիքթորիա լսեց, զննուեցաւ, ետին զարձաւ
բայց ճամբան շարունակեց:

Քանի մը օրեր անցան: Եոհաննէս ծայրայեղօրէն
գրգռուած, չէր աշխատեր այլեւս, չէր քնանար և

գրեթէ բոլոր օրը կ'անցնէր անառաքին մէջ: Մայրի-
ներու մեծ բլուրը բարձրացաւ ուր դղեակի գրօշ-
կայ՝ կը գտնուէր. դրօշակը կը ծածռէր հոն ինչ-
պէս նաև գղեթակի աշտարակին վրայ:

Արտակարգ զայրոյթով մը համակուեցաւ: Հրա-
ւիրեալներ պիտի գային դղեակ, հանգէ՞մ մը պիտի
ըլլար այնպեղ...:

Երեկոն խաղաղ էր ու գաղջ. գետակը կապոյտ
երակի մը պէս կը հոսէր պայծառ դաշտանկարին մէ-
ջէն: Շոգեհաւ մը դէպի եղերք սահեցաւ, ձերմակ
ակօսներէ հովահար մը գծելով ջուրին վրայ: Չորս
կռքեր դուրս ելան դղեակին բակէն, և քարափ ուղ-
ղուեցան:

Շոգեհաւը մօտեցաւ. տիկիներ, պարտներ ցա-
մաք ելան ու անդաւորուեցան կռքերուն մէջ: Հրա-
ցանի պայթիւններ թնդացին վերը. երկու մարդիկ
կեցած էին աշտարակին վրայ և հրացաններ կը
լնցնէին ու կը պարպէին: Երբ քսանըմէկ հարուած
պարպեցին տնոնք, կռքերը ներս մտան պատուոյ
դռնէն ու հրացանաձգութիւնը դողրեցաւ:

Լաւ. հանգէս պիտի ըլլար դղեակին մէջ: Հրա-
ւիրեալները ընդունուեցան բոլոր արարողութիւննե-
րով և դրօշակարգութիւն հղաւ: Կռքերուն մէջ
զինուորականներ կը տեսնուէին. թերեւս հոն էր
նաեւ Օթթան, տեղակալը...:

Եռանդնէս բլուրէն վար իջաւ և տունին ճամբան
բռնեց: Հանգիպեցաւ դղեակի մարդոցմէ մէկուն որ
նամակ մը կը բերէր իրեն. մարդը զրկուած էր
օրիորդ Վիքթորիայի կողմէ և պատասխանի կը
պատէր:

Եռանդնէս նամակը կարդաց, մինչ սիրտը ուժգին

կը արօփէր: Վիքթորիան զինքը կը հրաւիրէր. ջերմ
խօսքերով կ'աղաչէր օր գար, կը խնդրէր որ չմեր-
ժեր այս միակ անգամին համար, և իր պատասխանը
զրկէր գրաբերին հետ:

Անսպասելի զուարթութիւն մը ունեցաւ Եռան-
դնէս. արիւնի յորձք մը խուժեց գլուխը, և պատաս-
խանեց մարդուն թէ պիտի գար: Այո, շուտով պիտի
գար, շնորհակալ էր:

Նամակաբերին արծաթէ գրամ մը տուաւ, ծի-
ծաղելիօրէն խոշոր դրամ մը, և քայլերը դէպի տուն
փութացուց, հագուելու համար:

Ը.

Կեանքին մէջ առաջին անգամ ըլլալով դղեակի
դռնէն ներս կը մտնէր: Սանդուղէն բարձրացաւ մին-
չեւ առաջին յարկը: Ներսէն ձայներու աղմուկ մը
հասաւ ականջին, ու սիրտը ուժգին կը արօփէր երբ
ներս մտաւ:

Դղեակի տիրուհին, դեռ մանկամօրէ, եկաւ
զինքը դիմաւորելու, քաղութեամբ բարեւեց զինքը,
ձեռքը սեղմեց: Ըսաւ թէ խիստ ուրախ էր զինքը
տեսնելուն, յիշեց այն ժամանակը երբ փոքրիկ աղայ
մըն էր, իսկ հիմա մեծ մօրդ մըն էր արդէն...:
մըն էր, իսկ հիմա մեծ մօրդ մըն էր արդէն...:
Եւ դղեակի տիրուհին կարծես դեռ բռններ մը ունէր
ըսելիք, ձեռքը երկար ատեն պահեց իրենին մէջ,
խուզարկու ակնարկը իր վրայ յառած:

Դղեակի տէրն ալ իր առջեւ եկաւ, ձեռքը եր-

կարած: Ինչպէս ըսած էր իր կինը, մեծ մարդ մըն էր ա՛ն, բառին բովանդակ իմաստով: Հոչակաւոր մարդ մը... Շատ ուրախ էր...:

Ձինքը ներկայացուցին տիկիններուն և պարոններուն, սենեկապետին՝ որ զարդարուած էր ըզմաթիւ պատուանշաններով, անոր տիկինին. զրացի հողաւոր գիրուկ պարոնի մը, տեղեկալ Օթթոյին: Վիքթորիան չտեսաւ աշնտեղ:

Երկար վայրկեան մը անցաւ: Վիքթորիա ներս մտաւ, ամբողջաբար, գրեթէ վարանելով. մանկամարդ աղջիկ մը կ'առաջնորդէր: Դանլիճին չըջանալով իրեն տնոնք, բոլորը բարեւելով, իւրաքանչիւրին խօսք մը ըսելով, և կանգ առին Եփաննէսի առջեւ:

Վիքթորիա ըսաւ ժպտելով.

— Ահաւաստիկ Բամիլան. առաւելալ մը չէ՞ տսիկա: Ծանօթ էք իրարու:

Կեցաւ. երկուր նայեցաւ անոնց երկուքին, յետոյ դուրս ելաւ դռնիճէն:

Եփաննէս սաստիկ վրդովուած էր ու գետինը դամուած, Այդ էր. ուրեմն, առաւելալ: Վիքթորիա ազնուօրէն իր տեղը մէկը հայթայթած էր իրեն... Մտիկ ըրէք ինձի, զացէք միացէ՛ք: Գարունը ծաղկած է, որեւէ կը փայլի. բացէք պատուհանները, եթէ հաճոյք կը զգաք. օրովնեաւ պարտէզը լեցուն է բուրբուռներով և տարմահաւերը կը ցատկաբան ցարասիներուն մէջ: Ինչո՞ւ չէք խօսիր: Օ՛ն, խնդրե՛ք:

— Այո, կը ճանչնանք զիրար, ըսաւ Բամիլա պարզութեամբ, Այս տեղ էր որ ջուրէն հանեցիք զիս, ան տառնները:

Երիտասարդ ու խաբանաշէն էր ա՛ն, վարդապոյն

հագուածով, իր տառնեթը տարիներուն մէջ: Եփաննէս, աղաւթները սեղմած, կը խնդար ու կը կռակէր: Հեռագիտէ, թարմատի աղջկան զուարթութիւնը սկսաւ զինքը իրապէս կաղզուրել: Երկար խօսեցան իրարու հետ. սրտին բաբախումը հանգարտեցաւ: Բամիլա պահած էր երբեմնի հրապուրիչ սովորութիւնը օրով գլուխը մէկ կողմին վրայ կը ծռէր, մտիկ ընելով զինքը՝ երբ կը խօսէր: Կը ճանչնար զայն ու յանկարծակիի չէր եկած:

Վիքթորիա վերադարձաւ. տեղակալին թեւէն բռնեց, Եփաննէսին քով բերաւ ու ըսաւ.

— Կը ճանչնա՞ք Օթթոն, նշանածս: Պէտք է որ յիշէք զինքը:

Այս պարոնները կը յիշէին զիրար: Պատշաճ խօսքեր ըսին, անհրաժեշտ բարեւը առին իրարու և բաժնուեցան: Եփաննէս ու Վիքթորիա առանձին մնացին: Եփաննէս ըսաւ.

— Այո էր առաւելալ:

— Այո, ըսաւ ա՛ն վշտահար ու անհամբեր զէմքով մը: Կրցածիս չափ լաւը ըրի. ուրիշ բան չկրցի երեւակայել: Անկարելին մի ուղէք ինձի. աւելի լաւ է, չնորհակալ եղէք ինձի. տեսայ որ հաճոյք զգացիք տակէ:

— Շնորհակալ եմ, Այո, հաճոյք զգացի, արդարեւ:

Անսահման յուսահատութիւն մը զինքը գրաւեց, զէմքը բոլորովին տոգուեցեցաւ: Եթէ երբ և իցէ Վիքթորիա չարութիւն մը ըրած էր իրեն, անտարակոյս լայնօրէն դարմանած էր հիւստ: Անկեղծօրէն երախտապարտ էր իրեն:

— Եւ յետոյ, նկատեցի որ ձեր մտաւորին գրեթէ

էք, այսօր, ըսաւ ասորեամ շեշտով մը: Հիմա ալ մի՛ հանէք զայն:

Վայրկեան մը լուռ մնացին:

— Ո՛հ, ալ պիտի չհասնեմ, պատասխանեց Վիքթորիա:

Եռանդնէս ակնարկը անոր արեւելեան մէջ միւրեւնեց: Շրթները դողդղացին. գլխու շարժումով մը տեղակալը ցոյց տուաւ և, խիստ ու հեղինակ շեշտով մը ըսաւ.

— Լաւ ճաշակ ունիք, օրիորդ Վիքթորիա: Գեղեցիկ մարդ մըն է: Ուսնոցները աւելի թիկնեղ կը դարձնեն զինքը:

Վիքթորիա պատասխանեց խորունկ հանդարտութեամբ.

— Ո՛հ, գեղեցիկ չէ ան: Բայց կրթութեամբ մարդ մըն է: Աս ալ բան մը կ'արժէ:

— Շնորհակալ եմ ձեր անակնկալին համար, գօչեց Եռանդնէս բարձրաձայն խնդրով:

Յետոյ, լիբբ շեշտով մը աւելցուց.

— Եւ դրամը օր գրպանին մէջ ունի, աւելի բան մըն է:

Վիքթորիա բուռն թափով մը հեռացաւ:

Գինովի պէս, Եռանդնէս մէկ պատէն միւսը կ'երթար: Քամիլա խօսեցաւ իրեն, հարցումներ ըրաւ, բայց ան չլսեց. չպատասխանեց: Աղջիկը իբարեցումները կրկնեց թեւը բռնելով, բայց ի դուր:

— Ա՛, ո՛հ, տեսէք ինչպէ՛ս կ'երազէ, գոչեց Քամիլա խնդրով: Կը խօրհի՛, կը մտածէ՛:

Վիքթորիա լսեց ու պատասխանեց.

— Առանձին ըլլալ կ'ուզէ: Զիտ ալ քովէն հեռացուց:

Բայց յանկարծ Եռանդնէսի մօտեցաւ ան ու ըսաւ ցած ձայնով.

— Թերեւս կը խորհիք ներողութիւն խնդրել ինձմէ: Մի նեղուիք ասոր համար: Ընդհակառակը ես պէտք է ներողութիւն խնդրեմ. հրաւերս այնքան ուշ զրկած ըլլալուս համար: Իմ կողմէս աններելի թերութիւն մըն է տսիկա: Մինչեւ վերջին վայրկեանը յոգնած էի ձեզ, և քիչ մնաց բոլորովին պիտի մոռնայի: Բայց կը յուսամ որ կը ներէք. այնքան բաներ կ'ուն գլխուս մէջ:

Եռանդնէս անոր նայեցաւ չփոթած: Քամիլա փոխ ի փոխ երկուքին նայեցաւ ու կ'երեւար որ զարմացած էր: Վիքթորիա. տեսնոց առջեւ կ'ունէր նա, գէմքը ցուրտ ու գունաթափ, գոհունակ երեւոյթ մը ունէր, վրէժը լուծած էր:

— Մեր երիտասարդ քամիլաներուն նայէ, ըսաւ Քամիլային: Շիտակը շատ ալ պատուաւորութիւն ունի ինչպէս չենք իրենցմէ: Այնտեղ նշանածո նայէ որ նստած որսորդութեան վրայ կը խօսի եռանդով, և հոգ, տհա բանաստեղծը՝ իր խոհունակներուն մէջ թաղուած...: Բան մը ըսէ մեզի, քերթօ՛ղ:

Եռանդնէսի քունքի երակները ուռցան:

— Լաւ, կ'ուզէք որ բա՛ն մը ըսեմ: Աղէ՛կ:

— Օ՛, ո՛հ, ճիշդ մի ըրէք:

Վիքթորիա մեկնելու երեւոյթ մը տեսնէր արդէն:

— Առանց յառաջադրանքի մօտենալու համար խնդրին... ըսաւ Եռանդնէս ժպտուն, բայց գոզողացող ձայնով մը, գեղեցիկ միջավայրի մէջ նախաքայլեր տանելու համար, Օրիորդ Վիքթորիա, երկուքը տեսնէ որ օրհնաբարութեամբ էք:

Բանի մը երկվայրկեան բացարձակ լռութիւն տիրեց. անոնց սրտին զարկերը կը լսուէին կարծես: Բաւ միլլա երկչոտութեամբ պատասխանեց.

— Անշուշտ Վիքթորիան օրհնարութեամբ է իր նշանածին: Այսօր պիտի նշանուին, չէի՞ք գիտեր:

Ճաշասրահին դուռները կռնակի վրայ բացուեցան:

Եռանդն իր տեղը գտաւ ու սաքի կեցաւ: Գլուխը կը դառնար, սեղանը կը ճոճէր աչքերուն առջեւ, մարդիկը ձուլուած էին ձայներու եռեւեփի մը մէջ....

— Ահաւասիկ ձեր տեղը, ըսաւ գոհոյի տիրուէին ազնուօրէն: Միայն թէ բոլորը նստէի՛ն այս վայրկեանին:

— Ներեցէ՛ք. ըսաւ յանկարծ Վիքթորիա իր ետեւէն:

Եռանդն մէկ կողմ քաշուեցաւ:

Վիքթորիա անոր անունը կրող խաւաքօրժը առաւ և եօթը եթոն անդին դրաւ, ծերուկ պօրոնի մը քով որ տանօք ուսուցիչ եղած էր զղեակին մէջ և աւանդաբար կը սիրէր շատ խմել: Միւս խաւաքօրժին ալ նախորդին տեղը դրաւ ու նստաւ:

Եռանդն անոր կը նայէր այդ միջոցին: Դըղեակի արուստին, եղածէն նեղուած, անփութօրէն սեղանին միւս կողմը գնաց զբաղելու, Եռանդն տին նայելէ զգուշանալով:

Հիմա աւելի շատ գարմացած ու վրդովուած, Եռանդն իր նոր տեղը գնաց: Իր առաջին տեղը գրեւոր Տիթիֆի բարեկամներէն մէկը, քաղաքէն երկուսուսք մը, որուն կուրծքը աղամանդով մը զար-

դարուած էր: Ձախ կողմը Վիքթորիան կը դռնուէր, ջը՛ Բամիլան:

Ճաշը սկսաւ:

Մեր ուսուցիչը կը յիշէր Եռանդն տեսած ըլլալ իր մանկութեանը, և խօսակցութիւնը սկսաւ անոնց միջեւ: Կ'ըսէր թէ ինքն ալ բանաստեղծութեան նուիրուած էր իր երիտասարդութեանը. անտիպ ձեռագիրներ ունէր. յարմար առիթով մը Եռանդն տին պիտի տար որ կարդար: Այս հանդէսին առթիւ զղեակ հրաւիրեք էին զինքը՝ որպէսզի մասնակից ըլլար բնականօրէն ուրախութեան: Դղեակի տէրն ու արուստին այս տանկեղծը պարգեւեր էին իրեն վաղեմի բարեկամութեան շնորհիւ:

— Ձեզմէ բան մըն ալ չեմ կարդացած, ըսաւ: Եւ գրութիւններս կը կարդամ, երբ բան մը կարդալու փափաքը ունենամ: Դրոցիս մէջ բանաստեղծութիւններ և հէքեթներ ունիմ: Մահուրնէս վերջը պիտի հրատարակուին անոնք: Որովհետեւ կ'ուզեմ վերջապէս որ հասարակութիւնը գիտնայ թէ ո՛վ էի ես: Ա՛խ, այո, մենք հիներս չենք աճապարեր մեր ձեռագիրները ապագրիչին տանելու...: Հիմա, նորերը աւելի աճապարող են: Ձեր կենացը:

Ճաշը կ'օգտւորուէր: Դղեակի տէրը քանի մը հարուածներ տուաւ իր բաժակին ու սաքի ելաւ: Անոր նիհար ու ազնուակեան դէմքը յուզուած էր. շատ երջանիկ ըլլալու ապագորութիւնը կուտար: Եռանդն գլուխը վար կախեց: Իր բաժակը պարապ էր և ոչ ոք գինի կը հրամցնէր իրեն. իր ձեռքով լեցուց զայն մինչեւ բերանը և գլուխը կախեց կրկին: «Աղէտը կը հասնի տհա՜մ, խորհեցաւ:

Ճառը երկար ու աղուար եղաւ, ուշադրութեամբ

մօրիկ ըրին և զօւարթ կեցցէներով պատասխանեցին։
նշանաւորը յայտարարուած էր։ Ամէնն ալ մազ-
թանքներ կ'ուղղէին դիակի տիրոջ աղջկան և օե-
նեկապետին աղուն։

Եօհաննէս մէկ ումպով պարպեց իր բաժակը։

Քանի մը վայրկեանէն իր յուզումը անցաւ և
հանդարտութիւնը վերագտաւ։ Շամփանիան կ'ե-
տար երակներուն մէջ։ Սենեկապետն ալ խօսեցաւ,
կեցցէներու և գաւաթի բախումներու աղմուկ մը
լսեց դարձեալ...։ Վիքթորիայի կողմը նայեցաւ։
Խիտ օտոյն էր ան, յուզուած կ'երեւէր և չքերը
խօնարհեցուցեր էր։ Քամիլուն, ընդհակառակը, գըլ-
խու շարժումներ ըրաւ ժպտելով, որոնց Եօհաննէս
գլխու խօնարհումով մը պատասխանեց։

Իր կողքին, ուսուցիչը իր շողակրտաութիւնը
կը շարունակէր։

— Ինչ լա՛ւ է, տ'իս ի՛նչ լաւ, երբ երկու էակ-
ներ կը միանան։ Այդ բախումը չեմ ունեցած ես։ Ա-
նոնց տարիքին՝ երիտասարդ ուսանող մըն էի ես և
փայլուն ապագայ մը ունէի առջեւ։ Մեծ տաղանդ
ունէի։ Կայրս օգնուածիս անուն մը ունէր, մեծ
տուն մը, շատ ու շատ հարստութիւն և բազմաթիւ
նաւեր։ Այնպէս որ, վստահօրէն կրնամ ըսել, ապա-
գաս շատ փայլուն կ'երեւար։ Սիրած աղջիկս ալ
նոյնպէս մատաղ էր և շատ բարձր ընտանիքէ։ Կ'եր-
թամ ու օրրոտ կը բանամ անոր։ Կը մերժէ զիս։
Կրնա՞ք իր ընթացքը ըմբռնել։ Ոչ, չէր ուզեր, կ'ը-
սէր ինձի։ Կրցածս ըրի և շարունակեցի աշխատիլ
այս ձախարհութիւնը տանելով աղամարգու մը
պէս։ Յետոյ, գէշ տարիներ եկան հօրս համար, նա-
ւարեկութիւններ, պարտքեր, դատեր, — մէկ խօս-

քով, Կայրս օնանկացաւ։ Ի՛նչ ըրի այն ատեն։ ան-
գամ մըն ալ աղամարգու պէս վարուեցայ այս բոլոր
գառնութիւններուն դէմ։ Եւ եւեւ օր մը, մէջտեղ
եղաւ ան որու մասին խօսեցայ։ Քաղաք եկաւ զիս
փնտռելու։ Ի՛նչ կ'ուզէր ինձմէ, պիտի հարցնէ՞ք
հիմա։ Գրեթէ աղքատ եմ ես, ուսուցչի փոքրիկ պաշ-
տօն մը ունէի, բոլոր յոյսերս ջուրը ինկած էին,
բանաստեղծութիւններս մէկգի չեմ ուսած, — անիկա
եկաւ և կ'ուզէր զիս։ Կ'ուզէ՞ր զիս...։ Կրնա՞ք ըմ-
բռնել անիկա, ըսաւ ծեր ուսուցիչը Եօհաննէսի
նայելով։

— Այն ատեն ալ դո՛ւք զինքը չուզէիք։

— Կրնայի՞, կը հարցնեմ ձեզի։ Բոլորովին մեղ-
կացած, առանց ոչ մէկ բանի, ուսուցչի պաշտօն մը,
միտայն Կիրակի օրերը ծխախոտ ունենալ ծխամորճիգ
մէջ, — ի՛նչ կ'ուզէիք որ ըլլար։ Ձէի կրնար այն-
քան նեղութիւն պատճառել իրեն։ Ըսէք, սակայն,
կ'աղաչեմ, կրնա՞ք հասկնալ ասիկա։

— Ի՛նչ եղաւ յետոյ։

— Տէ՛ր Աստուած, իմ հարցումիս չէք պատաս-
խաներ։ Հարիւրապետի մը հետ ամուսնացաւ յաջորդ
տարին։ Թնդանօթաձիգ հարիւրապետ մը։ Ձեր կե-
նաց։

Եօհաննէս ըսաւ։

— Կ'ըսեն թէ կորդ մը կիներ կորեկցութեան
տարիներ կը փնտռեն։ Եթէ աղամարգը յաջողի, կը
զգուին անկէ և շատ կը զգածուին։ Եթէ մարդը ձա-
խարհութիւններ ունենայ և գլուխ ծռէ, կը մօտենան
անոնք, յաղթակաւնօրէն։ — Ահա իմ կարծիքս։

— Ինչո՞ւ, սակայն, անիկա չհաւանեցաւ մեր

աղուոր օրերուն մէջ: Այն ատեն՝ երբ ապագան փառքիկ աստուածի մը կը ժպտէր ինծի պէս:

— Անտարակոյս կը սպասէր որ խոնարհէիք... Ո՛վ գիտէ:

— Բայց ես բնաւ չխանարհեցայ: Երբեք: Հպարտութիւնս պահեցի և ճամբու գորի զինքը: Ի՞նչ կ'ընէք ասոր:

Եռանդնէս չէր խօսեր:

— Բայց, թերեւս իրաւունք ունիք դուք, շարունակեց ծեր ուսուցիչը. յանուն Աստուծոյ և երկինքի բոլոր սուրբերուն, շատ իրաւ է ինչ որ ըսիք, գիշեց յանկարծ, աշխուժով:

Կրկին պարպեց իր բաժակն ու յարեց.

— Ծեր հարիւրապետի մը հետ կարգուեցաւ ի վերջոյ: Ձայն կը խնամէ, կը փայփայէ. ուտելիքը կը կտրուէ և ամեն տիկին մը եղած է: Թնդանօթա հիգ հարիւրապետ մը:

Եռանդնէս անքորը վերցուց: Վիքթորիա բաժակը բարձրացուցած, կողմնակի իրեն կը նայէր: Ամբողջ էութեամբ ցնցուելով, ինք ալ իր բաժակը առաւ: Ձեռքը կը դողար:

Այն ատեն, բարձրածայն ու խնդալով, Վիքթորիա անոր հարեւանին, բնուցչին անունը արտասանեց:

Աստիկ չփոթած, Եռանդնէս վար դրաւ իր բաժակը, վարանոտ դէմքով մը ժպտելով: Սեղանակիցները նշմարած էին:

Ծերուկ ուսուցիչը, իր նախնին աշակերտուհիին հագածութենէն յուզուած, աչքերը արցունքով լեցուն, բաժակը վերցուց ու պարպեց:

— Հիմա ծերուկ մարդ մըն եմ ահա, հողին մօ-

տեղած, միայնակ ու մոռցուած: Այս եղաւ կենքէն իմ բաժինս: Մարդ չգիտեր թէ ինչ ունիմ ես ներսիդիս, բայց ոչ ոք լսած է իմ հեծեծանքս: Տառապեմ չէ՞, այ՛ն մեծ վշտահարը որ խմելէ առաջ բիւրին ցուրը կը պղտորէ:

— Չեմ գիտեր:

— Այո, ան է. այդպէս կ'ընեմ ես ալ: Չունեցայ ան որ պէտք էր ինծի կեանքիս մէջ. բայց բոլորովին ալ չեմ զրկուած ուրախութիւններէ: Միայն թէ կը պղտորեմ զանոնք, միշտ կը պղտորեմ: Այս կերպով, պարանքը կ'ունենանք վերջապէս, կը տեսնէ՞ք Վիքթորիան, որ իմ կենացս խմեց քիչ մը առաջ: Իր ուսուցիչը եղած եմ. ահա կ'ամուսնանայ անիկա և այս բանը հաճոյք կը պատճառէ ինծի. այնքան երջանկութիւն կը զգամ որ իբր թէ իմ աղջկա եղած ըլլար: Հիմա, թերեւս ուսուցիչը պիտի ըլլամ իր աղոյց...: Բայց այո, ամէն պարագայի, գէշ հաճոյքներ չկան կեանքին մէջ: Բայց ինչ որ ըսիք քիչ մը առաջ կարեկցութեան ու խոնարհած գլուխի մասին, — քանի կը խորհիմ, այնքան կը տեսնեմ որ իրաւունք ունիք դուք: Աստուած վկայ, իրաւունք ունիք դուք...: Վայրկեան մը ներքեցէք:

Ոտքի ելաւ, բաժակը առաւ և Վիքթորիայի քով գնաց: Սրունքներուն վրայ քիչ մը կ'երերար արդէն և չափէն աւելի առաջ հակած էր:

Բազմաթիւ ճոռեր արտասանեց ան, տեղակալը խօսեցաւ, զրացի հողատէրը իր բաժակը պարպեց գլխակի տիրուհիին կենաց: Յանկարծ, աղամանդէ զղեակի տիրուհիին կենաց: Յանկարծ, աղամանդէ զարդով մարդը ոտքի ելաւ և խօսքը ուղղեց Եռանդնէին: Միայն իր անունով չէր որ կը խօսէր ան. կ'ուզէր երկասարդ բանաստեղծին յայտնել երկասար-

առդուութեան յարգանքը, և համարեակն խօսքերով
էր ժամանակակիցներուն հիացումը յայտանց անոր
ազանդին հանդէս:

Եոհաննէս չէր հաւատար իր ակունջներուն:

Շատ կամօց ձայնով ըսաւ ուսուցչին.

— Ինձի՞ համար կ'ըսէ:

— Այո, զիս կանխեց: Կ'ուզէի ես ընել այդ
բանը. վիճթորիան ինձմէ խնդրեց այս օր, կէսօրին:

— Ո՞վ խնդրեց, ըսիք:

Ուսուցիչը շեշտակի անոր նայեցաւ:

— Ոչ ոք, պատասխանեց:

Ճշտի միջոցին, բոլոր աչքերը ուղղուած էին
Եոհաննէսին, զղեակի տէրը նոյն իսկ գլխու նշան
մը ըրաւ անոր, և սենեկապետին կինը ակնոցը դրաւ
անոր նայելու համար: Երբ ձուր աւարտեցաւ,
ամէնքը խոնարհութիւն բրին և խմեցին:

— Կարգը քուկդ է հիմա, պատասխան տուր,
ըսաւ ուսուցիչը: Այն տեղ նստեր է ձեզի ճառ մը
առաջանելու համար. այդ արհեստին տւելի հին
եղբայրն կը վայելէր խօսիլը: Ասկէ դատ, բարբոսին
համաձայն չեմ իրեն: Բայց ոչ բարբոսին:

Եոհաննէս ակնարկը սեղանին վրայ պտտեց
մինչեւ վիճթորիան: Ինքն էր ըսեր երիտասարդին
որ խօսի, — ինչո՞ւ...: Ինչո՞ւ նոխապէս ուրիշ մը
խօսեր էր այդ մասին — ճաշէն շատ առաջ խորհեր
էր այդ բանը — ինչո՞ւ...: Անիկա նստած էր այնտեղ
աչքերը խոնարհած, անթարգմանելի դէմքով:

Թանկարժեքի ու բուռն յուզում մը Եոհան
նէսի աչքերը քողարկեց. իր խանդավառութեան մէջ
անոր ոտքերը պիտի իյնար շնորհակալ ըլլալու հա-
մար: Աւելի վերջը պիտի ընէր այդ, ճաշէն յետոյ:

Քամիլա կը խօսէր աջ ու ձախ, դէմքը բարբո-
սին ծիծաղոտ: Շատ դժէք էր անիկա. իր առանընթեր
առիւթները անխառն ուրախութիւն միայն բերած էին
իրեն: Շատ անգամներ գլխով նշան ըրաւ Եոհաննէ-
սին, անոր հասկցնելով թէ պէտք է տաքի ելլէր:

Եոհաննէս ոտքի ելաւ:

Կարճ խօսեցաւ, ծանր և յուզուած ձայնով. —
Կ'ուզէր շնորհակալ ըլլալ այն անձնաւորութեան օր
այնքան հաճելի խօսքեր ըսած էր իրեն, ու նաեւ
անոր՝ որ ազնիւ քմահաճոյքը ունեցեր էր հրաւիրելու
զինքը, օտարական մը այս հանդէսին ուր ընտանիքը
ուրախ դէպք մը կը տօնէր: Այսպէս, դուրս հանած
էին զինքը իր անշուքեանէն, և չէր կրնար մօռնալ
այն բարեացեղամտութիւնը որով բոլոր ներկաները
մտիկ ըրած էին այս ներբողները ուղղուած իրեն,
մտիկ ըրած էին այս ներբողները ուղղուած իրեն,
օտարականին: Միակ տիպոսը օր իրաւունք տուած
էր իրեն ներկայ գտնուելու այս առիթին, այն էր
զինքն ազան էր զղեակին դրացիին, անառաքն
մէջ...

— Անչո՛ւշա, գոչեց յանկարծ վիճթորիա, կայծ-
կըլառն աչքերով:

Բոլոր ակնարկները անոր կողմը դարձան. այ-
տերը բացավառ էին, կուրծքը կ'ուռէր ու կ'իջներ
բառն թափով: Եոհաննէս կանգ առաւ. գոնդակ
լուծիւն մը յաջորդեց:

— Վիճթորիա, բացագանչեց զղեակին տէրը,
դարմացած:

— Շարունակեցէ՛ք. գոչեց վիճթորիա: Այո,
այդ է ձեր միակ տիպոսը: Բայց, շարունակեցէ՛ք
ձեր ճառը:

Եւ իսկոյն աչքերը մթնցան, սկսաւ խենթի մը

պէս ծիծաղիլ, գլուխը երեբոցնելով: Յետոյ, հօրը դառնալով.

— Կը խորհէի պարզապէս չփազանցել, ըսաւ. ինք ալ կը չփազանցէ: Ոչ, չէր ուզեր խանգարել...

Ետհանդէս մօտիկ ըրաւ այս բացատրութիւնը և ելք մը գտաւ: Սրտին զարկերը կը համրուէին: Նկատեց որ զղեակի տիրուէին Վիքթորիան կը դիտէր աչքերը արցունքով լեցուն և թնկուն ներողամտութեամբ:

Այս, չփազանցած էր, ըսաւ: Օրիորդ Վիքթորիան իրաւունք ունէր: Աղնուութիւնը ունեցեր էր ան յիշուութէ հոն էր ինքը ոչ թէ միայն իբր գրաքիրն ազան, այլ նաեւ որովհետեւ ամենափոքր տարիքէն խողովակեր եղած էր զղեակի աղոց, և իր ներկայութիւնը կը պարտէր ամէնէն աւելի այս վերջին պարագային: Շնորհակալ էր ասոր համար: Այստեղ իր բնավայրն էր, առեւտրի իր մարդը աշխարհը եղած էին զղեակին անտառները, ուրկէ անդին կը սկսէր անծանօթ աշխարհը, երազը...: Այդ աստիճաններուն, քանի՜ անգամներ Տիթլէֆն ու Վիքթորիան զինքը տարած էին պայտաներու և խնջոյքներու, — ասոնք ամենամեծ դէպքերն էին իր մանկութեան: Աւելի վերջը, խորհելով, պիտի հասկնար որ այդ բոլոր ժամերը նշանակութիւն ունէին իրեն համար և որմէ ոչ ոք պիտի տարակուսէր: Եթէ իրաւ էր, ինչպէս ըսին, թէ իր թուրքերը կրնային երբեմն բոցի պէս փայլիլ, անկէ էր՝ որ այն օրերու յիշատակները իր հօգին կը բացավառէին:

Ասիկա ցօլքն էր այն երջանկութեան զոր իր երկու ընկերները առած էին իրեն մանկութեան

միջոցին, և անա թէ ինչու անոնք ալ իրենց մեծ բաժինը ունէին իր արտագրութիւններուն մէջ: Նշանաւորին համար եղած բոլոր մազթանքներուն կ'ուզէր ինք ալ աւելցնել իր երախտագիտութիւնը զղեակին երկու զաւակներուն հանդէպ, շնորհակալութիւն մը երբեմնի աղուոր տարիներուն համար, այն չըջանին՝ ուր ոչ ժամանակը ոչ ալ իրերը պատ քաշած էին իրենց միջեւ: Շնորհակալութիւն մը, «կենաց» մը այն կարճատեւ ու զուարթ ամառային օրուան համար որ մանկութիւնն է...

Ճառ մըն էր. կատարեալ ճառ մը: Անօրինակ չէր, բայց այնքան ալ գէշ չէր, ոչ. սեղանակիցները խմեցին, յետոյ սկսան ճաշել ու խօսակցութիւնները վերսկսան: Տիթլէֆն չոր չեշտով ըսաւ իր մօր.

— Բնաւ չէի խորհած որ իր խորքին մէջ ես եմ գրած իր գրքերը, չէ՞:

Բայց զղեակի տիրուէին չխնդաց: Անիկա ըսաւ իր աղօթ.

— Շնորհակալութիւն յայտնեցէք իրեն: Շատ հազնալի է. այնքան մինակ էր իր մանկութեան մէջ, ի՞նչ կ'ընեմ, Վիքթորիա:

— Իրեն շնորհակալ ըլլալու համար, կ'ուզէի որ սպասուէին այս եղբւեանի ճիւղերը անոր տանէր: Չե՞մ կրնար:

— Ո՛չ, պատասխանեց տեղակալը:

Ճաշէն վերջ, հրաւիրեալները ցրուեցան սրահներուն մէջ, մեծ պառչաւորին վրայ և պարտէզին մէջ: Ետհանդէս վարի յարկը իջաւ, այն սրահը որ չըջապատուած էր պուրակով: Բազմաթիւ անձեր կային այնտեղ, որոնք կը ծխէին ու կը խօսակցէին: Դրաթի

հողատէրը և ուրիշ հրաւիրեալ մը դղեակի տիրոջ նիւթական կացութեան վրայ կը խօսէին ցած ձայնով: Հողերը գէշ կը նայուէին, մեծ մասը խոպան էր, ցանկերը աւրուած էին, անտառը նոսրացած: Հստածներէն կը հասկցուէր որ մեծ զոռարութիւն կը քաշէր ան իր յէնքերուն և կարասիներուն բարձր ապահովագինը վճարելու:

Քանի՞ ապահովագրած էր:

Հողատէրը առասպելական գումար մը ըսաւ:

Ասկէ դատ, ոչ մէկ խնայողութիւն կ'ըլլար դղեակին մէջ. շուայութիւններ կ'ընէին միշտ: Օրինակի համար, ի՞նչ կ'արժէր այս տեսակ ճաշկերոյթ մը: Հիմա կ'ըսէին նաեւ որ ամէն բան հալած է դղեակին մէջ, մինչև դղեակի տիրուհիին գոհարեղէնները, և ասոր համար է որ փեսային դրամը պիտի գայ ամէն ինչ կարգի դնելու...:

— Ո՞րքան կրնայ ունենալ:

— Անհամար ոսկիներ, անշուշտ:

Եռաննէս դուրս ելաւ ու պարտէզ գնաց: Եղբււանները ծաղկած էին. գարնանածաղիկներու, նարնգիներու և յասմիկներու բոյրը զինքը պարուրեց: Ցանկապատին քով անկիւն մը փնտռեց ու քարի մը վրայ նստաւ. ծառերու շարք մը զինքը աչքերէ կը պահէր: Տրտւում ու յագնած, իր բոլոր յոյժերուն անձնատուր ու միտքը ազատած, մնաց այնտեղ: Խորհեցաւ ելլել տուն երթալ, բայց անշարժ մնաց, տխուր ու բթացած: Խնամածի կածանէն ձայններու աղմուկ մը եկաւ յանկարծ, որուն մէջ ճանչցաւ Վիքթորիայի ձայնը: Շունչը բռնած կը սպասէ և տերեւներու բացուածքէն կը տեսնէ տեղակալին

համազգեստին փայլը: Նշանածները միասին կը պատին:

— Կը տեսնեմ որ անքնական բան մը կայ հոտ, կ'ըսէ տեղակալը: Մտիկ կ'ընէք իր խօսքերը, կարեւորութիւն կուտաք իր ճառին, ճիշդ կ'արձակէք: Վերջապէս, ի՞նչ կը նշանակէ ասիկա:

Վիքթորիա կանգ կ'առնէ և ուղիղ կը ցցուի անոր դէմ.

— Հեռաքրքի՞ր էք իմանալու, կ'ըսէ:

— Այո:

Վիքթորիա լուռ կը մնայ:

— Կարեւորութիւն չունի, կը շարունակէ սպան, եթէ ձեր ճիշդը ու է նշանակութիւն չունին, ձեզ չեմ պարտաւորեր բացատրութիւն տալու:

— Ոչ, բան մը չէ, կ'ըսէ Վիքթորիա, և դիւրքը փոխելով կը սկսի քալել:

Տեղակալը, ուսնոցները ջղայնութեամբ թօթուեալով, կ'ըսէ բարձր ձայնով.

— Զգոյ՛ թող ըլլայ...: Սպայի մը ձեռքը երնայ իր ականջները շոյել:

Տաղաւարին ճամբան դարձան անոնք:

Եռաննէս քարին վրայ մնաց, սաստիկ յուզուած և տխուր: Ամէն բան սկսած էր անկարելի երեւալ իրեն: Տեղակալը կը կառկածէր, նշանածը ըսեր էր ինչ որ պէտք էր, տեղակալին սիրտը ապահովացուցած էր և գացած էր անոր հետ: Տարմահաւերը կը ճւճաւային ճիւղերուն մէջ, անոնց գլխուն վերեւ...: Իրեն ի՞նչ հոգը: Թող Աստուած երկար կեանք տայ անոնց...: Ճաշի ատեն անոր մասին խօսած էր, սիրտը ճեղքելով. փորձած էր դարմանել ու գոցել իր լիբը միջամտութիւնը, բայց Վիքթորիան գոհ չէր

եղած: Բաժակը վերցնելով խմած էր ան: Ձեր կե-
նացը, նայեցէք ինչպէս զուարթօրէն կը խմիմ ես...:
Ինչ որ ալ ըլլայ, նայեցէք կնոջ մը, մէկ քովէն նա-
յեցէք անոր երբ կը խմէ: Սկահակէ մը, գաւաթէ
մը, ինչ բանէ ալ կ'ուզէ խմէ, մէկ քովէն նայեցէք
անոր: Պիտի տեսնէք որ կը կծկուի և դէմքը կը
թթուեցնէ, իբր թէ շատ գէշ բան մըն է: Բերանը
կը կծկէ, շրթուներուն ծայրը թրջելով ըմպելիին
մէջ, և յուսահատ է ան, եթէ այդ միջոցին ուշա-
դուրթիւն ընէք իր ձեռքին:

Մէկ խօսքով, կնոջ մը ձեռքին մի նայիք: Ան
չի կրնար հանդուրժել այդ բանին. պիտի սկիի իս-
կոյն ետ քաշել իր ձեռքը, հեռակետէ վայելուչ դիրք
մը տալով անոր. վերջապէս ամէն բան պիտի ընէ
ծածկելու համար խորշոմ մը, ձռած մատ մը կամ
տանձ եղունգ մը: Ի վերջոյ ալ չպիտի դիմանայ ու
ինքնիրմէն ելած պիտի հարցնէ. «Ի՞նչ կը դիտէք
այդպէս»:

Վեքթորիան զինքը համբուրած էր անգամ մը,
ամառ օրուան մը մէջ: Շատ առաջ էր, ու Աստուած
գիտէ թէ երազ մը չէ՞ր արդեօք ան...: Նայինք,
նստարանի մը վրայ նստած չէին: Այն անգամուն,
երկար խօսեցան և երբ սկսան քաշել, անոր քօլը էր
ինք, թեւին կը քսուէր: Դռան մը առջեւ զինքը
համբուրած էր ըսելով. «Կը սիրեմ ձեզ...»: Իր
քովէն անցան անոնք. թերեւս այս վայրկեանիս
նստած են տաղաւարին մէջ: Տեղակալը ըսած էր թէ
զինքը պիտի ապտակէր: Շատ լաւ լսած էր այդ
խօսքը, չէր քնանար, բայց ոտքի չէր ցատկած
անարգանքին պատասխանը տալու համար: «Սպայի

մը ձեռքը», կ'ըսէր ան: Այդ բանը կարեւորութիւն
չունէր իրեն համար:

Ոտքի ելաւ ու մինչեւ տաղաւարը գնաց: Մարդ
չկար այնտեղ: Դղեակի պատգամէն Քամիլան զինքը
կանչեց.

— Եկէք, խնդրեմ, զահլիճին մէջ սուրճ կը
հրամցնեն:

Վեր գնաց: Մեծ զահլիճին մէջ հաւաքուած էին
նշանածներն ու բազմաթիւ անձեր: Իրեն հրամցուած
սկահակը առաւ և անկիւն մը քաշուեցաւ:

Քամիլա խօսքի բռնուեցաւ իրեն հետ: Այնքան
խաբաեալ էր ան, դէմքը այնքան պայծառ ու այն-
քան անկեղծ՝ իր խոշոր աչքերը. չկրցաւ դիմադրել ու
ժպտելով պատասխանեց անոր զուարթ խօսքերուն:
Ո՞ր էր Պարտէ՞զը: Հոն չէր. անտարակոյս: Պար-
տէզին մէջ զինքը փնտռած էր ու չէր տեսած: Օ՛,
ա՛յ, այնտեղ չէր...:

— Պարտէ՞զն էր, Վիքթորիա, հարցուց:

Վիքթորիա պառասխանեց.

— Ոչ, չտեսայ զինքը:

Տեղակալը զայրացկոտ ակնարկ մը ուղղեց իր
նշանածին և, ազդարարութիւն մը ընելու համար,
ձայնը արտակարգօրէն բարձրացուց, իր դէմ նստած
հոգաւորին ըսելու համար.

— Ուրեմն, կ'ուզէիք որսորդութեա՞ն տանիլ զիս
ձեր կողմերը:

— Այո, պառասխանեց հոգաւորը: Շատ ուրախ
պիտի ըլլամ:

Տեղակալը Վիքթորիայի նայեցաւ: Անշարժ կե-
ցեր էր անիկա, առանց ամենափոքր ճիգ մը ընելու
եւ կեցնելու համար զայն այս հաճոյքէն...: Սպա-

յին գէմքը հեռագիտէ աւելի մոայլացաւ. ձեռքը պե-
խերուն տարաւ, ջղայնոտ շարժումներով:

Քամիլլա հարցում մըն ալ ուղղեց Վիքթորիայի:

Այն ատեն սպան ոտքի ելաւ բուռն թափով մը
և հողատէրին ըսաւ.

— Լաւ, այս իրկուն ձեզի պիտի ընկերանամ,
անմիջապէս:

Եւ օրահէն հեռացաւ:

Հողատէրն ու քանի մը անձեր անոր հետեւե-
ցան:

Կարճ լաւթիւն մը:

Յանկարծ դուռը կրկին բացուեցաւ և տեղակալը
երեւցաւ: Ծայրայեղօրէն գրգռուած էր:

— Բա՞ն մը մօռցած էք, հարցուց Վիքթորիա,
ոտքի ելլելով:

Սպան ոտքերը քանի մը անգամ յատակին զար-
կաւ, դրան քով. Եոհաննէսին վրայ քալեց և անոր
զարնուեցաւ, իբր թէ պատահմամբ ըլլար: Յետոյ
արագօրէն գէպի դուռը վերադարձաւ, դարձեալ ուժ-
գին քայլերով:

— Ձգուչացէ՛ք, բարեկամ, աչքիս զարնուեցաք,
ըսաւ Եոհաննէս, չոր ծիծաղով մը:

— Կը սխալիք, պատասխանեց տեղակալը, ապ-
աակեցի ձեզ: Կը հասկնա՞ք, կը հասկնա՞ք...:

Եոհաննէս թաշկինակը հանեց, աչքը սրբեց ու
ըսաւ.

— Կատակ կ'ընէք: Բայց և այնպէս լաւ գիտէք
որ կրնամ թաշկինակի պէս ծալլել ձեզ ու գրպան-
դնել:

Միեւնոյն ատեն ոտքի ելաւ ան:

Այն ատեն տեղակալը տնայարանքով դուռը բա-
ցաւ և դուրս ելաւ:

— Չեմ կատակեր, ըսաւ ետին դառնալով, կա-
տակ չեմ ընել, անասո՛ւն:

Եւ դուռը ուժգին գոցեց:

Եոհաննէս դարձեալ նստաւ:

Վիքթորիան ոտքի էր, օրահին գրեթէ մէջտեղը:
Եոհաննէսի կը նայէր մեռելի մը պէս տօգունած:

— Վնասե՞ց ձեզի, հարցուց իսկոյն Քամիլլա,
յուզուած:

— Ան զգուշութեամբ: Աչքիս զարնուեցաւ, տեսէք:

— Տէ՛ր Աստուած, կաս կարժիր եղեր է. արիւն
կայ մէջը: Ո՛չ. մի՛ չփէք. կեցէք ջուր դնեմ: Ձեր թաշ-
կինակը շատ խոշոր է, առէք. երթամ իմս բերեմ:
Տեսնուա՞ծ բան է, ճի՛շտ աչքին:

Վիքթորիա, առանց բառ մը արտասանելու, ինքն
ալ իր թաշկինակը ներկայացուց: Յետոյ, դանդաղ
քայլերով ապակեպատ դռան քով գնաց ու կեցաւ,
կռնակը դահլիճին տուած, դուրսը դիտելով: Թաշկի-
նակը կտոր կտոր կ'ընէր: Քանի մը վայրկեան վերջ,
դուռը բացաւ և, լռիկ, հեռացաւ դահլիճէն:

Թ.

Քամիլլա ջաղացք եկաւ, անկեղծ զգւարթութեամբ: Առանձին էր: Առանց ձեւակերպութեան, ժպտուն գէմքով ներս մտաւ և ըսաւ.

— Ներեցէք որ դուռը չգարկի: Դեռակը այնքան աղմուկ կը հանէր որ խորհեցայ թէ զարնելը օգուտ պիտի չունենար:

Նայուածք մը պտտցուց շուրջը, և դռնէն.

— Բայց, որքա՛ն հիանալի է այստեղ: Հիանալի... Ո՛ւր է Եոհաննէսը: Ես կը ձանձնամ Եոհաննէսը: Աչքը ի՞նչպէս եղաւ:

Զինքը նստեցուցին և գացին Եոհաննէսը փնտռելու ջաղացքին մէջ: Աչքը կը վազէր և կտպոյտ նշաններ ունէր:

— Առանց հրաւերի եկայ, ըսաւ Քամիլլա, անոր դռնալուով: Կ'ուզէի մինչեւ այստեղ գալ: Պէտք է որ չարունակէք պաղ ջուր ընել աչքերնուդ վրայ:

— Մի նեղուի՛ք, պատասխանեց Եոհաննէս: Թողէ՛ք ասիլա: Աստուած իմ, ինչ աղուռը գաղափար ունեցեր էք այստեղ գալու: Ո՛հ, չնորհակալ եմ ձեր այցելութեան համար:

Ձեռքը մօրը մէջքին անցուց, ցոյց տուաւ զայն ու ըսաւ.

— Ահա՛ մայրս:

Մինչեւ ջաղացք իջան միասին: Մերուկ ջաղացք պանը գդակը հանեց, ծանր բարեւ մը տուաւ և քանի մը խօսքեր ըսաւ: Քամիլլա չլսեց, բայց ժպտեցաւ ու ըսաւ զիպուածով.

— Շնորհակալ եմ, չնորհակալ եմ: Այո. այնքան պիտի ուզէի տեսնել:

Աղմուկը վախ պատճառեց իրեն և Եոհաննէսին ձեռքը բռնեց իր ուշադիր մեծ աչքերը բարձրացնելով երկու մարդոց վրայ: Խօսւ էր կարծես: Զաղացքին բազմաթիւ երկանաքարերը զարմանք կը պատճառէին իրեն, կը խնդար և, իր եռանդին մէջ, Եոհաննէսին ձեռքը կը ցնցէր բոլոր մեքենաները մատնացոյց ընելով: Զաղացքը կեցուցին և նորէն բանեցուցին որ տեսէր:

Զաղացքէն մեկնելէն վայրկեան մը վերջ, Քամիլլա սկսաւ խօսիլ շատ բարձր ձայնով, զաւելտականօրէն, իբր թէ աղմուկը ականջներուն մէջ մնացած ըլլար:

Եոհաննէս անոր ընկերացաւ, երբ գլխակ վերադարձաւ ան:

— Ի՞նչպէս եղաւ որ համարձակեցաւ այդ հարուածը տալ ձեր աչքին, ըսաւ Քամիլլա: Եւ յետոյ, հիմա ալ մէջտեղ չկայ, որտե՞ղ գացեր է հողատէրին հետ: Ի՞նչ ցաւալի բաներ կը պատահին: Վիքթորիա քսաւ թէ մինչեւ լոյս չէ քնացած:

— Այս գիշեր լաւ պիտի քնանայ, պատասխանեց Եոհաննէս: Ե՛րբ մեկնիլ կը խորհի՛ք:

— Վաղը. Հապա դո՛ւք: Ե՛րբ քաղաք պիտի գաք:

— Հաւանաբար այս աշնան: Կրնա՞մ այսօր միջօրեաքին տեսնել ձեզ:

Քամիլլա դռնէն.

— Ո՛հ, այո՛, կ'ուզեմ: Բարայրի մը մասին խօսած էք ինծի. պէտք է որ ցոյց տաք զայն:

— Ձեզ առնելու պիտի գամ, ըսաւ Եոհաննէս:

Վերադարձին, ճամբուն վրայ երկար կանգ առաւ, երազներու մէջ ընկղմած: Երջանիկ գաղափար մը մտած էր իր մէջ:

Միջօրեաքին գղեակ գնաց և, առանց ներս մըտնելու, սպասաւորին ըսաւ որ Բամիլլային իմաց տար: Դռան առջեւ սպասելու միջոցին, Վիքթորիային երեւնալը տեսաւ, բոպէ մը, առաջին յարկի պատուհանի մը առջեւ. ան իրեն նայեցաւ շեշտակի, դարձաւ ու աներեւոյթ եղաւ:

Երբ Բամիլլան եկաւ, առաջնորդեց զայն դէպի քարահանքն ու քարայրը: Լքուածութիւն մը եկած էր վրան: Հանգարածօրէն մտիկ ըրաւ մանկամարդ աղջիկը. մանկունակ խօսքերը կը թեթեւցնէին զինքը, իր շուրջը կը թռչէին հրեշտակային պատգամներու պէս: Այսօր մօտեցեր էին բարի ոգիները...

— Կը յիշե՞ք, Բամիլլա, որ օր մը դաշոյն մը նուիրեցիք ինծի: Ոսկիէ պատեանով էր: Արկղի մը մէջ դրի զայն, ուրիշ առարկաներու հետ. որովհետեւ պէտք չունէի:

— Ա՛, պէտք չունէի՞ք. յետո՞յ:

— Այն՝ որ կօրսնցուցած եմ հիմա:

— Ի՞նչ ձախորդութիւն: Բայց թերեւս կարեւոր անոր նման ուրիշ մը գտնել: Պիտի փնտռեմ, — կ'ուզէ՞ք:

Դէպի տուն դարձան:

— Կը յիշե՞ք նաեւ խաշոր մեհայօնը: Շատ ծանր էր ու օսկիէ, օղակ մը կար վրան: Մեհայօնին մէջ քանի մը աղուոր բաներ գրած էիք:

— Այո, կը յիշեմ:

— Անցեալ տարի, արտասահմանի մէջ մէկուն նուէր տուի այս մեհայօնը:

— Ա՛խ, իրա՞ւ: Իրաւ... տուի՞ք: Ինչո՞ւ համար:

— Ուրա երթառսարդ ընկերօջ մը տուի իբր յիշատակ: Ծունկ չոքեց ան, շնորհակալ ըլլալու համար ինծի:

— Այդքան գո՞հ եղաւ: Տէ՛ր Աստուած, օ՛րքան գոհ եղած պէտք է ըլլայ ծունկի գալու համար այդպէս: Անոր տեղ ուրիշ մեհայօն մը պիտի ունենաք, և ասիկա ձեզի պիտի պահէք:

Իջած էին մինչեւ այն ճամբան օր ջաղացքէն գղեակը կ'երկարէր:

Ետնանէս կանգ առաւ ու ըսաւ.

— Օր մը, այս թաւուտին մօտ, բան մը պատահեցաւ ինծի: Իրկուն մը ասկէ կ'անցնէի, ինչպէս այնքան յաճախ կ'ընէի միայնակ պտոյտներու մէջ: Ամբան պայծառ երեկոյ մըն էր: Թաւուտին ետեւ պսոկած էի ու կ'երազէի: Այն ատեն, երկու անձեր կամացուկ եկան երկար ճամբէն: Կինը կեցաւ: Ընկերը հարցուց անոր. «Ինչո՞ւ կեցաք»: Եւ երբ անիկա պատասխան չտուաւ, կրկին հարցուց. «Ի՞նչ կայ»: «Բան չի կայ, պատասխանեց կինը. բայց պէտք չէ որ այդպէս նայիս ինծի»: «Բաւելու ատեն ձեզի կը նայէի միայն» կ'ըսէ ընկերը: «Այո, կը պատասխանէ կինը, գիտեմ որ դուք կը սիրէք զիս, բայց հայրիկը պիտի չթողու, կը հասկնա՞ք. անկարելի է այս բանը»: Ընկերը մըմնջեց. «Այո, պէտք է որ անկարելի ըլլայ...»: Յետոյ, կինը աւելցուց. «Որքան ուժեղ է ձեր ձեռքը, զարմանալիօրէն զօրաւոր ձեռք ունիք»: Եւ ձեռքը անոր ձեռքին վրայ դրաւ:

Հոռութիւն:

— Վե՞րջը. ի՞նչ եղաւ յետոյ, հարցունց Քա-
միլլա:

— Չեմ գիտեր, պատասխանեց Եոհաննէս: Ին-
չո՞ւ ձեռքի մասին կը խօսէր այդպէս:

— Սիրուն էին թերեւ: Եւ յետոյ, ընկերը ճեր-
մակ չապրկ մը հագած էր,— օ՛, այո, կը հասկնամ:
Թերեւս կիներ ալ կը օրէնք դաշն:

— Քամի՛լլա, ըսաւ Եոհաննէս, եթէ ես չառ-
ախրէի ձեզ և եթէ քանի մը տարի օպատէի...: Հար-
ցում մըն է պարզապէս...: Իրականին մէջ, ես ար-
ժանի չեմ ձեզի. բայց կը կարծէ՞ք որ օր մը կրնաք
իմօ ըլլալ, եթէ խնդրեմ գալ տարի, կամ երկու
տարիէն:

Հոռութիւն:

Քամիլլա յանկարծ կարճա՛ծ է և յուզուած:
Ամէն ուղղութեամբ կ'երերայ իր փոքրիկ մարմինը և
ձեռքերը կը միացնէ: Եոհաննէս կը գրկէ զայն ու
կը հարցնէ.

— Կը խորհի՞ք որ ասիկա կրնայ օր մը պատա-
հիլ: Պիտի ուզէի՞ք:

— Այո, կը պատասխանէ Քամիլլա, անոր բա-
զուկներուն մէջ մնալով:

Յաջորդ օրը, Եոհաննէս անոր ընկերացաւ դէպի
նաւամատոյց: Անոր փոքրիկ ձեռքերը համբուրեց
այնքան մանկական անմեղութեամբ. սիրաւ լեցուն
էր ուրախութեան անուշ յուզումներով:

Վիքթորիան հոն չէր:

— Ինչո՞ւ ձեզի չընկերացաւ:

Քամիլլա, արտասուալից աչքերով պատմեց թէ

դղեակը սարսափելի տխրութեան մը մէջ ինկած էր:
Այս առաւ հեռագիր մը եկած էր. դղեակի տէրը
գոյնը նետած էր, ծեր սենեկապետն ու իր կիներ
ցաւի ճիչեր արձակած էին: Օթթօ հրացանի գնդա-
կով մը սպաննուած էր, երէկ իրկուն, օրսորդու-
թեան միջոցին:

Եոհաննէս Քամիլլայի թեւը լռեց ուժգին թա-
փով մը:

— Մեռա՞ծ: Տեղակա՞լը:

— Այո: Այո միջոցին ճամբան է անոր մարմինը:
Սարսափելի է:

Ճամբանին շարունակեցին անօնք, իւրաքան-
չիւրը ընկզմած իր մտածումներուն մէջ: Քարափին
վրայ մարդոց աղմուկը և շոգեհաւին մէջ արձակ-
ուած հրամանները զիրենք օթափեցուցին:

Քամիլլա ձեռքը անոր երկարեց ամշկոտութեամբ:
Եոհաննէս համբուրեց անոր ձեռքը ու ըսաւ.

— Ես ալժանի չեմ քեզի, Քամիլլա, ոչ մէկ
կերպով: Բայց բոլոր կրցածս պիտի ընեմ քեզի հա-
մար, եթէ կ'ուզես իմօ ըլլալ:

— Այո, քեզի...: Միշտ ուզած եմ, ամէն ա-
ռեն...:

— Քանի մը օրէն քեզի պիտի հետեւիմ, ըսաւ
Եոհաննէս: Մէկ շաբաթէն կը տեսնենք զիրար:

Քամիլլա նաւուն մէջ էր: Եոհաննէս ձեռքը անոր
երկարած էր մինչեւ որ նաւը աներեւութացաւ: Երբ
ետին դարձաւ, վերադառնալու համար, Վիքթորիան
իր ետին էր: Ան ալ իր թաշկինակը կը շարժէր, Քա-
միլլան բարեւելու համար:

— Քիչ մը ուշ հասայ, ըսաւ:

Եոհաննէս չպատասխանեց: Ի՞նչ ըսէր: Զինքը

միթոսը՝ շնորհաւորէ՞ր, ձեռքը սեղմէ՞ր: Անոր ձայնը մարած էր ու դէմքը այլայլած. մեծ պատահար մը անցած էր իր վրայէն:

— Աչքերնիդ դեռ կարմիր է, ըսաւ Վիքթորիա քալել սկսելով:

Գլուխը ետին դարձուց: Եռանդէս կեցած տեղը փնտրեց էր:

Այն ատեն, Վիքթորիա անոր եկաւ բռնուն թափով մը.

— Օթթոն մեռաւ, ըսաւ խիստ ձայնով մը, բացառաւ աչքերով: Այնքան անփոյթ էք որ բան մըն ալ չէք ըսեր: Հարիւր հազար անգամ աւելի կ'արժէր ձեզմէ, կ'իմանա՞ք: Գիտէ՞ք թէ ինչպէս մեռած է: Հրացանի հարուածով մը սպաննուած, գանկը բոլորովին ջախջախուած, իր յիմարի ամբողջ գանկը: Հարիւր հազար կ'արժէր...

Փղձկեցաւ, արցունքը առատօրէն կը հոսէր. յուսահատօրէն հեծկլտալով սկսաւ քալել դէպի տուն, մեծ քայլերով:

Իրկունը, ուշ ատեն, ջաղացպանին դուռը զարնուեցաւ: Եռանդէս բացաւ և նայեցաւ մութին մէջ. Վիքթորիան կեցեր էր քիչ մը անդին և նշանով զինքը կը կանչէր: Սառի պէս ձեռքով մը Եռանդէսի ձեռքը բռնեց և դէպի ճամբան քաշեց զայն:

— Աւելի լաւ է որ նստիք, ըսաւ Եռանդէս: Նստեցէք, հանգստացէք քիչ մը: Չափէն աւելի յուզուած էք:

Նստանաւ:

— Ի՞նչ կը խորհիք հիմա իմ մասին, մըմնջեց

Վիքթորիա, իմ՝ որ չեմ կրնար բնաւ հանգիստ թողուլ ձեզ:

— Շատ դժբախտ էք դուք, պատասխանեց Եռանդէս: Մտիկ ըրէք, Վիքթորիա, պէտք է որ հանգարտիք հիմա: Կրնա՞մ օգնել ձեզի ու է բանով:

— Ի սէ՛ր Աստուծոյ, ներեցէք ինծի այսօրուայ ըսածներու համար, պաղատեցաւ Վիքթորիա: Այո, շատ դժբախտ եմ ես, երկար տարիներէ ի վեր զըժեբախտ եմ ես...: Ըօի թէ անիկա հարիւր հազար անգամ աւելի կ'արժէր ձեզմէ: Չէի խորհեր, ներեցէ՛ք ինծի: Մեռած է ան, իմ նշանածօ էր, ահա զոյլորը: Կը կարծէ՞ք որ իմ յօժար կամքովս էր ասիկա: Եռանդէս, կը տեսնէ՞ք ասիկա: Նշանուղի մատնիս է աս, երկար ատենէ ի վեր ընդունած էի զայն, ո՛հ, երկար ատենէ ի վեր, երկար: Է՛, հիմա կը նետեմ զայն, — կը նետեմ:

Եւ մատանին նետեց անտառին մէջ, երկուքն ալ լսեցին անոր իյնալը:

— Հայրիկն էր որ ուղեց այս բոլորը: Հայրիկը աղքատ է, գրեթէ մաւրացկանութեան դատապարտուած, և Օթթօ շատ դրամ պիտի օւնենար որ մը: «Պէտք է որ ամուսնանաս անոր հետ», կ'ըսէր ինծի հայրիկը: Եւ ես ամէն անգամ կը մերժէի... «Ծնողքիդ վրայ խորհէ անգամ մը, կ'ըսէր, խորհէ զըզեակը, մեր հին անունը, իմ պատիւս»: «Լաւ ուրեմն, այո, պիտի առնեմ զինքը, կը պատասխանէի, երեք տարի սպասեցէք, և պիտի առնեմ զայն»: Հայրիկը շնորհակալութիւն յայտնեց ինծի և սպասեց, Օթթոն սպասեց, բոլորը սպասեցին: Բայց չուտով ստացայ նշանուղի մատանիս: Յետոյ, երկար ատեն անցաւ, տեսայ որ անօդուած էր ամէն բան: Ինչո՞ւ աւելի

առաջ երթալ: «Հիմա, բերէք ամուսինս», ըսի հայրիկին: «Աստուած պիտի օրհնէ քեզ» ըսաւ ան, անգամ մըն ալ շնորհակալութիւն յայտնելով ըրածիս համար: Օթթօն եկաւ: Նաւամատոյց չգացի դիմաւորելու զայն. կեցայ պատուհանիս առջեւ, անոր հասնիլը տեսայ կառքին մէջ: Այն ատեն, մայրիկիս քով վազեցի և ծռենկի եկայ անոր առջեւ: «Ի՞նչ ունիս, զաւակ» հարցուց մայրիկը: «Չեմ կրնար, ոչ, չեմ կրնար առնել զայն, պատասխանեցի. եկաւ, վարնէ...: Աւելի լաւ է որ ապահովագրէք անձս և ես անհետանամ Ֆրեդրիքին կամ հեղեղին մէջ, աւելի լաւ պիտի ըլլայ ասիկա»: Մայրիկին դէմքը տոգունեցաւ, վրաս ծռեցաւ արտասուելով: Հայրիկը եկաւ: «Ել տեսնենք, սիրելի Վիքթորիաս, պէտք է վար իջնես զայն ընդունելու», ըսաւ: «Չեմ կրնար, չեմ կրնար», կը պատասխանէի ես և առաջարկս կը կրկնէի, խնդրելով որ շնորհ ընէին անձս ապահովագրելու...: Հայրիկը ոչ մէկ պատասխան տուաւ, նստաւ և սկսաւ դողդաղաւ ու մտածել: Այս բանը տեսնելով, ըսի. «Բերէք ամուսինս, պիտի առնեմ զայն»:

Վիքթորիա լռեց. աստիկ կը դողար: Եօհաննէս անոր միւս ձեռքն ալ բռնեց և տաքցուց իր ձեռքերուն մէջ:

— Շնորհակալ եմ, ըսաւ ան: Եօհաննէս, աւելի ուժով օղղմէ ձեռքերս, կ'աղաչեմ: Օ՛հ, այո, կ'աղաչեմ: Տէ՛ր Աստուած, որքան տաք էք դուք: Այնքան ազուրկ է այսպէս...: Բայց պէտք է ներէք ինծի նաւամատոյցը ըսածներուս համար, չէ՞:

— Այո, ատիկա մոռցուած է արդէն երկարատեանէ ի վեր: Կ'ուզէ՞ք որ երթամ շալ մը բերեմ ձեզի:

— Ոչ, շնորհակալ եմ: Չեմ հասկնար թէ ինչու այսպէս կը դողամ, գլուխս կ'այրի...: Եօհաննէս, պէտք է որ ներողութիւն խնդրեմ ձեզից, այնքան բաներուն համար...:

— Բայց ոչ, ոչ, մի խորհիք այդ մասին: Տեսէք, աւելի հանգարտ էք հիմա: Նստեցէք, հանգըստացէք:

— Իմ մասին կը խօսէիք դուք, ճառ մը արտասանեցիք...: Խելքս գլուխս չէր սյն ատեն, մինչեւ ձեր խօսքերուն վերջ. ձայներնիդ միայն կը լսէի: Երգեհոնի մը ձայնին պէս էր ան և յուսահատած էի զգալով թէ օրքան կը հրապուրուէի անկէ: Հայրիկս հարցուց թէ ի՞նչու այդ ճիշդ արձակեցի, ինչու ընդհատեցի ձեզ. սրդողած էր ատոր համար: Բայց մայրիկս ոչ մէկ դիտողութիւն ըրաւ. հասկցած էր ան: Ամէն բան ըսած էի մայրիկիս, տարիներէ ի վեր գիտէ ան, և երկու տարի առաջ նորէն ըսի, քաղաքէն վերադարձիս...: Ձեզի հանգիպելէս վերջն էր աս:

— Չխօսինք այդ մասին...

— Ոչ, ա՛յ չխօսինք: Բայց, ներեցէք ինծի, Եօհաննէս, գթասիրտ եղէք: Ի՞նչ պիտի ընեմ, — Ի՞նչ պիտի ընեմ ես հիմա: Տունը, հայրիկը իր սենեակին մէջ կը ձեմէ անդադար. հարուածը սարսափելի է անոր համար: Վաղը կ'իրազիլ է. որոշեց որ արձակուրդ տայ բոլոր ծառաներուն, միակ բանը զոր օրոշած է այսօր: Դէմքը մոռոյլ է, չխօսիր ընաւ: Ահա թէ ինչ ազդեցութիւն ըրաւ իր ապագայ փեսային մօտ...:

«Մայրիկիս ըսի թէ ձեզ տեսնելու պիտի գամ: Պատասխանեց թէ ինքն ու ես պէտք էր վաղը քա-

դաք երթայինք սենեկապետին հետ: «Եռանդն էր տեսնել կ'ուզեմ» կը կրկնէի ես: «Հայրիկը բաւական գրամ չունի երեքիս համար. ինքը հոս պիտի մնայ», պատասխանեց ան և շարունակեց ուրիշ բաներու մասին խօսիլ: Այն ատեն դէպի դուռը գացի...: Մայրիկը ինծի նայեցաւ: «Զինքը տեսնելու պիտի երթամ», ըսի, վերջին անգամ: Մայրիկը քովս եկաւ, համբուրեց զիս ու ըսաւ. «Լա՛ւ, Աստուած հեռո՞ք ըլլայ»:

Եռանդն անոր ձեռքերը թողուց:

— Հիմա, տաքցած էք արդէն, ըսաւ:

— Ենթահակալ եմ, այո, շատ տաք եմ հիմա...

«Աստուած հեռո՞ք ըլլայ» ըսաւ ինծի: Օ՛հ, ամէն բան պատմած եմ մայրիկիս, երկար ատեն է ի վեր գիտէ անիկա: «Բայց, ըսէ, զաւակս, ո՞վ կը սիրես դուն», հարցուց ինծի: «Ինչո՞ւ այդ հարցումը կ'ընես ինծի» պատասխանեցի: «Եռանդն էր կը սիրեմ ես, միայն անիկա սիրած եմ կեանքիս մէջ, կը սիրեմ զինքը, կը պաշտեմ...»

Եռանդն շարժում մը ըրաւ:

— Շատ ուշ է ատենը, Ձէ՞ք խորհիր որ ժամանէն կը մտահոգուին ձեզի համար:

— Օ՛հ, ոչ...: Կը տեսնէք անշուշտ որ ձե՛զ կը սիրեմ ես, Եռանդն, գիտէք արդէն. չէ՞: Այնքան տառապեցայ ձեզի սպասելով այս տարիներուն, ոչ ոք, ա՛խ, ոչ ոք կրնայ երեւակայել ասիկա...: Այո ճամբայէն կ'անցնէի, տնտառի ճամբաներուն վրայ կը թափառէի ու կը խորհէի. — Այստեղ քալել կը սիրէր ան...: Այն օրը երբ իմացայ որ կը վերագառնաք, ուզեցի բաց գոյն զգեստներ հագնիլ տօն օրուան մը պէս...: Հիւանդ էի ձեզ տեսնելու յու-

զուժէս և փափաքէս...: Տունին մէջ ասդին ա՛յդին կը թափառէի, դուռները բանալով ու դռեկով...: «Որքա՛ն դեղեցիկ ես այսօր» կ'ըսէր մայրիկը: Ես կը խորհէի. «Եկած է ան, կը վերադառնա՛յ»: Եւ այս մտածումէն գրաւուած, կը կրկնէի անդադար. «Անիկա կը վերադառնայ, սքանչելի՛ է անիկա...»: Յաջորդ օրը, ալ չգիմանալով, նորէն բաց գոյն հագուստներ հագայ և քարահանք բարձրացայ ձեզի հանդիպելու համար այնտեղ...: Կը յիշե՞ք...: Ծաղիկ չքաղեցի ես, ինչպէս կ'ըսէի. ատոր համար չէր որ եկած էի ես...: Զիս տեսնելնուդ համար չուրախացաք դուք այն ատեն. բայց ես շնորհակալ էի դարձեալ, քանի որ ձեզի հանդիպեցայ...: Երբ ես եկայ, նստած էիք դուք, բարակ ճիւղ մը բռնած էիք և ձեռքերնուդ մէջ կը զարնէիք, Երբ դուք մեկնեցաք, վերցուցի փոքրիկ ճիւղը և դադանի տուն տարի զայն...:

— Բայց, Վիքթորիա, ըսաւ Եռանդն, Կողդա-ցող ձայնով, հիմա ալ պէտք չէ որ այդ բաները ըսէք ինծի:

— Ոչ, ըսաւ ան անձկութեամբ, անոր ձեռքը բռնելով: Ոչ, պէտք չէ, ո՛չ, չէք ուզեր այլեւս, անանկ չէ՞:

Եռանդն ձեռքը փայփայեց ջղայնոտ կերպով ու շարունակեց.

— Օ՛հ, ոչ, արդար է որ մօիկ չընէք այլեւս ինծի...: Ձէի կրնար խորհիլ ատիկա: Այնքան շարեղայ ձեզի հանդէպ: Կը խորհի՞ք թէ ժամանակի ընթացքին կրնաք ներել ինծի:

— Այո, բայց այո՛, ամէն բան ներուած է: Ատիկա չէր որ ըսել կ'ուզէի:

— Հապա ի՞նչ:

Ծանր լուրթիւն մը յաջորդեց. յետոյ Եռանդն պատասխանեց.

— Ես նշանուած եմ:

Ժ.

Յաջորդ օրը— կիրակի,— զղեակին տէրը ան-
ձամբ ջաղացականին տունը եկաւ, խնդրելու որ կէ-
օրուայ մօտ զղեակը գտնուէր, տեղակալ Օթթոյի դա-
դադը նաւ տանելու համար: Զաղացականը չէր հասկը-
նար և անոր կը նայէր զարմացած. բայց զղեակին
տէրը համառօտ կերպով բացատրեց թէ բոլոր ծառա-
ները արձակուրդ առած և պատարագի գացած էին:
Ծառաներէն ոչ մէկը տունը կը գտնուէր:

Դղեակին տէրը ամբողջ գիշերը քնացած ըլլալու
չէր. դիակի մը գոյնը ունէր ան և, ասկէ դատ, չէր
ածիլուած: Բայց և այնպէս, գաւազանը իր սովո-
րութեան համեմատ կ'օրօրէր և շատ ուղիղ կե-
ցած էր:

Զաղացականը կիրակի օրուան վերարկուն հագաւ
և գնաց: Զիները լծուելէն վերջ, զղեակին տէրը ան-
ձամբ օգնեց մարմինը մինչեւ կառք փոխադրելու
համար: Ամէն ինչ տեղի ունեցաւ լռիկ, զրեթէ խոր-
հրդաւոր կերպով. ոչ ոք կը գտնուէր:

Զաղացականը կառքը գէպի նաւամատոյց քշեց.
ետեւէն կ'երթային սենեկապետը, անոր կինը, զըղ-
եակի Թիրուհին և Վիքթորիա: Բոլորն ալ օտքով կը
հետեւէին: Տեսնուեցաւ զղեակին տէրը, առանձին
մնացած, որ քանի մը անգամ բարեւեց մեկնողները.
հովը անոր գորշ մազերը կ'ալեծփէր:

Երբ գազաղը նաւ հանեցին, հետեւորդները
նոյնպէս նաւ մօտան: Նաւուն եզերքէն, զղեակի Թի-
րուհին պոռաց ջաղացականին օր իր կողմէն բարեւ-
տանէր զղեակին տիրոջ: Վիքթորիան ալ նոյն յանձ-
նարարութիւնը ըրաւ:

Յետոյ, շոգենաւը մեկնեցաւ աղմուկով: Զաղաց-
ականը քարափին վրայ կեցած անոր ետեւէն նայեցաւ.
բաւական փոթորիկ կար, ծովը ալեկոծ էր: Քառորդ
ժամ վերջ, շոգենաւը անհետացած էր կղզիներուն
ետեւ, և ջաղացականը վերադարձաւ:

Զիները ախոռ տարաւ, խոռ տուաւ անոնց և
գնաց զղեակին տէրը գտնելու, բարեւները հաղոր-
դելու համար: Ծառաներու դուռը բանալիով գոցուած
էր: Շէնքին շրջանը ըրաւ, զլխաւոր դռնէն մտնելու
համար. ան ալ նոյնպէս բանալիով գոցուած էր:
«Ճաշի ժամն է, Եւթերեւ» զղեակին տէրը ցերեկ-
ուան մրափը կ'առնէ», խորհեցաւ ջաղացականը: Բայց
որովհետեւ բժախնդի մարդ մըն էր և կ'ուզէր իրեն
յանձնուած պաշտօնը կատարել, մինչեւ ծառաներուն
սրահը իջաւ, մէկը գտնելու համար որուն բարեւները
հաղորդէ: Ծառաներու սրահին մէջ ոչ ոք կար: Դուռն
ելաւ, ամէն կողմ փնտռեց և սպասուհիներուն սրահն
ալ մտաւ: Այնտեղ ալ մարդ չկար: Տունը ամայա-
ցած էր:

Դուռն ելլելու միջոցին, լոյսի ցուք մը նշմարեց
զղեակի նկուղին մէջ: Զաղացականը կտնգ առաւ:
Վանդակապատ փողորիկ պատուհանէն որոշապէս
տեսաւ մարդ մը որ նկուղ մտաւ, մէկ ձեռքը մօմ մը
բռնած և միւսով ալ կարմիր մետաքսով պատած
բազկաթոռ մը: Դղեակին տէրն էր: Ածիլուած էր ու
հագուած, իբր թէ տօնի համար: «Թերեւս կարենամ
պատուհանը զարնել և Թիրուհին բարեւները հա-
ղորդել», խորհեցաւ ջաղացականը առանց տեղէն շար-
ժեւելու:

Դղեակին տէրը շուրջը նայուածք մը պտտցուց,
մօմը չորս կողմը դարձուց և կրկին նայեցաւ: Պատի

մը անկրնէն պարկ մը հանեց, որ կ'երեւար թէ խոտ կամ յարդ կը պարունակէր, և դռան քով դրաւ: Յետոյ, թիթեղէ աման մը հանեց և հեղուկ մը թափեց պարկին վրայ. ուրկէ վերջ, դռան քով կուտակեց սնտուկներ, յարդ, այնտեղ լքուած ծաղկակալ մը որոնք նոյնպէս թրջեց նոյն հեղուկով: Զաղաց պանը նկատեց որ անիկա մեծ զգուշութեամբ կը շարժէր մատները կամ հագուստը չազտութեամբ համար: Ապա, մոմին կտորը առնելով, պարկին վրայ դրաւ և շուրջը խոտ լեցուց: Յետոյ, դղեակին տէրը նստաւ բազկաթոռին մէջ:

Զաղացպանը, հեռզհեռէ աւելի ապշահար, այս բոլորը կը դիտէր աչքերը փոքրիկ պատուհանին յառաձիգ: Յանկարծ սեւ կասկած մը մտաւ մտքին մէջ. . . . Դղեակին տէրը նստած էր իր բազկաթոռին մէջ. հանդարտօրէն կը դիտէր մօմը որ կը վառէր և որուն բոցը հեռզհեռէ կ'իջնէր. ձեռքերը իրարու միացուցած էր: Զաղացպանը տեսաւ որ մառի հարուածով մը թեզանիքին վրայ մնացած փոշին մաքրեց, յետոյ ձեռքերը կրկին միացուց:

Այն ատեն, ծեր ջաղացպանը, օարսափահար, ճիչ մը արձակեց:

Դղեակին տէրը գլուխը դարձուց և պատուհանէն նայեցաւ: Ոտքի ելաւ իսկոյն և պատուհանին քով եկաւ, շնչտակի դուրս նայելով. . . . Մարդկային ամբողջ տառապանքը կը ցոլար այս նայուածքին մէջ: Բնրանը արտակարգ կերպով կծկուած ու գալարուած, դղեակին տէրը դէպի պատուհանը ուղղեց իր երկու կռուփները սպառնալից ու համար: Մէկ թեւը իջեցնելով ու միւսը գերազոյն սպառնալիքի ձեւով, եւ գնաց դէպի նկուղին ներսի մասը: Երբ իր բազ-

կաթոռին զարնուեցաւ, մօմը տապալեցաւ: Նոյն վայրկեանին, ահագին բոց մը բարձրացաւ:

Զաղացպանը ճիչ մը արձակեց և սկսաւ խելագարի պէս վազել: Վայրկեան մը բակին շրջանը ըրաւ, սարսափէն խելայեղ. չէր գիտեր ինչպէս սկսէր: Նկուղին պատուհանիկը վազեց, ապակիները կոտրեց ոտքի հարուածներով ու կանչեց: Յետոյ, գետին պառկեցաւ ու երկաթէ ձողերը երկու ձեռքերուն մէջ առնելով, քաշեց, ծռեց ու փրցուց զանոնք:

Այն ատեն նկուղէն ձայն մը լսեց, ձայն մը առանց խօսքերու, հեծեծանք մը, հողին տակ թաղուածի մը հռչիւնին պէս: Երկու անգամ լուեցաւ ձայնը և ջաղացպանը փախաւ. սարսափէն քարացած: Անցաւ բակէն, ճամբան իջաւ, դէպի իր տունը վաղելով: Զհամարձակեցաւ ետին նայիլ:

Երբ, քանի մը վայրկեան վերջ, ջաղացպանը հոն եկաւ դարձեալ Եօհաննէսին հետ, ամբողջ դղեակը, փայտէ վաղեմի հսկայ շէնքը կը բոցավառէր: Քարափէն քանի մը մարդիկ ալ վազեր էին. բայց ոչ ոք կրցաւ բռն մը ընել: Դղեակը կորսուած էր:

Եւ, ջաղացպանին բերանը համար մնաց գերեզմանի մը պէս:

ԺԱ.

Հարցնող կա՞յ թէ ինչ է սէրը. շունչ մըն է ան
որ կը մըմնջէ վարդերուն մէջ, յետոյ կը նուազի ու
կը մեռնի: Բայց յաճախ նման է ան անխղիւր կնիքի
մը որ ամբողջ կեանքին մէջ կը տեւէ, կը տեւէ մին-
չեւ մահ: Աստուած շատ տեղակներով ստեղծած է
զայն, տեսած է անոր ապրիլն ու մեռնիլը:

Երկու մայրեր կ'անցնին ճամբուն վրայէն, խօ-
սակցելով: Մէկը կապոյտ, զուարթ զգեստ մը հագած է,
որովհետեւ իր սիրահարը ճամբորդութենէ վերադար-
ձեր է: Միւսը սուգի զգեստներով է: Երեք աղջիկ
ունէր ան, երկուքը թուխ էին, երրորդը խարտեաչ,
ու խարտեաչը մեռաւ: Տասը տարի անցած է անկէ,
տասը երկար տարիներ, և մայրը աղջկան սուգը կը
պահէ տակաւին:

— Օղբ ի՞նչ գեղեցիկ է, կը բացադանչէ հրճուան-
քով կապոյտ հագուստներով մայրը, ձեռքերը սքան-
չացումէն իրարու միացուցած: Ջերմութիւնը կը գի-
նովցնէ զիս, սէրը կը զգլթէ, սիրտս զեղուն է եր-
ջանկութեամբ: Պիտի ուզէի հանուիլ այստեղ, ճամ-
բուն վրայ, և բազուկներս արեւին կարկառել, բե-
րանս անոր երկարել համբուրելու համար:

Սեւազգեստ մայրը լուռ է, անժպիտ, անբար-
բառ:

— Միշտ կուլա՞ս աղջնակիդ համար, կը հարցնէ
կապոյտը, իր սրտի անմեղութեամբ: Տասը տարի
չեղա՞ւ մեռնիլը:

Սեւազգեստը կը պատասխանէ.

— Այո: Տասնըինգ տարու պիտի ըլլար հիմա.

Այն տանն, կապոյտը, զայն մխիթարելու հա-
մար կ'ըսէ.

— Բայց երկու ուրիշ աղջիկներ ունիս, — երկու
հաս մնացած են:

Սեւազգեստը կը հեծկլտայ.

— Այո: Բայց անոնցմէ ոչ մէկը խարտեաչ է.
այնքան խարտեաչ էր մեռնողը:

Եւ երկու մայրերը կը բաժնուին, իւրաքան-
չիւրը իր ճամբան կ'երթայ, միասին տանելով իր
սէրը...

Երկու թուխ աղջիկներն ալ, իւրաքանչիւրը իր
սէրը ունէին. նոյն մարդը սիրեցին անոնք:

Մարդը մեծին քով գնաց ու ըսաւ.

— Խրաւ մը կը խնդրեմ ձեզմէ, որովհետեւ կը
սիրեմ ձեր քոյրը: Երէկ, անհաւատարիմ եղայ անոր
հանդէպ. վրայ բռնեց զիս այն միջոցին երբ ձեր
պատասխին կը համբուրէի նրբանցքին մէջ. թեթեւ
ճիչ մը արձակեց ան, հեծեծանք մը, ու գնաց: Ի՞նչ
ընելու եմ հիմա: Կը սիրեմ ձեր քոյրը. Աստուծոյ
սիրոյն բարեխօսեցէ՛ք ինծի համար, օգնեցէ՛ք ինծի:

Եւ մեծ քոյրը տոգուռեցաւ, ձեռքը սրտին տա-
րաւ... Բայց և այնպէս անպատում բարութիւնով մը
ժպտեցաւ, պատասխանելով.

— Պիտի օգնեմ ձեզի:

Յաջորդ օրը, մարդը փօքր աղջկան քով եկաւ,
ձուռնկ չոքեց և իր սէրը յայտնեց անոր:

Աղջիկը բարձրէն նայեցաւ անոր և պատաս-
խանեց.

— Ողորմութիւն կ'ուզէք: Կը ցաւիմ որ տասը
փութով միայն կրնամ տալ ձեզի. բայց քոջս գաթէք,
աւելի պիտի կարենայ տալ անիկա:

Այս րոտիով, աղջիկը անկէ հեռացաւ հպարտութեն...: Իր սենեակը հասնելուն, տախտակամածին վրայ ինկաւ, ձեռքերը գալարելով սիրոյ մոլուցքէն:

Չմեռ է, փողոցը ցեխած է և մառախլապատ: Ետևանէս քաղաքն է դարձեալ, իր հին սենեակին մէջ, ուր կրկին կը լսէ բարձրներուն ճախնչը պատին դէմ: Կեցած է պատուհանին առջեւ ուրկէ շատ անգամներ արշալոյսն է ողջունած: Արեւը անհետացաւ հաւ,

Աշխատութիւնը գրաւած էր զինքը. մեծ էջեր սեւցունցած է ուր կը բազմապատկուէին քանի ձմեռը կ'առաջանար: Հէքեաթներու շարք մըն էր իր երազի աշխարհէն, անվերջ գիշեր մը, արեւէն կարմիր:

Աշխատութեան օրերը, սակայն, բոլորն ալ իրարու չէին նմաներ. փոխն ի փոխ իրարու կը յաջորդէին լաւերն ու գէշերը: Երբեմն, մինչ թաղուած էր աշխատութեան մէջ, կը պատահէր որ մտածում մը, երկու աչքերու յիշատակը, ատենօք ըսուած խօսք կուգային իր մտքէն անցնելու, երեւեկայութիւնը խանդարելով: Ոտքի կ'ելլէր այն ատեն և կը սկսէր ձեմել սենեակին մէջ. այնքան շատ կոխկրած էր որ ձերմակ ակոս մը բացուած էր տախտակամածին վրայ, և այս արահետը օրէ օր աւելի ձերմակ կը դառնար...

Այսօր, ուր ոչ կրնամ աշխատիլ և ոչ ալ մտածել, յիշատակներու յաճախանքէն մտամոլոր, կ'ուրուագրեմ ինչ որ գիշեր մը ապրեցայ...

Ընթերցող բարեկամ, այնքան սարսափելի օր մը անցուցի այսօր: Դուրսը կը ձիւնէ, անցորդները հաղուադէպ են փողոցին մէջ, ախուր է ամէն ինչ և

հոգին այնքան զարհուրելիօրէն պարապ, Փռցոցին մէջ պտտեցայ, յետոյ, ժամերով ալ այտտեղ, սենեակիս մէջ. ջանացի ինքզինքս գտնել: Բայց, իրկուսն կ'ըլլայ ահա, և նոյն վիճակը դարձեալ, Ես որ տաքութիւն պէտք է ունենայի, պաղ եմ և տոգոյն՝ անարեւ օրուան մը պէս: Ընթերցող բարեկամ, այս վիճակիս մէջ կը փորձեմ ձեզի խօսիլ պայծառ, յուզիչ գիշերուան մը վրայ: Աշխատութիւնը հանգրտութեան կը բռնադատէ զիս և, երբ ժամեր անցնին դարձեալ, նորէն զուարթ պիտի ըլլամ թերեւս...

Դուք կը զարնեն և ներս կը մտնէ Քամիլլա Սէյէր, իր երիտասարդ նշանածը: Ետևանէս գրիչը վառ կը դնէ և ոտքի կ'ելլէ: Երկուքն ալ կը ժպտին զիրար բարեւելով:

— Պարահանդէսի մասին չես հարցնէր ինծի, կ'ըսէ յանկարծ Քամիլլա, թիկնաթոփ մը մէջ նետուելով: Պար մը չփախցուցի: Պարահանդէսը մինչեւ ժամը երեք տեւեց: Ռիչմոնտի հետ պարեցի:

— Հազար անգամ շնորհակալ եմ որ եկար, Քամիլլա: Այնքան տխուր եմ ես, և դուն ալ այնքան զուարթ. ներկայութիւնդ փրկարար է ինծի համար: Ուրեմն, — ըսէ նայիմ, ի՞նչպէս հագուած էիր այդ պարահանդէսին:

— Կարմիր, բնականաբար: Տէ՛ր Աստուած, չեմ յիշեր, բայց շատ խօսած ու խնդացած պէտք է ըլլամ: Այնքան սքանչելի էր...: Այո, կարմիր հագուածով էի, առանց թելի, առանց թելի նշոյլը ունենալու: Գիտե՞ս, Ռիչմոնտը Լօնտոնի դեսպանատան մէջ է:

— Ա՛յ, այո:

— Ծնողքը անգլիացի են, բայց ինք հոս ծնած

է...: Սակայն ի՞նչ ունիս աչքերուդ մէջ. Եօհաննէս: Կա՛կարմիր եղեր ես: Լաքեօ՞ր ես:

— Ոչ, կը պատասխանէ Եօհաննէս խնդալով. բայց, աչքերս մխրճած էի հէքեաթներու մէջ՝ և, այնքան արեւ կայ այնտեղ: Քամիլա, եթէ կ'ուզես խելօք տղայ մը ըլլալ, մի պատուեր այդ թուղթը:

— Աստուած իմ, որքան անփոյթ եմ ես: Ներէ՛, Եօհաննէս:

— Կարեւորութիւն չունի. նոթագրութիւններ էին պարզապէս: Ինչ կ'ըսէինք... և, անտարակոյս, վարդ մը ունէիր մազերուդ մէջ:

— Այո, կարմիր վարդ մը: Սեւ ըսուելու չափ կարմիր: Նայէ՛, Եօհաննէս, մեր ամուսնական ճամբարդութեան Լոնտոն երթանք, կ'ուզե՞ս: Պատմութիւն պէս օտարապիւի չէ այնտեղ, մասախուղի համար բոլոր ըսուածները առասպել են միայն:

— Ո՞վ ըսաւ առիկա:

— Ռիչմոնդը: Դեռ երէկ իրկուն ըսաւ ինծի, և պէտք է որ գիտցած ըլլայ: Ռիչմոնդը կը ճանչնաս, չէ՞:

— Ոչ, որոշապէս չեմ յիշեր: Անգամ մը ինծի ի պատիւ ճառ մը խօսեցաւ. ադամանդէ զարդ մը ունէր չապկկին վրայ. միայն առ է իրմէ մնացած յիշատակը:

— Շատ, չա՛տ բարի է ան: Ա՛հ, երբ ինծի մօտեցաւ ու խոնարհելով ըսաւ. «Օրիորդը գիտ յիշեր թերեւս...»: Այն ատեն, իրեն տուի վարդս:

— Ա՛, իրա՞ւ: Ո՞ր վարդը:

— Մազերու մէջ գրած: Անոր տուի զայն:

— Կը տեսնեմ որ շատ տարուեր ես Ռիչմոնտով:

Քամիլա կը կարմրի և, յանկարծ, ինքզինքը պաշտպանելով.

— Երբե՛ք, ո՛հ, բնա՛ւ երբեք: Մէկուն կարելի է հաւնիլ, նոյնիսկ կարելի է հաճոյք զգալ զայն տեսնելով, առանց... Խե՛նդ ես դուն, Եօհաննէս: Ալ երբե՛ք անոր անունը պիտի չսրասանեմ:

— Խնդրե՛մ, Քամիլա, ըսել չուզեցի թէ... Պէտք չէ իրապէս կարծել թէ...: Ընդհակառակը, շնորհակալութիւն պիտի յայտնեմ իրեն՝ քեզի հաճոյք պատճառած ըլլալուն համար:

— Այո, ըրէ առիկա կը խնդրեմ. — կը խնդրեմ — անհանգիստ մի ըլլար: Ես, կեանքիս մէջ ալիւս ոչ մէկ խօսք պիտի ընեմ անոր:

Լուսթիւն:

— Լա՛ւ, լա՛ւ, չբարկանանք: Կ'երթա՞ս արդէն:

— Այո, աւելի երկար չեմ կրնար կենալ: Աշխատութիւնդ ո՞ւր հասած է հիմա, մայրիկը հարցուց: Երեւակայէ որ քանի շաբաթ է ի վեր չէի տեսած Վիքթորիան և քիչ մը առաջ հանդիպեցայ:

— Քիչ մը առաջ,

— Այո, հիմա, հոս գալու ատեն: Կը ժպտէր: Օ՛հ, Տէ՛ր Աստուած, ո՛րքան ծերացեր է: Շուտով պիտի չգա՞ս մեզի:

— Անշուշտ, շուտով, պատասխանեց Եօհաննէս, ոտքի ելլելով իսկոյն:

Կարմրութիւն մը տարածուած է դէմքին վրայ:

— Այս օրերս դամ թերեւս: Նախ պէտք է որ քանի մը բաներ գրեմ. հէքեաթներու մէկ վերջաբանը: Ա՛խ, բաներ պիտի գրեմ, բանե՛ր...: Աչքիդ առջեւ բեր երկիրը, վերէն դիտուած. պապական աղետոր ու առասպելական վերաբերու մը պիտի ըլլայ ան: Անոր ծալքերուն մէջ, մարդկային էակները պիտի պատին զոյգ առ զոյգ. իրկուն պիտի ըլլայ,

դու թեան, սիրոյ պահը: Եւ ասիկա պիտի կոչուի. Նոր Սերունդը: Կը խորհիմ որ ազդեցիկ պիտի ըլլայ աս. շատ անգամներ այս տեսիլը ունեցած եմ, և ամէն անգամուն ալ ինծի այնպէս կուգայ թէ կուրծքս պիտի պայթի և պիտի կարենամ հոգր գրկել: Այնտեղ պիտի գտնուի մարդիկ, անասուններ, թռչուններ և բոլորն ալ իրենց սիրոյ պահը պիտի ունենան, Քամիլա: Չգիտեմք ալիք մը կ'ուզայ զէպի անոնք... աչքերը աւելի հրայրքոտ կը դառնան, արդանդները կ'ուռին: Յետոյ, բոսորափայլ մթնոլորտ մը կ'ելլէ հողէն. ասիկա կարմիր անքձու թիւնն է բոլոր մերկացած օրերուն. և գիշերը վարդակարմիր կը ներկուի: Հետուն, հորիզոնին մօտ, հովայ լեռները կը քնանան, իրենք լռութեան մէջ թաղուած...: Եւ, արշալոյսին, Աստուած իր փայլուն ու տաք արեւը պիտի նետէ բոլորին վրայ...: Նոր Սերունդը պիտի անուանեմ զայն:

— Ա՛խ, այո:

— Այո: Եւ քեզ տեսնելու պիտի գամ, անմիջապէս որ աւարտի: Շատ չնորհակալ եմ որ եկար, Քամիլա: Պէտք է մոռնաս ինչ որ ըսի քեզի: Գէշ միտք չունէի բնաւ:

— Ալ չեմ յիշեր զայն, բնաւ: Բայց երբեք անօր անունը պիտի չարտասանեմ այլևս: Բնա՛ւ երբեք:

Յաջորդ օրը, առտուն, Քամիլա գործեալ եկաւ: Տոգոյն էր և կ'երեւէր որ արտակարգ յուզումով մը բռնուած է:

— Ի՞նչ ունիս, հարցուց Նոհաննէս:

— Ե՛ս, ոչինչ, պատասխանեց Քամիլա աճապա-

րանքով: Ես կը օրեմ քեզ, իրաւ կ'ըսեմ օր պէտք չէ կարծել թէ բան մը ունիմ ես և թէ չեմ օրեր քեզ: Նայէ՛, ես խորհեցայ որ Լոնտոն չերթանք: Ի՞նչ ընելու պիտի երթանք հոն: Ինչ ըսելը չէր գիտեր այդ մարդը. իր կարծածէն շատ մառախուղ կայ այնտեղ: Ինչո՞ւ այդպէս կը նայիս ինծի: Իր անունը չարտասանեցի: Ի՞նչ ստախոս է, տուտերը կ'լլեցուց ինծի: Լոնտոն պիտի չերթանք:

Նոհաննէս երկար նայեցաւ անոր, ուշադիր:

— Լոնտոն պիտի չերթանք մենք, պիտի չերթանք, պատասխանեց, մառախոս:

— Պիտի չերթանք, չէ՞...: Այն բաները գրեցիր Նոր Սերունդին վրայ: Որքա՛ն հեռաքրքիր եմ: Պէտք է շուտ լմնցնեմ ու մեզի գառ, Նոհաննէս: Սիրոյ պահը, — այսպէս էր, անանկ չէ՞: Եւ քրմական հրաշալի վերարկու մը, ծալքերով, վարդակարմիր գիշեր մը: Տէ՛ր Աստուած, օրքա՛ն լաւ կը յիշեմ պատմածներդ: Վերջերս, շատ յաճախ չէի գար այստեղ. բայց ասկէ վերջ ամէն օր պիտի գամ տեսնելու համար թէ լմնցուցած ես:

— Շուտով կը լմնցնեմ, ըսաւ Նոհաննէս, զայն միշտ քննելով:

— Այսօր գրքերդ աօի և իմ սենեակս տարի: Նորէն պիտի կարդամ զանոնք. բնաւ չեմ յոգնիր կարդալով, մեծ ուրախութիւն կը զգամ...: Նոհաննէ՛ս, ի՞նչ լաւ պիտի ընես ինծի ընկերանալով, որովհետեւ չեմ գիտեր թէ ապահով պիտի ըլլամ մինչեւ տուն...: Չեմ գիտեր: Գուցէ մէկը ինծի կը ապաստէ վարը... Գրեթէ իրաւ կը կարծեմ զայն:

Եւ, յանկարծ, փղձկելով ըսաւ, հառկառուն ձայնով.

— Ստախոս անուանեցի զինքը, իրաւունք չու-
նէի: Դէշ բրի այդպէս անուանելով զայն: Զի-
շխաբեց անիկա, ընդհակառակը, ինծի հանդէպ
միշտ...: Երեքշաբթի հիւրեր պիտի ունենանք. ինքը
պիտի չգայ, բայց դուն պիտի գաս, չէ՞, ըսէ...: Կը
խոսեանա՞ս: Ա՛խ, պէտք չէր որ ըսէի իրեն հա-
մար...: Չեմ գիտեր թէ ինչ կը խորհիս իմ մասին,
Եոհաննէս...:

Եոհաննէս պատասխանեց.

— Կը սկսիմ հասկնալ քեզ:

Քամիլա անոր վիզը նետուեցաւ, կուրծքին վրայ
ինկաւ, դողդղագին և ամօթահար:

— Այո, բայց քե՛զ ալ կը սիրեմ ես, գոչեց-
ուրիշ բան մի՛ անցներ մտքէդ: Անիկա միայն կը
սիրեմ, ասկէ աւելի մեծ դժբախտութիւն չըլլար...: Անցեալ
տարի, երբ զիս ուզեցիր, այնքան երջանիկ
էի ես. ու հիմա. անիկա եկաւ անհա: Բան մը չեմ
հասկնար: Որքա՞ն սարսափելի բան մը կ'ընեմ, ես-
հաննէս: Թերեւս քեզմէ քչի՛կ մը միայն աւելի կը
սիրեմ զինքը, ի՞նչ ընեմ. այսպէս պատահեցաւ:
Զինքը տեսնելէս ի վեր չեմ քնացած, և օրէ օր
աւելի կը սիրեմ զայն: Ի՞նչ ընէի: Դուն աւելի մեծ
ես, պէտք է որ ըսես ինծի: Մինչեւ այստեղ ինծի
ընկերացաւ, վարը կը սպասէ զիս ասուն տանելու
համար, ու թերեւս կը մօի հիմա: Կը խորշի՞ս ինձ-
մէ, Եոհաննէս: Զինքը չեմ համբուրած, ոչ, կ'երգ-
նում, պէտք է որ հաւատաս ինծի. այն վարդը
տուած եմ միայն...: Ինչո՞ւ պատասխան չես տար,
Եոհաննէս...: Ըսէ ինչ որ պէտք է ընեմ, օրովհեռեւ
չեմ դիմանար այլեւս:

Եոհաննէս նստած էր և լուս մտիկ կ'ընէր զայն:

— Պատասխանելիք բան մը չունիմ, ըսաւ:

— Շնորհակա՛լ եմ, Ե՛խ. շնորհակալ եմ, իմ
սիրելի Եոհաննէս: Որքա՞ն ազնիւ ես որ չես բար-
կանար ինծի, ըսաւ Քամիլա, արցունքները սրբե-
լով: Բայց չխորհիս թէ չեմ սիրեր քեզ: Օ՛, այո՛,
ասկէ վերջ աւելի յաճախ պիտի գամ քեզ տեսնելու
և ի՞նչ որ ուզեմ պիտի ընեմ: Միայն թէ, անիկա է
որ աւելի կը սիրեմ: Յանցանքը իմա չէ...:

Եոհաննէս ոտքի ելաւ, ասանց բառ մը ըսելու
և, երբ գլխարկը դրաւ.

— Երթա՞նք, ըսաւ:

Սանդուղէն իջան:

Դուռը, Ռիչմոնտը կը սպասէր: Մթագոյն մա-
ղերով երիտասարդ մըն էր, կեանքով ու երիտասար-
դութեամբ խայտուն չազանակագոյն աչքերով: Պազ
հովը այտերը կարմրեցներ էր:

— Մտեցա՞ք, ըսաւ Քամիլա, անոր կողմը վա-
ղելով:

Եւ, իսկոյն Եոհաննէսի քով դառնալով, ու անոր
թեւը մտնելով, ըսաւ.

— Ներէ օր քեզի ալ չհարցուցի թէ կը մօի՞ս:
Վերադառնալ չես հաճած, կ'ուզե՞ս որ երթամ բերեմ:
Ո՞չ...: Գոնէ բաճկոնդ կոճկէ:

Եւ անոր բաճկոնը կոճկեց:

Եոհաննէս ձեռքը Ռիչմոնտի երկարեց: Արտա-
կարգօրէն անփոյթ արամադութեան մը մէջ կը
գտնուէր. կարծես թէ հոգը չէր ինչ որ կը կատար-
ուէր իր մէջ:

Տարտամ ժպիտ մը փորձեց ու քթին տակէն
ըսաւ.

— Շատ ուղախ եմ ձեզ տեսնելուս, պարօն:

Ռիչմոնտ յարգալից բարեւեց զայն. կ'երեւար որ շատ ուրախ էր զայն տեսնելուն: Իր վերաբերումին մէջ յանցանքի ոչ մէկ հետք կը նշմարուէր:

— Վերջերս ձեր գրքերէն մէկը տեսայ Լոնտոնի գրավաճառներէն մէկուն ցուցափեղկին մէջ, ըսաւ Ռիչմոնտ, թարգմանուած էր: Շատ հաճոյք զգացի այնտեղ տեսնելով զայն. ինծի համար հայրենիքէն եկած բարեւի մը պէս էր անիկա:

Քամիլլա կը քալէր երկու մարդոց միջեւ, գլուխը բարձր բռնած, փոխն ի փոխ անոնց նայելու համար:

— Ուրեմն, Երեքշաբթի պիտի դաս, Եօհաննէս: Ներեցէք ինծի, աւելցուց խնդալով, իմ գործերուս վրայ միայն կը խորհիմ:

Նւ, իսկոյն Ռիչմոնտի դռնաւով, զղջումի շնչով մը խնդրեց որ ինքն ալ գար: Այն իրկունք իրենց ծանօթները միայն պիտի գտնուէին, Վիքթորիան ու իր մայրն ալ հրաւիրուած էին:

Եօհաննէս կեցաւ յանկարծ ու ըսաւ.

— Նս դռնամ ալլելո:

— Ցտեսութիւն, Երեքշաբթի, պատասխանեց Քամիլլա:

Ռիչմոնտ անոր ձեռքը բռնեց ու ջերմօրէն սեղմեց:

Նւ երկու երիտասարդները գացին, առանձին, ու երջանիկ:

ԺԲ.

Կապոյտ հագուստով կինը մեծ անձկութեան մէջ էր: Վայրկեանէ վայրկեան կը սպասէր որոշուած նշանը լսելու պարտէզին կողմէն: Բայց ոչինչ կրնայ ընել քանի տունն է իր ամուսինը:

Այն, այս քառսուննոց ու ճաղատ ամուսինը: Ի՞նչ մոայլ մտածումէ այնքան տոգոյն դարձած է այս իրկուն և բազկաթոսին մէջ անշարժացած, ակնարկը անողոք կերպով յառած իր լրագրին:

Վայրկեանները լեցուն են ահ ու դողով: Ժամը տասնըմէկն է ահա: Շատոնց է քնացած են տղաքը, բայց ամուսինը չելլեր ու չերթար: Ու, Տէ՛ր Աստուած, եթէ նշանը լսուէր հիմա, եթէ գուռը բացուէր պզտիկ բանայիով ու երկու մարդիկը դէմ առ դէմ գային, տղերներին իրարու յառած... Համարձակութիւնը չունեցաւ իր մտածումը աւարտելու:

Դահլիճին ամէնէն մութ անկիւնը ապաստանեցաւ, ձեռքերը գալարեց ու վերջապէս, ձայնը ալ չկրնալով զսպել, ըսաւ.

— Ժամը տասնըմէկն է: Եթէ անպատճառ ակումբ պիտի երթաս, պէտք չէ որ ուշանաս:

Ամուսինը աւելի տոգունեցաւ. ընդոստ շարժումով մը դուրս ելաւ դահլիճէն ու դնաց:

Պարտէզին առջեւ կը կենայ, սուլում մը լսելով: Խիճերու վրայ ոտնաձայն մը, բանալի մը կը սահի նիզին մէջ: Քիչ մը վերջ. երկու ստուերներ կ'երեւան դահլիճի վարագոյրին վրայ:

Կը ձանչնար արդէն նշանը. ոտնաձայնն ու վարագոյրին վրայի երկու ստուերները ծանօթ էին իրեն:

Ակումբին պատուհանները լուսաւոր են, բայց ներս չի մտնել: Երկու անվերջանալի քառորդ ժամ իր պարտէզին առջեւ կը ճեմէ, մայթին վրայ: «Սպասենք դեռ»: Կ'ըսէ ինքնիրեն, և քառորդ ժամ մըն ալ կը սպասէ: Յետոյ, պարտէզ կը մտնէ, սանդուղէն կը բարձրանայ և դուռը կը զարնէ:

Սպասուհին կը բանայ, գլուխը բացեւածքէն գուրս հանելով և կ'ըսէ.

— Տիկինը երկար առնէ ի վեր...

Ձայնը կը կտրի մարդուն միջամտութեան վրայ:

— ... Պառկած է, կը լրացնէ ամուսինը: Հաճեցէք ըսել Տիկինին թէ իր ամուսինը վերադարձած է: Եւ սպասուհին կ'երթայ. Տիկինին դուռը կը զարնէ և փակ դռան ետեւէն կը խօսի.

— Պէտք է ըսեմ Տիկինին թէ պարոնը վերադարձած է:

Ներսէն, Տիկինին ձայնը կը հարցնէ.

— Ի՞նչ ըսիր: Պարոնը վերադարձա՞ւ: Ո՞վ ըսաւ որ իմաց տաս:

— Պարոնը ինքը ըսաւ: Դռան առջեւ է:

Սարսափի հառաչանքներ կը լսուին Տիկինին սենեակէն, հապճեպ փսփոսւնքներու հետ. յետոյ, դռան մը բացուելու և գոցուելու ազմուկը: Եւ ամէն բան կը թաղուի դարձեալ լռութեան մէջ:

Պարոնը ներս կը մտնէ: Տիկինը անոր առջեւ կ'երթայ, դողը սիրտը մտած:

— Ակումբը գոցուած էր, կ'ըսէ ամուսինը իսկոյն, կարեկից դէմքով մը: Լուր զրկեցի քեզի որ չվախնաս:

Կինը աթոռի մը վրայ կ'իյնայ, մխիթարուած, հանգստացած, փրկուած...: Իր գոհունակութեան

մէջ, սիրտը կը զեղու և ամուսինն առողջութիւնով կը մտահոգուի.

— Տոգունա՞ծ ես: Ի՞նչ ունիս սիրելիս:

— Ձեմ մօիւր, կը պատասխանէ ան:

— Բայց, գլխուդ բա՞ն մը եկած է: Դէմքդ անսովոր կերպով մոայլած է:

Ամուսինը կը պատասխանէ.

— Ոչ, կը ժպտիմ: Առկէ ետքը ասանկ պիտի ըլլայ իմ ժպիտս: Կ'ուզեմ որ այս դէմքը ունենամ:

Կինը մտիկ կ'ընէ այս կարուկ ու խռպոտ խօսքերը, և չի հասկնար: Ի՞նչ ըսել կ'ուզէ: Մէկ ալ, յանկարծ, ամուսինը իր երկաթի պէս կարծր թեւերուն մէջ կ'առնէ զայն, զարհուրելի ուժգնութեամբ, և դէմքը անոր երեսին փակցուցած կը չնչնէ.

— Ինչ կ'ըսես, կոտուր բուսցնե՞նք անոր ճակատին վրայ... անոր որ քիչ մը առաջ մեկնեցաւ... բուսցընե՞նք:

Կինը ճիշ մը կ'արձակէ ու սպասուհին կը կանչէ: Ամուսինը անդին կը հրէ զայն չոր խնդուք մը արձակելով, բերանը խոշոր մը կը բանայ և ձեռքերը զիստերուն կը զարնէ:

Առաւուն, Տիկինին բարի սիրտը հանդարտած է ու անիկա կ'ըսէր իր ամուսինին.

— Տարօրինակ վիճակ մը ունէիր երէկ իրկուն: Կը տեսնեմ որ անցած է հիմա. բայց դեռ ավագոյն ես այս առտու:

— Այո, կը պատասխանէ ամուսինը, իմ տարիքիս մէջ յոգնեցուցիչ է օրամիտ ըլլալը: Ալ պիտի չըլլամ երբեք:

Սիրոյ շատ ու շատ տեսակներուն վրայ խօսելէ

վերջ, վէճի վանականը հատ մըն ալ կը նկարագրէ, և կ'աւելցնէ.

«Այն մըն ալ կայ որ զգլխի է այնքան»:

Երիտասարդ ամուսինները մեղրալուսնի երկար ճամբորդութենէն կը դառնան. իրենց սենեակը քաջուած են անոնք:

Առուպ մը անցաւ անոնց տանիքին վերեւ:

Ամառը, երիտասարդ ամուսինները միասին կը պատէին, կողք կողքի, առանց իրարմէ հեռանալու: Դեղին, կարմիր ու կապոյտ ծաղիկներ կը քաղէին և իրարու կը նուիրէին. կը տեսնէին ալեծփուժը խոտին, մաիկ կ'ընէին թռչուններուն երգը անտառին մէջ, և իրենց խօսքերը գգուանքներ էին: Ձմեռը, բալիւրով կը ճաճագէին, ձիերը բոժոժներ ունէին վզերին, երկինքը կապոյտ էր և վերը, աստղերը կը թեւածէին յաւերժական դաշտերուն վրայ:

Այսպէս անցան շատ տարիներ: Երիտասարդ ամուսինները երեք տղայ ունեցան, և իրենց սրտերը զիրար կը սիրէին իրենց առաջին համբոյրի օրուան պէս:

Այն ատեն էր որ գեղեցիկ Պարոնը հիւանդացաւ. հիւանդութիւն մը որ երկար ատեն անկողնին դամեց զայն, և կինը այնքան ծանր ապացոյցներ տուաւ իր համբերութեան: Այն օրը երբ առողջացաւ ու տաքի ելաւ ան, ինքզինքը չճանչցաւ. հիւանդութիւնը ազդեցութեամբ էր զինքը, մազերը թափելով:

Կը տանջուէր ան, հոգին մտածումներու մէջ չարչարուն: Առտու մը բսաւ.

— Հիմա դուն չես կրնար այլևս սիրել զիս:

Բայց, իր կինը, կարմրելով, բազուկներուն մէջ

առաւ զայն և համբուրեց այնքան կաթոգին ինչպէս երբեմնի իրենց գարուն օրերուն մէջ.

— Ես կը սիրեմ քեզ, միշտ կը սիրեմ: Երբեք չեմ մոռնար որ դուն զիս միայն առիր և այնքան երջանիկ եղայ ես:

Կինը իր սենեակը գնաց, ու իր ոսկի մազերը կտրեց, որպէսզի նման ըլլար ամուսնին զօր կը սիրէր:

Ու տարիներ անցան նորէն: Երիտասարդ ամուսինները ծերացան. տղաքը չափահաս եղած էին: Իւրաքանչիւր երջանկութիւն կը բաժնէին անոնք, անցած օրերուն պէս: Ամառը, դաշտերը կ'ելլէին դարձեալ. կը տեսնէին խոտին ալեծփուժը, և ձմեռը բալիւրը զիրենք կը տանէր աստղազարդ երկինքին տակ: Իրենց անմար սրտերը հրաշալի գիւնիով մը գինովացած էին կարծես:

Այն ատեն էր որ Տիկինը անդամալուծ եղաւ: Որովհետեւ այլևս չէր կրնար քալել, պէտք էր ծերուկ կինը պտտցնել անուաւոր բազկաթոռի մը մէջ, և պարոնը ինքն էր որ կը հրէր զայն: Բայց Տիկինը անպատմելիօրէն կը տանջուէր իր դժբախտութենէն, և վիշտը խոր կ'ընկնէր կը բանար դէմքին վրայ:

Եւ օր մը ըսաւ անիկա.

— Կ'ուզէի որ մենեմ հիմա: Հաշմանդամ եմ ես, այնքան տգեղ, ի՞նչ քու դէմքդ գեղեցիկ է այնքան. ալ չես կրնար համբուրել զիս, չես կրնար սիրել առաջուան պէս:

Բայց Պարոնը, յիշումէն կարմրած, բազուկներուն մէջ առաւ զայն պառասխանելով.

— Ես դարձեալ շատ կը սիրեմ քեզ, կեանքէս աւելի, պաշտելի: Քեզ կը սիրեմ առաջին օրուան, առաջին վայրկեանին պէս երբ վարդը տուիր ինծի:

կը յիշե՞ս: Վարդը ինծի երկարեցիր, վրառ յառելով գեղեցիկ աչքերդ: Վարդը քեզի նման կը բուռէր, դուն կարմրած էիր անոր պէս, և ես գինովացաւ մաբողջ էութիւնով: Բայց, դարձեալ շատ կը սիրեմ քեզ հիմա, և օրօրս մէջէն շնորհակալ կ'ըլլամ քեզի, կ'օրհնեմ իւրաքանչիւր օրը ուր իմ եղար դուն:

Պարօնը իր սենեակը գնաց, արջաօպ թափեց իր գէմքին վրայ զայն ագեղցնելու համար և ըսաւ իր կնոջ.

— Ձախաւերութեամբ արջաօպ թափեցի գէմքիս վրայ, այտերս փոսացած են այրոյցքներով: ալ պիտի չսիրե՞ս զիս:

— Օ՛, սիրելիս. դո՛ւն սիրականս, կը թօթովէ ծերուկ կինը, անոր ձեռքերը համբուրելով: Դուն աւելի գեղեցիկ ես քան աշխարհի ամենագեղանի մարդը, այս պահուս ձայնդ սիրտս կը հրահրէ, և ես պիտի սիրեմ քեզ մինչեւ մահ:

Եռաննէս փողօցը Բամիլլային կը հանդիպի. մօրը, հօրը և Ռիչմոնտի հետ է ան: Իրենց կառքը կը կեղնեն ու հետը կը խօսին ազնուութեամբ:

Բամիլլա անոր թեւը կը բռնէ ու կ'ըսէ.

— Մեզի չեկար: Մեծ հանդէս մը ունեցանք, գիտե՞ս. մինչեւ վերջին վայրկեանը քեզի սպասեցինք, բաց չեկար:

— Չկրցի գալ, կը պատասխանէ Եռաննէս:

— Ներէ որ անկէ ի վեր չեմ եկած քեզ տեսնելու, կը շարունակէ Բամիլլա: Այս օրերուս պիտի գամ, վստահ եղիր: Ռիչմոնտի մեկնելէն վերջ պիտի գամ: Ի՛նչ հանդէս ունեցանք: Վիքթորիան հիւանդացաւ, կաքով տուն տարին, պատմած են քեզի: Ջինքը տեսնելու պիտի երթամ: Լաւ ըլլաւ է հիմա. թերեւս բոլորովին աղէկացած է: Ռիչմոնտին մեքայնօմ մը տուի որ գրնթէ ճիշդ քուկինդ կը նմանի... Եռաննէս, խօսք տուր ինծի որ վաւարանդ պիտի նայիս. երբ կը գրես, ուրիշ մէկն բան կը մոռնաս, և այնքան ցուրտ կ'ընէ օնեակիդ մէջ: Սպասուհիդ պատուիրելու ես, այո՞:

— Այո, սպասուհիին պիտի պատուիրեմ, կը պատասխանէ ան:

Տիկին Սէյէր ալ կը խօսի, աշխատութեան մասին հարցնելով. ի՞նչպէս կ'առաջանար Նօր Սերունդին պատմութիւնը, իր նոր գիրքը շատ ուշացաւ:

Եռաննէս կը պատասխանէ բոլոր հարցումներուն, շատ քաղաքավարութեամբ կը բարեւէ և կը նայի հեռացող կառքին ետեւէն...: Որքան քիչ կը հեռաքրքրէին զինքը այս կառքը, այս անձերը, այս խօսակցութիւնը: Յուրա ու պարապ հոգիով, իր ձամբան շարունակեց մինչեւ տուն: Իր դասն առջեւ,

մարդ մը փողոցին մէջ կը ճեմէր, հին ծանօթ մընէր, գղեակի այն ուսուցիչը:

Եռանասէս բարեւեց զայն:

Երկար ու տաքօւկ վերարկու մը հագած էր ան, խնամով խօզանակուած, և համարձակ ու վճռական դէմք մը ունէր:

— Ձեր բարեկամն ու պաշտօնակիցը կը տեսնէք այսօրեղ, կ'ըսէ ուսուցիչը: Ձեռքերնիդ ինծի տուէք, երիտասարդ: Ձեզ տեսնելէս ի վեր, Աստուած հրաշալիօրէն առաջնորդեց իմ քայլերս. ամուսնացած եմ, օճախ մը ունիմ, փոքրիկ պարտէզ մը, կին մը: Կեանքի մէջ դեռ հրաշքներ կը պատահին, կը տեսնէ՞ք: Ըսելիք մը ունի՞ք վերջին դիտողութեանս:

Եռանասէս անոր կը նայի, զարմացած:

— Լաւ, կ'ընդունիք: Պիտի պատմեմ. դատուած եմ իր արդուն: Տղայ մը ունի, իր առաջին ամուսնութենէն. ամուսնացած է անգամ մը, այրի էր: Այրիի մը հետ ամուսնացած եմ ուրեմն: Կրնաք նկատել որ այս բանը կարելի չէր գուշակել օրօրօցէս. բայց և այնպէս այրիի մը հետ ամուսնացած եմ: Վերջապէս, այնտեղ կը պտտիմ, պարտէզն ու այրին դիտելով, և օր մըն ալ զօրաւոր մտածում մը կ'որոճամ այս բանին շուրջ: Յանկարծ կ'երթամ, և մեկուսի կ'ըսեմ ինքնիրենս. հոգ չէ որ կարելի չըլլար գուշակել օրօրօցէդ, և այլն... պիտի ընեմ, ի'նչ ալ ըլլայ: Որովհետեւ, ինչպէս կ'երեւայ, այս բանը գրուած է ճակատագրին մէջ: Ահա թէ ինչպէս պատահեցաւ:

— Շնորհաւորութիւններս, կ'ըսէ Եռանասէս:

— Ի'նչ օր է: Ոչ մէկ բառ այլեւս: Գիտեմ թէ ինչ պիտի ըսէք: Հապա մի՞սը, առաջինը, պիտի

ըսէք, մոռցա՞ք զայն, ձեր երիտասարդութեան յաւիտենական սէրը: Իրաւ օր այս պիտի ըսէիք, չէ՞: Ու ես ալ, իմ շատ յարգելի պաշտօնակիցս, ես ալ պիտի համարձակիմ ձեզի յայտնելու իմ առաջին. իմ միակ ու յաւիտենական սիրոյս ճակատագիրը: Չէ՞ որ թնդանօթածիգ հարկւրապետ մը առաւ: Ասկէ զատ, փոքրիկ հարցում մըն ալ կ'ընեմ ձեզի. տեսա՞ծ էք բնաւ օր մարդ մը առած ըլլայ ան զոր պէտք է առնէր: Ես չեմ տեսած: Առասպել մը կայ, ուր Աստուած ընդունեց մարդու մը իր առաջին ու միակ սիրոյն արիանալու պաղատանքը: Բայց աօրկա մեծ երջանկութիւն մը չպատճառեց անոր: Ինչո՞ւ, պիտի հարցնէք հիմա: Ես ալ կը պատասխանեմ ահա, ոչ, սա պարզ պատճառով. կինը անմիջապէս մեռաւ, անմիջապէս վերջը. կ'իմանա՞ք, հա՛, հա՛, հա՛, անմիջապէս վերջը: Այսպէս է միշտ: Բնականաբար մէկը չունենար այն կինը զոր պէտք է ունենար: Ու եթէ, պատահմամբ, միակ պարագան ներկայանայ— ա՛խ, Տէ՛ր Աստուած— կինը կը փութայ մեռնելու: Տարօրինակութիւնները անպակաս են միշտ: Եւ ահա, ամուսինը կը բռնագատտի ամէնէն լաւ տեսակի պատրաստ սիրոյ մը, ու չի մեռնիր այս փոփոխութենէն: Նօրէն կ'ըսեմ, բնութիւնը այնքան իմաստուն կերպով կարգադրած է ամէն բան որ մարդ կատարելապէս կը դիմանայ ասոր: Կը բաւէ որ ինծի նայիք միայն, ինծի:

Եռանասէս ըսաւ:

— Կը տեսնեմ օր շատ աղէկ էք:

— Ե՞ս. սքանչելի կերպով: Մտի՛կ ըրէք, հոտօտեցէ՛ք, նայեցէ՛ք: Երեւակայական վշտերու օվկիաօնս մը քայքայած է զիս: Հագուեմ, կօշիկ, տուն,

օճախ, զաւակներ ունիմ, ինչպէս նաեւ անոր զաւակը: Եւ,— չմոռնամ ըսելու— բանաստեղծութիւններս ալ... Օ՛հ, երիտասարդ պաշտօնակիցօ, ես ձեզմէ աւելի տարիքոտ եմ և թերեւս բնութենէն քիչ մը աւելի օժտուած: Բանաստեղծութիւններս դարակիս մէջ են: Մահէս վերջ պիտի հրատարակուին: Հիմա պիտի առարկէք թէ ոչ մէկ հաճոյք պիտի զգամ առկէ: Հոա կը սխալիք դարձեալ. ամէն բանէ առաջ իմ օճախս օւրախութիւն կը բերեն անոնք: Իր. կունը, երբ լամբարը կը վառի. դարակը կը բանամ, դուրս կը հանեմ բանաստեղծութիւններս և բարձրաձայն կը կարդամ կնոջս ու անոր աղուն: Մէկը քառասուն տարեկան է, միւսը տասներկու. երկուքն ալ կը սքանչանան: Օր մը երբ մեզի այցելէք, աղուօր սպաւը մը պիտի հրամցնենք ձեզի: Հրաւիրուած էք ահա: Աստուած պահէ ձեզ:

Ձեռքը Եոհաննէսի երկարեց և, յանկարծ, հարցուց.

— Վիքթորիայէն լուր ունի՞ք:

— Վիքթորիայէ՞ն: Ոչ... Այո, անոր մասին կը խօսէին. քիչ մը առաջ...

— Ձէ՞ք տեսած զինքը որ կը հիւծի, աչքերը հեղհեղաւ աւելի փոսացած:

— Անցեալ գարունէն ի վեր չեմ տեսած: Հիւսիսէն է գեւ:

Ուսուցիչը պատասխանեց զաւելածական շնորհով մը և ոտքը գետնին զարնելով.

— Այո:

— Քիչ մը առաջ ըսին... Ոչ, բնաւ չեմ տեսած զինքը այդ վիճակին մէջ, չեմ հանդիպած իրեն: Շատ հիւանդ է:

— Շատ: Հաւանաբար արդէն մեռած, կը հասկընա՞ք:

Եոհաննէս, ապահար, մարդուն երեսը՝ յետոյ ալ իր դռան նայեցաւ, նե՞րս մտնելու թէ կենալու էր. յետոյ, դարձեալ մարդուն նայեցաւ, անոր երկար վերաբեկին, գլխաբեկին: Դէմքը կըծկուեցաւ վախկօտ ու ցաւագին ժպիտով մը, ողորմութիւն խնդրող աղքատի մը պէս:

— Ահա օրինակ մըն ալ, շարունակեց ուսուցիչը սպառնալից շնորհով մը, կրնա՞ք ժխտել: Ան ալ չուներեցաւ ան զոր պէտք է առնէր, երիտասարդ ու շքեղ տեղակալ մը՝ որուն մանկութենէն նշանուած էր: Իրկուն մը որօր կ'երթայ ան, հրացանի հարուած մը ճիշդ ճակատին ու գլուխը պատառ պատառ կ'ըլլայ: Ահա գետինը փուրած է ան, զոհ պզտիկ տարօրինակութեանց զոր Աստուած վերապահեր է իրեն: Վիքթորիան, իր նշանածը, կը սկսի հիւծիլ, որդ մը կը լափէ զայն, սիրտը սպունգի պէս ծակծակելով: Մենք, իր բարեկամները, նկատած ենք այդ: Յետոյ, քանի մը օր առաջ, Սէյէր բնատնիքին մօտ երեկոյթի մը կ'ընթացայ. ինծի պատմեց թէ դուք ալ հոն պիտի ըլլաք եղբոր, բայց չէք գացեր: Վերջապէս, երկար չընեմ, իր ուժերէն վեր բաներ կ'ընէ այդ երեկոյթին, իր սիրականին յիշատակը կը գրաւէ զինքը, ակամայ ուրախութիւն մը պատճառելով անոր. կը պարէ, ամբողջ երեկոյթի տեւողութեան խենթի պէս կը պարէ: Յետոյ գետին կ'իյնայ, տախտակամածը կը կտրմբի իր ներքեւ: Կը վերցնեն զինքը, դուրս կը տանին, կառքով իր տունը կը փոխադրեն: Օրերը համրուած էին:

Ուսուցիչը Եոհաննէսի կը մօտենայ և, չոր ձայնով մը, կ'ըսէ:

— Վիքթորիան մեռա՛ւ:

Կոյրի մը պէս, Եոհաննէս ձեռքը կ'երկարէ և կը հարցնէ.

— Մեռա՞ւ: Ե՞րբ: Ա՛խ, այո, Վիքթորիան մեռա՞ւ:

— Մեռաւ, կը պատասխանէ ուսուցիչը, այս առաւ, քիչ մը առաջ:

Ձեռքը գրպանը կը տանի և խօշօր նամակ մը կը հանէ:

— Այս նամակն ալ, ահա, ինծի յանձնեց օր ձեզի տամ: Առէ՛ք: «Մեռնելէս վերջ», ըսաւ: Մեռած է. ձեզի կը յանձնեմ զայն: Պարտականութիւնս կատարեցի:

Եւ, առանց բարեւելու, առանց ուրիշ բառ արտասանելու, ուսուցիչը մեկնեցաւ, դանդաղօրէն առաջացաւ փողօցին մէջ և աներեւոյթ եղաւ:

Եոհաննէս դամուած կը մնայ մայթին վրայ, նամակը ձեռքին մէջ: Վիքթորիան մեռած էր: Բարձրաձայն կ'արտասանէ այս անունը, կը կրկնէ անզգայ, գրեթէ խտասիրտ ձայնով մը: Աչքերը պահարանին վրայ ձգելով, ձեռագիրը կը ճանչնայ. գլխադիրներն ու փոքր տառեր կային, տողերը ուղիղ էին և զայն գրողը մեռած էր:

Փողօցի դռնէն ներս կը մտնէ, բանդուղէն կը բարձրանայ, բանալին կը գտնէ, նիդին մէջ կը սահեցնէ զայն և կը բանայ: Սենեակը պաղ էր ու մոռլ: Կը նստի պատուհանին առջեւ և, իր կուտան վերջին ցօլքերուն տակ, Վիքթորիայի նամակը կը կարդայ:

«ՍԻՐԵԼԻ ԵՈՂԱՆՆԷՍ,

«Երբ այս տողերը կարդաք, մեռած պիտի ըլլամ ես: Հիմա ամէն ինչ այնքան տարօրինակ է ինծի համար. ալ չեմ քաշուիր ձեզմէ և կը գրեմ ահա, իբր թէ ոչ մէկ արգելք ըլլար ասօր համար: Ատենօք, երբ առողջ էի, պիտի նախընտրէի գիրքն ցերեկ չարչարուիլ քան թէ գրել ձեզի. հիմա, սակայն, սկսած եմ մեռնիլ ու այնպէս չեմ խորհիր այլեւս: Օտարներ տեսնել արիւն կորսնցնելու, բժիշկը քննեց զիս. ծուլէն մը միայն մնացած է թոքերէս. ուրեմն, ինչո՞ւ ու ե՞րբ ամչնալ:

«Այստեղ, անկողնիս մէջ պառկած, խորհեցայ այն վերջին խօսքերուն վրայ զորս քեզի կ'ըսէի: Այն իրկուսն էր, անտառին մէջ: Այն ատեն չէի խորհեր թէ իմ վերջին խօսքերս պիտի ըլլան անտք, ապա թէ ոչ՝ մնաք բարով պիտի ըսէի միեւնոյն տառն և շնորհակա՛լ պիտի ըլլայի ձեզի: Անկէ վերջ ալ պիտի չտեսնեմ եզեր ձեզ: Ու հիմա օրքա՛ն կը զղջամ որ ձեր ոտքերը չիկայ, չհամբուրեցի կօշիկնիդ ու հողը որուն վրայ կը քալէիք, ցոյց չտուի թէ օրքա՛ն կը սիրէի ձեզ, անպատմելի՛օրէն: Դեռ երէկ, ու այսօր ալ անկողնիս մէջ, կ'ուզէի ոյժը ունենալ վերադառնալու հոն, անտառը երթալ ու գտնել այն տեղը ուր նստած էիք մենք, ու դուք ձեռքերս փեղեկապէս

մէջ առած էիք: Այնտեղ կ'ուզէի պառկել հողին վրայ, փնտռելու համար ձեր հետքերը և բոլոր մացառները համբուրէի: Բայց չեմ կրնար երթալ հիմա, մինչեւ որ առողջութիւնս քիչ մը չբարւորի, ինչպէս մայրիկը կը հաւատայ:

«Սիրելի՛ Եոհաննէս: Որքա՛ն տարօրինակ է երբ մարդ կը մտածէ.— ոչ մէկ բանի մէջ յաջողիլ, բայց միայն աշխարհ գալ օրերելու համար ձեզ ու հիմա հրաժեշտ տալ կեանքին: Կր տեսնէ՞ք, շատ տարօրինակ է պառկած մնալ այստեղ և վերջին օրուան ու ժամուան սպասել: Քայլ առ քայլ կը հեռանամ կեանքէն, փողոցի մարդերէն և կառքերու զղրդիւնէն. ալ պիտի չտեսնեմ դարունը, հաւանաբար, և այս տունները, փողոցներն ու պարտէզի ծառերը պիտի մնան ինձմէ վերջ: Այսօր անկողնիս մէջ նստեցուցին զիս օրպէս զի քիչ մը դուրս նայիմ պառուհանէն, վարը, փողոցին անկիւնը, երկու երիտասարդներ իրարու հանդիպեցան. բարեւեցին, իրարու ձեռք բռնեցին և խնդալով խօսեցան: Այն տանն այնքան տարօրինակ եկաւ ինձի մտածելը թէ ես, որ պառկած տեղէս անոնց կը նայիմ, պիտի մեռնիմ: Ինքնիրենս կ'ըօէի. վարի այս երկու էակները չեն գիտեր թէ ես այստեղ կը սպասեմ որ վերջին ժամս հնչէ. գիտնալէ վերջ ալ, սակայն, պիտի խօսէին անոնք. ինչպէս այս վայրկեանիս...: Այս գիշեր, մութին մէջ, կարծես թէ վերջին ժամս հասած է. սիրտս դադրեցաւ բաբախելէ և կարծես կը լսէի երկինքի ձայնը որ ինձի կուգար, հեռաւոր աղմուկի մը մէջէն: Վայրկեան մը վերջ, վերադարձայ այս հեռաւոր վայ-

րէն և շուռնչօ բացուեցաւ: Բացարձակապէս անկարելի է պատմել այս զգայութիւնը. թերեւս, ինչպէս մայրիկս կը կարծէ, յիշատակն էր ասիկա որ ինձի եկաւ մեր գիւղի գետակէն և հեղեղէն:

«Առտուա՛ծ իմ, եթէ գիտնայիք թէ որքա՛ն օրած եմ ձեզ, Եոհաննէս: Չեմ կրցած ձեզի յայտնել առիկա. այնքան բաներ գտնուած են մեր միջև, և ամէնէն առաջ իմ ընտելութիւնս: Հայրիկս ալ, ինքը գլխուն բերած է դժբախտութիւնը, և ես իր աղջիկն եմ, ու հիմա որ պիտի մեռնիմ և ուշ է այլեւս, անգամ մըն ալ կը գրեմ ձեզի ըսելու համար ատիկա: Ինքնիրենս կը հարցնեմ թէ ինչու կ'ընեմ. չէ՞ որ ձեզի համար կարեւորութիւն պիտի չունենայ, և քանի որ այլեւս մեռած պիտի ըլլամ ես: Պիտի ուզէի, սակայն, ձեր մօտ ըլլալ մինչեւ վերջը, դեռ բոլորովին առանձին չզգայուլ համար ինքզինքս: Ինձի այնպէս կը թուի թէ կը տեսնեմ ձեզ երբ այս ատղերը կը կարդաք. կը տեսնեմ ձեր ուները, ձեռքերնիդ որ նամակը բռնած են, ձեր շարժումը՝ երբ էջերը կը դարձնէք: Չկրցի կանչել տալ ձեզ, որովհետեւ ոչ մէկ իրաւունք ունիմ: Մայրիկը կը փափաքէր ձեզի իմաց տալ, երկու օր առաջ, բայց ես գրել կը նախընտրէի: Պիտի ուզէի որ յիշէք զիս այնպէս ինչպէս էի հիւանդութենէս առաջ: Ես կը յիշեմ որ դուք..... (այստեղ քանի մը բռներ կը պակսին)..... աչքերս ու թարթիչներս. բայց աչքերս առաջուանը չեն այլեւս: Ահա թէ ինչու պիտի չուզէի որ գայիք: Ես պիտի խնդրեմ նաեւ որ չի գաք տեսնելու զիս դադաղիս մէջ: Անշուշտ

քիչ մը պիտի նմանիմ առողջութեանս դէմքին, միայն թէ աւելի տոգոյն, և պառկած պիտի ըլլամ դեղին շրջագոյնս մը հագած. բայց և այնպէս պիտի զղջաք եթէ գաք:

«Այսօր բազմաթիւ անգամներով գրեցի այս նամակը, և ըսելիքներուս դեռ հազարերորդ մասն իսկ չեմ ըսած: Մեռնիլը այնքան օտարափելի է ինծի համար, չեմ օւզեր, ջերմագին կը յուսամ դեռ. ա՛խ, եթէ Աստուած հաճէր որ քիչ մը լաւանայի, գո՛նէ մինչեւ գարուն: Այն ատեն օրերը պայծառ պիտի ըլլային և տերեւներ պիտի գտնուէին ծառերուն վրայ: Եթէ առողջանայի, անտարակոյս որ այլեւս չար պիտի չըլլայի ձեզի հանդէպ, Եոհաննէս: Որքան լացած եմ այդ մասին խորհելով: Օ՛հ, պիտի երթայի ձեռքերովս փայփայելու փողոցի բոլոր քարերը և սանդուղի իւրաքանչիւր աստիճանի վրայ պիտի կենայի շնորհակալութիւն յայտնելու համար, և քարի պիտի ըլլայի բոլոր, բոլո՛ր մարդոց հանդէպ: Հօգօ չէ թէ վիշտեր պիտի օւնենամ. կը բաւէ որ ապրէի միայն: Ոչ մէկ բանէ պիտի դանգաժիմ այլեւս. օ՛հ, ոչ, պիտի ժպտէի զիս ծեծողին, շնորհակալ պիտի ըլլամ Աստուծոյ, եթէ կարենամ ապրիլ միայն: Այնքան քիչ բան հասկցած եմ կեանքէն, ոչ մէկուն բան մը ըրած եմ դեռ, ու հիմա այս կեանքը կը վերջանայ ահա: Եթէ գիտնայիք թէ որքան կը չարչարուիմ խղճահարութեամբ, թերեւս պիտի ջանայիք բան մը ընել, ձեր կարողութեան համաձայն: Բան մը չէք կրնար ընել, անշուշտ, բայց խորհեցայ որ եթէ դուք և բոլորը աղօթէիք ինծի համար ու

հօգածու ըլլայիք, Աստուած կեանքս շնորհէր թերեւս...

«Մայրիկը քովս նստած է և կ'ուլայ: Երէկ գիշեր ալ քովս նստած լացաւ մինչեւ լոյս: Աօիկա քիչ մը կը հանգստացնէ զիս, այս բանը քիչ մը կը մեղմէ հրաժեշտիս դառնութիւնը: Այսօր օտ գաղափարը ունեցայ. ի՞նչ պիտի ընէիք արդեօք, եթէ օր մը փողոցը ձեզի հանդիպէի, առողջացած օրուան մը մէջ, ու, առանց վիրաւորիչ բառ մը ըսելու, նախապէս գնած ծաղիկ մը տայի ձեզի: Յետոյ, անմիջապէս վերջը, խորհեցայ որ բնաւ պիտի չկրնայի ուղածս կատարել. օրովհետեւ հաւանաբար պիտի չբռնուիմ ես մեռնելէ առաջ: Յաճախ կուլամ, անկողնիս մէջ անշարժ պառկած, կուլամ անդադրում, անմխիթար կերպով. երբ հանգարածօրէն կուլամ, առանց հեկեկալու, ցաւ չպատճառէր կուրծքիս: Եոհաննէս, օրիւլի, օրիւլի՛ բարեկամ, երկրի վրայ իմ միակ օրակաւնս, քովս եկուր հիմա ու քովս քիչ մը կեցիր, երբ գիշերը կը օկսի: Պիտի չի լամ այն ատեն, կրցածիս չափ պիտի ժպտիմ. քեզ քովս Եոհաննէս ուրախութենէս:

«Օ՛հ, ի՞նչ եղաւ հպարտութիւնս, օ՛ւր է քաջութիւնս: Հօրս աղջիկը չեմ այս վայրկեանին. բայց ասիկա անոր համար՝ որ օյժերս լքեցին զիս: Երկար տառապեցայ, Եոհաննէս, այս վերջին օրերէն շատ առաջ: Երբ արտասահման էիք դուք, կը Եոհաննէսի ես և, աւելի վերջը, քաղաք վերադառնալէս ի վեր, ամէն օր ալ աւելի կը տառապէի: Երբեք չեմ գիտցած թէ օրքան երկար կ'ըլլայ գիշերը...: Այդ միջոցներուն երկու անգամ

փողոցը տեսայ ձեզ. մէկ անգամուն, քթերնուդ
տակէն երգելով անցաք քովէս, բայց զիս չե-
սաք: Կը յուսայի որ Սէյէրնեբուռ տունը կը հան-
դիպիմ ձեզի. բայց չեկաք: Պիտի չխօսէի ձեզի
հետ, ձեզի պիտի չմօտենայի. պիտի գտնայի
հեռուէն զիտելով ձեզ, Բայց դուք չեկաք: Այն
ատեն խորհեցայ որ իմ պատճառովս էր գուցէ...
Ժամը տասնըմէկին պարել սկսայ, որովհետեւ
այլեւս չէի կրնար սպասումին դիմանալ... Այո,
Եռաննէս, սիրեցի ձեզ, ամբողջ կեանքիս մէջ
ձեզ միայն սիրած եմ: Վիքթորիան է որ կը գրէ
աս և Աստուած կը կարդայ ուսիս վերեւէն:

«Ու հիմա պէտք է որ մնաք բարով ըսեմ
ձեզի. գրեթէ զիշեր է արդէն ու ալ չեմ տես-
ներ: Մնաս բարով, Եռաննէս, շնորհակալու-
թիւն իւրաքանչիւր օրուան համար: Երբ այս աշ-
խարհէն հեռանամ, շնորհակալ պիտի ըլլամ ձեզի
մինչեւ վերջը և ձեր անունը պիտի արտասանեմ
ճամբու ամբողջ ընթացքին: Մնաս բարով յա-
ւիտեան, և ներէ այն չարութեան համար որ
քեզի ըրի. եթէ չկրցի ծունկի գալով խնդրել,
հիմա կը խնդրեմ բոլոր սրտովս: Մնաս բարով և
շնորհակալութիւն իւրաքանչիւր օրուան, իւրա-
քանչիւր ժամի համար... Բոլոր կրցածս այս է
միայն:

«Վիքթորիա»

«Լամբարը վառած է ահա: Հոգիս աւելի պայ-
ծառ է հիմա: Թմրած էի ու կրկին հեռացած աշ-

խարհէն: Օրհնեալ ըլլայ Աստուած, այլեւս սար-
սափելի չեղաւ ասիկա ինծի համար. նոյն իսկ
քիչ մը երաժշտութիւն լսեցի և, մանաւանդ,
մութ չէր: Այնքան թեթեւցած կը զգամ ինք-
զինքս: Բայց հիմա ալ օյժ չունիմ գրելու: Մնաս
բարով, իմ օէր.....»:

Վ Ե Ր Ձ

ԳԻՆՉԾԾ ՂՐՇ.

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ
Կ. Պոլիս, Ղալաթիա, Պիլոս փողոց թիւ 10

1646

2013

